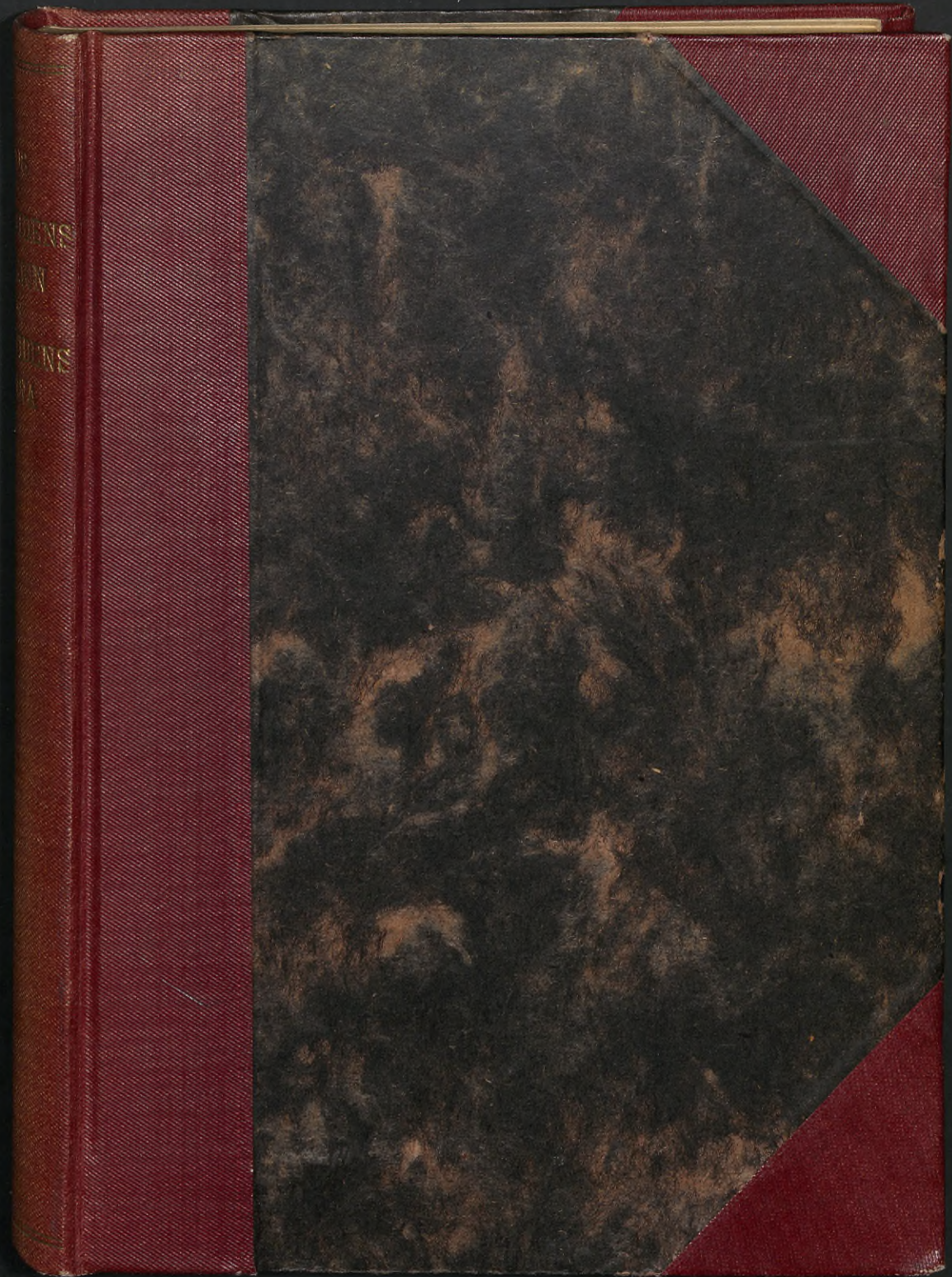

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

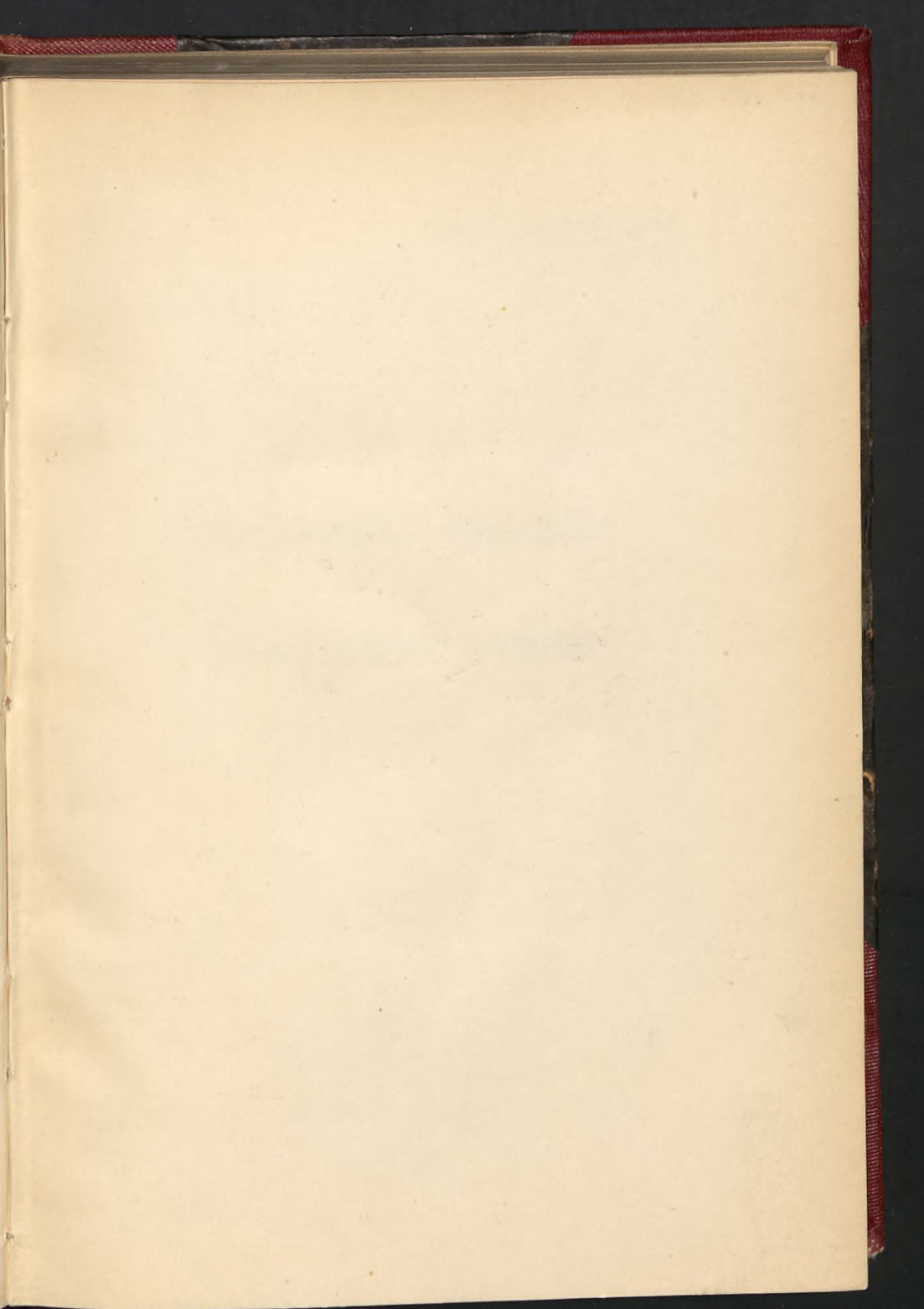
THE HISTORY OF THE REIGN OF CHARLES THE SECOND

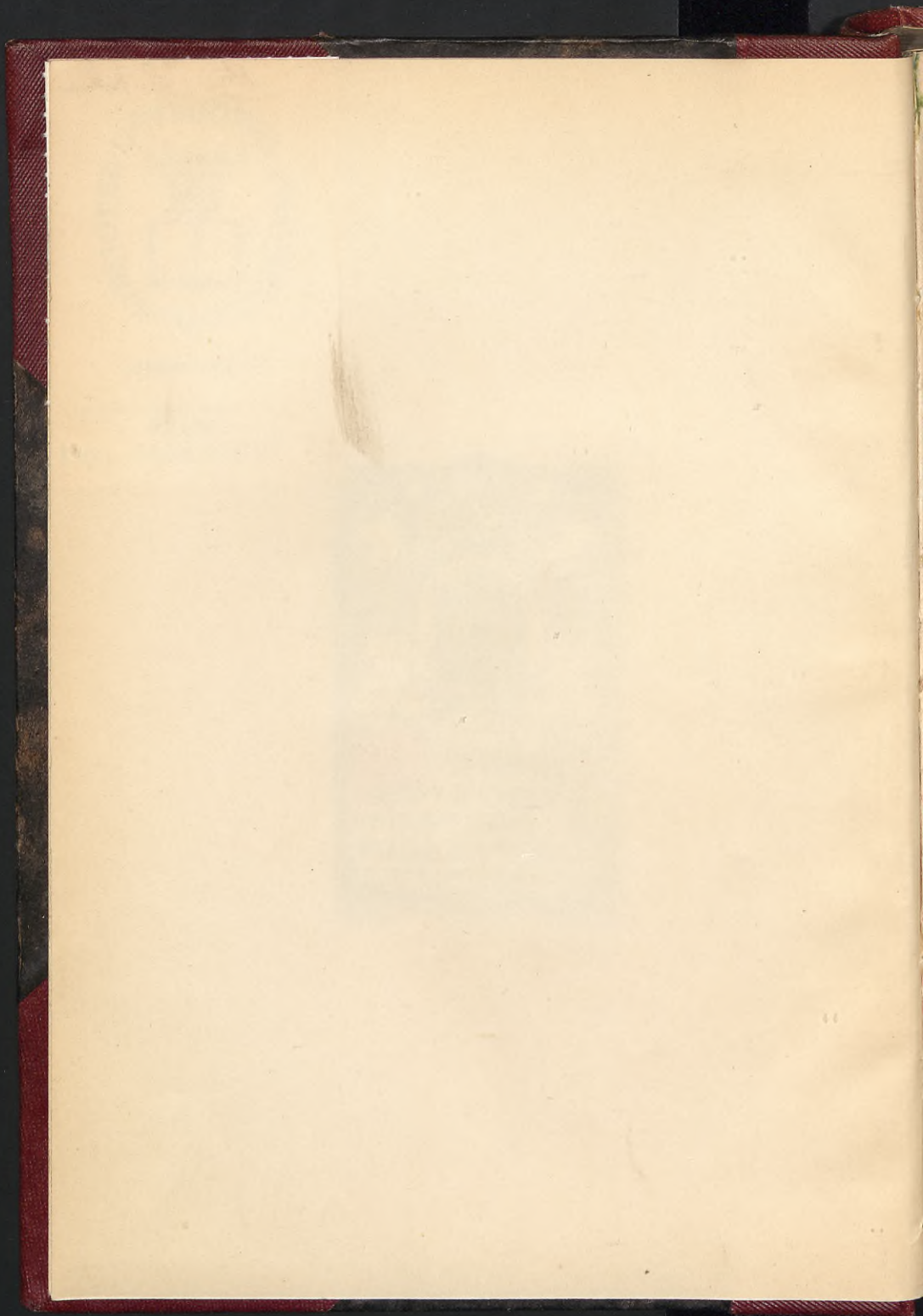

Allmänna Sektionen

Filos.
Key, Lifslinier

Key, Lifelini

ANNA MARIA ROOS

FRAMTIDENS RELIGION

OCH

FRAMTIDENS KVINNA

THE HISTORY OF

FRATERNAL RELIGION

FRATERNAL RELIGION

FRAMTIDENS RELIGION

OCH

FRAMTIDENS KVINNA

AF

ANNA MARIA ROOS

Key, Lifelimita

STOCKHOLM
WAHLSTRÖM & WIDSTRAND

FRÄMMLIGENS RELIGION

1898

FRÄMMLIGENS RELIGION

PAPPERSLEV.: LESSEBO PAPPERSBRUK

TRYCKT HOS ISAAC MARCUS' BOKTR.-

AKTIEBOLAG. STOCKHOLM 1908 . . .

FRÄMMLIGENS RELIGION

STOCKHOLM

ISAAC MARCUS & WILHELM

FÖRETAL.

Den titel jag valt för min bok kan behöfva motiveras för att ej förefalla anspråksfull. Anledningen till att jag kallat den första af de båda uppsatser den innehåller »Framtidens religion» och den andra »Framtidens kvinna», är min djupa öfvertygelse att Kristi evangelium, om det, enligt hans egen anvisning, får följa allt lefvandes lag och tillväxa i djup, i fullhet och i rikedom, skall visa sig i stånd att äfven i all framtid mätta hungrande människosjälar, samt min lifliga förvisning om att kvinnan i framtiden skall spela en långt större roll i utvecklingen än hvad hon hittills gjort och utveckla egenskaper hvilka hittills för det mesta legat latent inom henne.

Att jag i båda dessa frågor — hvilka enligt min mening ha ett intimt sammanhang, såsom jag i det följande skall söka utveckla — tagit till utgångspunkt en polemik emot Ellen Keys i ämnet framställda åsikter, det beror på att denna författarinna i sin ställning till

*dessa problem representerar en mäktig tidsströmning
 och genom sin förmåga att i en briljant och fängslande
 stil framställa sina idéer, haft och har ett stort infly-
 tande, hvarföre det faller sig naturligt att, om man vill
 angripa den åskådning hon företräder, taga sikte på
 densamma sådan den i hennes arbeten uttalar sig.*

Tullinge, febr. 1908.

Förf.

FRAMTIDENS RELIGION

FRANZISCHENS REICHION

I.

Ellen Keys kritik af kristendomen.

Framtidens religion — det är för Ellen Key liksom för ganska många af nutidens intelligenser detsamma som »framtidens irreligion», för att använda en fransk tänkares uttryck.

Hvad Ellen Key själf beträffar, vill hon emellertid icke släppa namnet religion. Med en för henne karaktäristisk poetisk obenägenhet att helt afstå från ett ord som är vackert och stämningsrikt, söker hon vindicera namnet religion också åt sin egen ganska vaga lifsåskådning.

Emellertid, hur mycket hon än ordar om glöden af den »lifstro» som besjalar henne, torde man näppeligen misstaga sig, om man förmodar att den starkaste ingrediensen i densamma är af negativ art: är en ifver att utrota kristendomen.

I sitt senaste arbete »Lifslinjer» (del. II) har hon klart och tydligt framlagt detta som hon redan många gånger förut låtit förstå: att enligt hennes mening ett af de viktigaste önskemålen för

en fortskridande kultur är kristendomens totala aflysende. Hon nyttjar inga våldsamma uttrycks-sätt, hon ropar icke: *Ecrasez l'infame*, hon vill att afrättningen skall försiggå på ett höfligt och humant sätt. Men hon är öfvertygad om att det skall blifva en vinst för mänskligheten när den lämnat kristendomen bakom sig, liggande som lik vid vägkanten, och hon är alldeles viss om att aflifvandet redan är i full gång.

Ingen har rätt att förneka ärligheten i Ellen Keys uppsåt och afsikter, ingen kan betvifla att hon menar hvad hon säger och tror på hvad hon förfäktar. Men det finnes utom viljans ärlighet också något som man skulle kunna kalla intelligensens ärlighet: nämligen logiken, känslan för tankarnas följdriktighet. Som man vet, pläga ju Ellen Keys anhängare försvara henne mot beskyllningen för inkonsekvens med påpekande af att hon själf icke gör anspråk på att vara konsekvent. Men logiken, behovet af konsekvens, är ryggraden i allt tänkande. Och om man offentligt — i tal eller skrift — framställer sina tankar, bygger upp system och angriper system, då har man lika litet rätt att undskylla sig med att man ej gör anspråk på att vara logisk och konsekvent, som en sångare skulle kunna afväpna kritiken genom att förklara: »Att sjunga rent ingår allsinte i mina afsikter».

När Ellen Key talar om »kristendomens afblomstring» röjer sig bristen på klarhet och logik först och främst däruti, att hon aldrig definierar hvad

hon menar med kristendom. På samma gång hon förklarar katolicismen vara den äkta kristendomen och säger att det var reformationen, som gaf kristendomen det »första dödshugget», framhåller hon Tolstoj som en af dem hvilka i nutiden bäst förstått Kristus. Katolicismen, full af mystik, men än mer full af ceremoniväsen, Tolstoj med sin breda, ofta ganska krassa nyttighetslära — *de* representera kristendomen, men protestantismen gör det icke! Man kan ha rätt att fordra, när förf. uttalat dessa åsikter, att hon motiverat dem. Men det gör hon icke. Reformationens utgångspunkt var öfvertygelsen, att Kristi lära genom den katolska kyrkan blifvit vanställd, dess fältrop var: tillbaka till Kristus. Så kommer Ellen Key fyrahundra år senare och förklarar: Det är dock den romerska — icke den reformerade — kyrkan, som representerar den verkliga kristendomen.

Det må förlätas oss om vi anhålla om någon motivering. Den som själf kämpar mot auktoritetstro bör icke begära, att man blott på hennes auktoritet skall tro att så är.

Ett synes visst, och det är att Ellen Key med kristendomen *icke* menar Kristi och apostlarnas lära.

Ty hufvudskillnaden emellan katolicism och protestantism är ju att den förra åter pålägger ett mänskligt förmynderskap öfver själarna, sedan Kristus frigjort dem med sin lära: hvarje själ har sitt ansvar inför Gud, hvarje själ har förmågan att nalkas Gud, hvarje själ kan vara viss om att hos Gud möta en förbarmande kärlek. Man tycker sig ha

rätt att spörja: *hvarför* är för Ellen Key den kristendom som formulerades tre, fyra århundraden efter Kristus mera kristen än Kristus själf?

Att det sextonde seklets reformation icke var något helt fullgånget verk utan att ännu en del katolsk surdeg återstår att bortrensa, det är hvad jag för min del — och många med mig — äro fullt villiga medgifva. Att protestantismen i ett par afsenden, af motvilja för katolicismens öfverdrifter åt ett håll, själf öfverdrifvit åt ett annat och så godt som ignorerat sanningar, hvilka af Kristus uttalats — det medgifves också. Men protestantismens *på det hela* närmare anslutning till evangelierna framgår väl bäst af det enkla och välkända faktum att Rom *förbjuder* läsningen af dessa trosrunkunder för den stora lekmanna-allmänheten, medan protestantismen i stället ifrigt anbefaller deras studium åt alla.

Emellertid, anledningen till att fröken Key — i likhet med åtskilliga andra kristendomens fiender — absolut vill i den katolska kyrkan finna den äkta kristendomen, är lätt att förstå. Katolicismen innehåller en hel del så påtagligt oförnuft och vidskepelse — relikdyrkan, aflatsförsäljning, påfvens ofelbarhet m. m. — att det är jämförelsevis lätt att inför intelligent folk affärda *den* religionen som en föråldrad och dödsdömd tro, affärda den med några vackra, rörda ord om det stora och sköna den dock på sin tid gifvit. Ju värre, ju bättre, säga vissa fanatiska samhällsomstörtare, som glädjas åt hvarje yttring af trång konservatism, i hopp om att den

skall bringa deras revolution att komma så mycket snabbare och säkrare. Ju absurdare, ju bättre, tyckes också vara Ellen Keys — om än kanske omedvetna — önskan i fråga om kristendomen.

Man kan icke undgå att tänka att det måtte vara detta som kommer henne att välvilligt omhulda också Tolstojs lära såsom »äkta kristendom». De flesta tänkande människor måste om den store ryske diktarens religiösa idéer säga: »Detta är vackert — men det är till följd af sin utvecklingsfientlighet absolut omöjligt». Och därför — fastän han förklarar sig icke ha någon tro på en personlig Gud eller ett lif efter detta — hälsas han dock med huldrik välvilja af Ellen Key såsom en äkta representant för kristendomen!

* * *

Om Ellen Key i allmänhet djupt ogillar protestantismen, så är det dock i all synnerhet hvad hon benämner »nyprotestantismen» som är föremål för hennes hjärtas lifliga afsky.

Men också här brister hon i att definiera och klargöra *hvad* det är hon anfaller. Visserligen ger hon en sammanfattande — för öfrigt ej så särdeles träffande — framställning af Harnacks åsikter, men hon nämner icke hurusom det finns »nyprotestanter» hvilka i viktiga punkter mycket afgjort skilja sig från Harnack.

Hon förevidar — tämligen långt fram i sin framställning — nyprotestantismen att vara reaktionär, därför att den »söker återföra kristendomen

till något som är två tusen år gammalt», i stället för att se framåt. Men hela tiden förut har hon icke låtsat om denna nyprotestantismens sträfvan att återföra kristendomen till Kristi egen lära; hon har endast hånande beskyllt den för att vilja vara modern, rätta sig efter tidsströmningarna och taga bort ur sin religion hvad som ej behagar den moderna anden.

Hur hänger nu detta ihop? Hur kan man vara på en gång reaktionär och smidigt böjande sig efter det nyaste?

Saken hänger alls inte ihop. Det är helt enkelt så att fröken Key åtskillnadslöst sammanfört under namnet nyprotestantism vidt skilda riktningar. Att, så som denna författarinna gör, vändasina attacker mot nyprotestantismen i allmänhet och däri urskillnadslöst inbegripa olika strömningar, det är ungefär som om en asiat, kritiserande Europas invånare, skulle säga: »Européerna utmärka sig för en starkt framträdande krämaranda, — såsom framgår af Englands historia — och på samma gång för slöaktighet och oförmåga att sköta affärer, hvarpå svenskarna utgöra ett bevis.»

Det *finns* »nyprotestanter» som visa sig ängsligt angelägna om att stå väl med den gängse vetenskapliga uppfattningen. Men det finns andra, som förmodligen också af Ellen Key inrangeras under den nyprotestantiska kategorien — och som för öfrigt icke torde hafva något emot namnet — för hvilka det allvarligaste och angelägnaste af allt är att återföra kristendomen till Kristi eget evangelium

och hvilka därvid — långt ifrån att snegla efter bifall från en mer eller mindre vetenskapligt bildad allmänhet — väl veta sig väcka ogillande och harm från både höger och vänster, från både otrogna och troende.

Alla »nyprotestanter» äro emellertid enligt Ellen Key »reaktionära».

Det kan dock tyckas rätt underligt att förklara »reaktionärt» sträfvet att afskaffa en del föråldrade former och begrepp, såsom t. ex. treenighetsdogmen. Men det förefaller nästan som om Ellen Key här mätte strikt efter år: treenighetsläran och andra dogmer, som nyprotestantismen önskar få bort, äro cirka sextonhundra år gamla, medan Kristi lära är nittonhundra år; *ergo* är ett återvändande till Kristi lära reaktionärt. Det är att i sanning vara mycket sifferortodox! Man borde ju då också kalla reaktionär en katolik som opponerade sig emot ofelbarhetsdogmen under framhållande af att i kristendomens äldre tider existerade icke den läran.

Hvad nu för öfrigt detta beträffar, att det skulle vara reaktionärt att vilja återgå till själfva evangeliet, så är det ett moment i den kristna uppfattningen som Ellen Key borde ha beaktat, om hon också icke från sin ståndpunkt kan gå in därpå: nämligen att för de kristna är Kristus på alla sätt så mycket före alla andra människor — i visdom likaväl som i kraft och i kärlek — att mänskligheten i början blott kunde mycket ofullständigt förstå honom, hvarför dess sträfvan alltjämt är och

måste vara att bättre intränga i hela djupet af hans lifs- och världsåskådning.

Ellen Key har själf proklamerat Goethe som den, hvilken mänskligheten i vår tid bör se upp till som till en ännu oupphunnen förebild, hvars tankar den bör studera och tillägna sig; hon skulle säkert bli högst indignerad öfver en siffervisdom som förklarade det »reaktionärt» att vilja lära af en som lefvat för hundra år se'n.

Ett återgående till de första århundradens »urkristendom» *kunde* vara reaktionärt, men ett återgående till Kristus är det icke, — när man nämligen icke enbart fasthänger vid de lärdomar han gaf den stora hopen utan påminner sig att han själf talat om en fortgående utveckling. De som åberopat sig på urkristendomens uppfattning ha ej heller i allmänhet gjort det i afsikt att låta denna normera vår uppfattning; de ha ofta gjort det i ett negativt syfte: nämligen att söka öfvertyga de envist ortodoxa om att den och den dogmen ej kan ha varit predikad af Kristus, enär den icke finnes uttalad i evangelierna, ej heller predikats inom de äldsta kristna församlingarna.

* * *

Den »kristna evolutionen» väcker i all synnerhet Ellen Keys lifliga harm. Med en uppfinningsriktighet i fråga om öknamn, hvilken flerstädes i detta arbete röjer sig, benämner hon den en »flygödl», hvilken dväljes i en »intellektualismens sumpmark». Ellen Key håller nämligen strängt på att

den kristne skall i hela sin lifs- och naturåskådning hålla sig till Gamla testamentets ståndpunkt. Aposteln Paulus skulle stå sig slätt inför Ellen Keys nit. Han häfdar ju med styrka, att en kristen alls icke behöfver vara bunden vid Gamla testamentets bud och stadganden, icke ens behöfver hålla en del föreskrifter för hvilkas underlåtande G. T. stadgar dödsstraff. Nu är det ju själfklart, att dessa enligt Mose böcker högtidligen af Gud själf gifna befallningar borde vara någonting för personligheten långt viktigare än försanthållandet af en hel del berättelser som också i G. T. framställas, men alls icke med några ljungande och dundrande tillägg om att detta måste vi tro. Sålunda, eftersom Paulus varit den som öfvat det ojämförligt största inflytandet i fråga om att inom kristenheten rubba Gamla testamentets absoluta auktoritet, måste han enligt Ellen Key vara en långt sämre kristen än en del kyrkofäder på tre- och fyrahundratalet, auktoritetens och traditionens ifriga försvarare, katolicismens egentliga ättefäder, för hvilka Ellen Key hyser en så nitisk omsorg att ett tacksamt påfvedöme borde låta kanonisera henne. Det är ju sant — som ofvan anmärkts — att motivet till denna omsorg är genomskinligt nog: katolicismen erbjuder så förträffliga angreppspunkter att det är långt fördelaktigare att ha den till motståndare än protestantismen. Men i alla fall — den romerska kyrkan plägar taga emot reella tjänster, äfven där motiven ej varit helt uppbyggliga, och den borde i sanning visa sig tacksam för att

en så framstående och inflytelserik författarinna förklarar katolicismen bättre veta hvad kristendomen är än både Kristus själf och hans apostlar.

Det är blott förvånande att Ellen Key icke uppfunnit något sinnrikt öknamn för de kristna som våga omfatta den kopernikanska världsåskådningen: för dem som tro att jorden går kring solen och icke tvärtom. Det är likväl uppenbart att detta strider mot Gamla testamentets uppfattning, ja, egentligen strider emot densamma *mer* än evolutionismen, ity att första Moseboks framställning af att världen skapats så småningom och att det lägre lifvet på jorden uppstått först och det högre senare, i själfva verket har en viss öfverensstämmelse med evolutionismens grundtankar. Men att jorden går omkring solen — därom finns icke en den aflägsnaste antydning i G. T. Tyvärr röjer äfven katolicismen i detta hänseende numera en beklaglig slapphet, hvilken det synes mig att Ellen Key borde beifra. För några århundraden sedan gjorde visserligen den katolska kyrkan sin plikt och förföljde Galilei, men i våra dagar måste man befara att t. o. m. en påfve och hans kardinaler luta åt den kätterska åsikten att när solen tyckes löpa fram på fästet, så är det i själfva verket jorden som rör sig.

* * *

Ellen Key säger att den »lifstroende» har den »hänryckande vissheten: Lifvets mening med mig är att jag skall nå mitt väsens högsta möjligheter»;

hon tillägger sedan — mycket riktigt — »den evolutionskristne påstår sig ju mena det samma», men hon förklarar strax därpå, att »detta tal är en blå dunst». Hon menar nämligen, att »har talet om frälsningsbehovet någon betydelse, då måste det betyda: att som ett vax mottaga Jesu prägel på sin personlighet».

I förbigående sagdt, har Ellen Key här totalt glömt att hon annars brukar framhålla den gammal-ortodoxa uppfattningen — att frälsningen består i att den oskyldige led straffet för synderna — såsom den enda rätta kristendomen. Nu går hon utan vidare in på att frälsningen består i att hålla sitt hjärta öppet för Jesu inflytande — den uppfattning som är utmärkande för åtminstone en stor del af dem hon benämner »nyprotestanter».

Emellertid, det stora felet i Ellen Keys premiser — hvilket också leder till felaktiga konklusioner — är detta: hon menar att den påverkan af Kristus som den kristne röner är ett sådant som ett liflost vax mottager af en stämpel, i stället för att det är ett *tillskott af lif* från ofvan, hvarigenom människan *får kraft* till detta: »att förverkliga sina högsta möjligheter», som Ellen Key talar om.

Men andra ord: Ellen Key förbiser här — så »lifstroende» hon än är — lifvets oändliga förmåga af differentiering.

Om tusen människor blifva kristna, så skall det nya lifvet taga sig olika uttryck hos dem alla, beroende på deras individualitet. Om en läkare åt tio olika patienter gifver ett stärkande medel, så

föreställer han sig icke att det skall ha precis samma verkningar hos alla. Om i en sal, där unga män öfvas i gymnastisk idrott, en antik staty uppställes och läraren säger: »Viljen I söka nå det harmoniska jämmmått som denna gestalt röjer, så bören I dagligen företaga dessa rörelser» — då tror han icke ett ögonblick att alla hans lärjungar genom aldrig så mycken likartad idrott skola få lika bildade gestalter. Och helt visst skulle ingen vilja anklaga honom för att arbeta för något slags fysisk nivellering, någon schablongestalt. Ty man vet, att hvarje väsen använder den näring — fysisk, intellektuell eller andlig — som det mottager, *efter sin art* och utvecklar sin individualitet därigenom.

»Jesu efterföljelse», det är icke en *efterhärming* af hans lif, det är *gemenskap* med honom. Att Ellen Key, från sin ståndpunkt sedt, måste förneka möjligheten häraf, emedan enligt hennes mening Jesus är lika död, lika upplöst i »det All-Ena» som alla andra människor — det är ju en sak för sig. Men då hon behandlar kristendomen — och tydligen enligt egen öfvertygelse med stor sak-kunskap — borde hon icke förbigå ett så grundväsentligt drag i densamma som att den tror på och förutsätter en individens inre själs-gemenskap med Kristus. »Guds rike är icke ord utan kraft», och hvad den kristne mottager af sin Mästare det är icke ett mönster att inrätta sitt lif efter utan kraften att låta det bästa, det högsta inom sig förverkligas. Då nu lifvets underbara differentiering är sådan att icke blott hvarje människas

anlete är olikt hvarje annan människas utan ock hvarje människas själ är olik hvarje annan, så betyder icke detta: att blifva en kristen, detsamma som att blifva lik alla andra kristna; det betyder tvärtom att i högsta grad accentuera sin individualitet, eftersom — såsom Ellen Key väl vet — differentieringen blir större, ju högre utveckling som nås.

Kristus är förebilden för hvarje kristen — det är visserligen sant. Dock icke så att en kristen har till uppgift att i detalj efterhärma hans lif, utan så att en kristen genom att se upp till Kristus har en ständigt lefvande bild af den kärlek till Gud och till nästan, som enligt Kristus är lagens fullbordan. Ty detta måste ju enligt kristendomen vara hvars och ens högsta mål: att lära sig se icke främst på sina egna intressen utan främst på det stora hela, att »älska Gud öfver allting och sin nästa så som sig själf». Detta är den inre ställning till lifsproblemet som hvarje kristen måste sträfva att allt mer intaga.

Såsom jag nyss framhöll: detta medför ingen nivellering, men visserligen medför det en sträfvan mot samma mål från olika utgångspunkter. Ty i hvad som här ofvan sades — att det djupaste, det högsta inom sig får en människa kraft att förverkliga genom att mottaga kraft från Jesus Kristus — ligger ju onekligen den meningen uttryckt, att för *alla* människor består det högsta och djupaste *icke* i att främst söka sin egen tillfredsställelse utan i att lefva för det hela, för mänsklighetens höjande,

eller, för att använda den kristna terminologien, för Gudsrikets tillkommelse.

* * *

I ett samtal som Ellen Key låter en »guds-troende» och en »gudlös» föra, anmärker den förre, att den gudlöses lif saknar en mening och ett mål, hvarpå denne svarar:

»Meningen i min lefnad är att varda Gud; målet att kunna stå i evigheten så som örnen i luften: på mina egna vingars styrka.»

Detta är ett lysande exempel på Ellen Keys förmåga att på ett briljant sätt säga en meningslöshet.

Hon tror icke på någon Gud, icke heller på någon evighet för den enskilda individualiteten, likväl har hon känt behovet att använda dessa ord för att gifva sin fras en klang af djup och stämning.

Hvad menar hon i själfva verket med att hon ämnar »kunna stå i evigheten?» Hon vet, att hvarje människas oundvikliga öde är att dö efter ett kortare eller längre mått af år, hon tror icke på någon fortsatt tillvaro efter döden, någon själ som efter skilsmässan från den kropp vi kunna se alltjämt äger ett oförstörbart lif. Och dock talar hon om som sitt mål att »kunna stå i evigheten».

I omedveten känsla af att mänskligheten skulle känna det alltför smärtsamt tomt att finna sig beröfvad tron på något högre, starkare, sällare, mer harmoniskt än hvad detta jordelif ger, bjuder hon på några klingande fraser till tröst.

Hon söker med granna ord dölja fattigdomen, torrheten, tomheten i den tro hon predikar. Och ingen skall kunna säga annat än att hon äger stor skicklighet härutinnan.

En kristen känner sig viss om, att allt hvad störst och ljusast och skönast han i sina bästa stunder drömt skall förverkligas, han är viss om att alla de krafter han känner sjuda inom sig skola komma till rik och välsignelsebringande utveckling, han är viss om att en gång komma i evig besittning af den djupa, fullkomliga inre harmoni som vi här i några sällsynta korta stunder kunna känna, han är viss om att i all evighet få verka kärlekens stora verk och fröjdas åt den ousägliga skönhetens skapelser. Och så komma den nya lifstrons förkunnare och säga: Detta allt är ett misstag, det är förhoppningar som du bör afstå ifrån, ditt medvetande skall slockna, när din kropp dör, du skall icke kunna utöfva annan verksamhet, vinna annan glädje än hvad detta korta lif ger dig. Men i stället bör du glädja dig åt att mänskligheten i sin helhet en gång skall vinna »allvishet, allgodhet och allmakt» (Lifslinjer II).

Och så vill den lifstrons förkunnarska vi här ha att göra med, påstå att hon bringar ett glädjens ord, icke ett sorgens budskap.

Jag kan förstå, när människor med djupt allvarlig och sorgsen blick komma med förkunnelsen att tron på en Gud och en tillvaro efter döden är en tom illusion, när de förkunna det så som man meddelar en tung och bitter sanning, hvilken man

känner det som en plikt att frambära. Men hvad jag icke förstår, det är huru en människa kan så bedraga sig själf att hon tror sig härmed bringa ett glädjens och befrielsens budskap.

Jag säger uttryckligen »bedraga sig själf», ty jag vill än en gång framhålla, att det helt visst är i full öfvertygelse Ellen Key talar. Hon ser icke den skärande själfironien i de ord hon talar, då hon säger, att hon står »upprätt med oändliga utsikter tillbaka som framåt», då hon likväl själf sätter gränserna bakåt och framåt så trånga som emellan jordelivets födelse och död.

* * *

Ellen Key skrifver, att de som vilja »bevisa bibelns sanning med sin egen inre erfarenhet förbise: att detta leder till frigörelse från all auktoritet, eftersom all enskild erfarenhet är subjektiv».

Nej, de förbise icke detta! Det är tvärtom Ellen Key som förbisett att de som tagit kristendomen djupt förkasta all auktoritet, undantagandes den inre auktoritet som enligt den kristne, är Guds röst i vårt hjärta. Att de hysa den djupaste vördnad för bibeln och anse den ingifven af Gud — om än ingifvelsen stundom grumlats, när de som varit dess mottagare ej alltid förmått rätt uppfatta den — detta beror icke på att man lärt dem att bibeln är Guds ord utan därpå att de igenkänna — lika så väl som en vän känner igen vännens röst — att det är den Gud hvilken de i sitt hjärta förnummit, som här, genom människor som varit

Hans sändebud, talar till människorna. Kristen-
domen är sålunda i högsta grad en subjektivitetens
religion — hvilket Ellen Key tydligen ej uppfattat.

* * *

Ellen Key anmärker emellertid, att så snart
man utgår från en subjektiv ståndpunkt, bör man
erkänna att »den andliga erfarenhet som är helt
motsatt den kristna, har samma rätt att visa på
denna sin erfarenhet *såsom afgörande*».

De sista orden innebära åter ett missförstånd
af den kristna uppfattningen. Den kristne begär
icke att hans egen inre erfarenhet skall vara af-
görande för andra, den är blott afgörande för ho-
nom själf. Kristendomen uppmanar en hvar att
skaffa sig själf den afgörande erfarenheten. »Om
någon vill hålla dessa bud, skall han förnimma om de
äro af Gud eller ej». Detta är det kriterium kristen-
domen uppställer.

Det kan ju tyckas som om detta kriterium i
det yttersta af dessa dagar börjar te sig något
otillförlitligt, ty som bekant försäkra nu för tiden
alla som angripa kristendomen, att de under en
period af sitt lif varit varma kristna. Det finns
icke *en* liten hädaryngling som inte bedyrar att
han af erfarenhet vet hvad det är att vara en
brinnande Kristustroende och sålunda har långt
mer erfarenhet än den kristne, ity att han vet
hur det kännes både att vara troende och
att vara ateist. Hvarjämte han naturligtvis vittnar
om att *han* känner sig långt mera säll och

belåten med det senare. Säkerligen skulle det vara lönlöst att söka öfvertyga dessa personer om att de ej hafva en full och verklig erfarenhet om hvad det vill säga att vara kristen. Men andra kunna ha rätt att gent emot dem göra gällande orden: »Af deras frukt skolen I känna dem.» Ha de icke annat än sina egna försäkringar att komma med, ha de icke genom sitt lif visat att de äga rätt till namnet kristna, så må det vara oss tillåtet betvifla djupet af deras kristna erfarenhet.

* * *

När Ellen Key polemiserar mot den meningen att skiljaktigheterna i uppfattning i bibelns olika böcker — den relativa ofullkomlighet i gudsuppfattning och gudsdyrkan, som röjer sig i de äldsta böckerna af G. T. och den högre ståndpunkten hos de senare profeterna samt i N. T. — skulle bero på att »Gud i bibeln gradvis meddelat sig med människorna enligt deras fattningsgäfvor», yttrar hon att denna uppfattning lämnar obesvarad »den Gud mycket närgående frågan: hvarför han så länge höll människornas förstånd i mörker, ett mörker, som han ju dock slutligen ämnade skingra?»

Ellen Key har här glömt, att man icke nedslår sin motståndares uppfattning genom att ignorera den.

Det kan icke vara obekant för Ellen Key, att enligt kristendomens uppfattning Gud, såsom kärleken, alltid är villig att gifva människorna både hjälp och upplysning och att om människorna tidtals erhållit blott en svag och ofullständig upplys-

ning, det har berott på deras oförmåga att mot-
taga ljuset från ofvan. Det kan icke heller vara
henne obekant, att, enligt kristendomen, det *icke*
var Gud »som höll människornas förstånd i mörker».
Enligt den kristna uppfattningen härrör allt mörker
och all ofullkomlighet från det frivilliga aflägsnandet
från Gud, och om Gud icke genom sin allmakts tvång
hindrat och hindrar detta aflägsnande ifrån Hans
lifgifvande närhet, så beror det på att Han vill
blifva älskad af en *fri* skapelse, icke åtlydd af en
som är bunden och kufvad, emedan friheten gifver
en förmåga af utveckling som tvånget icke gifver.
Enligt den kristna uppfattningen är också motsätt-
ningen emellan människans frihet och Guds all-
maktsvilja något som gäller endast tiden, icke
evigheten. D. v. s. småningom skall människo-
släktet känna dragningen af Guds mäktiga kärlek
och mänsklighetens vilja skall af fri kärlek blifva
densamma som Guds.

Om Ellen Key emellertid menar att motsättningen
här på jorden emellan å ena sidan människans
frihet att gå sin egen väg och å andra sidan Guds
allmakt, är svårt att fullt förstå, så ger jag henne
alldes rätt däri. Men om hon menar att det
finnes någon enda lifsåskådning — hennes egen
»lifstro» inbegripen — som gör allt klart, enkelt,
lättfattligt och motsägelselöst, så tillåter jag mig
att opponera mig. Den stora frågan om nödvän-
dighet och frihet kommer ingen ifrån, — icke
ens den, som drifver satsen att *allt* är nödvändig-
het, att vår fria vilja är en chimär och allt hvad

vi kalla ett beslut blott resultatet af oundvikliga lagar. Denna deterministiska ståndpunkt intar ju för öfrigt icke Ellen Key.

* * *

Det är den kristnes medvetande af hvad Paulus kallar »Guds barns härliga frihet», som gör att han kan ställa sig själfständig gentemot enskilda bibelutsagor som strida emot den kristna andan.

Paulus har starkt framhållit denna frihet, Luther har med kraft häfdat den, båda ha de kunnat stöda sig på Kristi egna uttalanden. Det är sålunda icke först »nyprotestanterna» som velat ha förnuft och sammanhang i den kristna lifsåskådningen, som, när de insett något vara en ren logisk motsägelse, vågat häfda att detta icke kan vara Mästarens mening. De ha därvid icke behöft tillgripa som argument det faktum, att i bibeln bevisligen inskjutits en del senare tillägg — något som erkändes af kyrkofäder så tidigt som ett par århundraden efter Kristus —, de ha kunnat som det främsta och hufvudsakliga argumentet anföra Kristi egna ord om huru bokstafven dödar, men anden gör lefvande, hans häfdande af att »sanningen skall göra eder fria», hela hans lifs kamp mot en åskådning, som ville binda människorna vid skrifna bud och stadgar, hans ständiga uppmaningar till människorna att själfva söka sanningen, hans ord ända in i det sista att hvad han lärt skulle fullständigas och fullkomnas genom hvad anden skulle lära människorna.

Men hvartill gagnar det väl att åberopa Luther eller Paulus eller ens Kristus själf inför en författarinna, som a priori är öfvertygad om att tre- och fyrahundratalens teologer bättre veta hvad kristendomen är än Kristus själf och hans apostlar! Som förklarar att Luthers hänvisande till Kristi egen lära i evangeliet var »ett dödshugg åt kristendomen», och att nyprotestantismens förnyade hänvisande till samma evangelium, dess påpekande af att Luthers reformation ej nog gick till roten, är det sista och afgörande dödshugget!

Ellen Key vet att många lärda bibelforskare i våra dagar framhållit — och icke kunnat motbevisas om — att Kristus aldrig talat om treenigheten, aldrig förklarat sig själf vara Gud, hon måste veta — då hon säger sig själf en tid ha varit ifrig kristen och väl sålunda åtminstone någon gång med uppmärksamhet genomläst N. T. — att Ap.-G., den bibliska berättelsen om den äldsta kristna församlingens lif, icke har en aning om någondera af dessa läror, att Jesus där den ena gången efter den andra kallas »Guds helige tjänare Jesus», »en man sänd till oss af Gud», men *aldrig* Gud. Hon måste känna till det ställe i evangelium, där Jesus själf med en viss högtidlighet bekräftar den bekännelse om hans väsen som Petrus afgifvit: »Du är Kristus, lefvande Guds son». Jesu svar — att Fadern själf måste hafva uppenbarat detta för Petrus och att hans församling skall byggas på denna bekännelse — är i sig själf det klaraste bevis för att Jesus icke vill blifva betraktad som

Gud. Men ändock förklarar Ellen Key att, om man borttager treenighetsläran och Kristi gudom, så är därmed kristendomen borta!

Jag yttrade nyss att aposteln Paulus står sig slätt inför Ellen Keys ortodoxa nit, men än mindre skulle väl aposteln Petrus kunna reda sig emot henne. Han som stod upp på pingstdagen och predikade hvad *han* trodde vara kristendom och vann tretusen själar — utan att nämna ett ord om treenigheten och Kristi gudom, tvärtom hela tiden kallande Jesus »Guds helige tjänare» och »en man sänd till oss af Gud». Och nu kommer Ellen Key och förklarar, att Petrus misstog sig alldeles förfärligt och att det *var* inte kristendom han predikade!

* * *

»Jesu lifsomdanande lära om hvarje själs *lika* värde inför Gud», skrifer Ellen Key. Hon skulle emellertid icke kunna uppvisa *ett enda* uttalande af Jesus, som syftar åt att förklara alla själar ha *lika* värde. Att icke för honom själf alla själar voro lika kära bevisas af de ställen där det säges, att Jesus »hade den lärjungen kär» eller »såg på ynglingen och älskade honom», eller att han »höll Lazarus kär». Och att han ej heller anser att inför Gud den ena själen ej kan ha större värde än den andra, det visas bäst af liknelsen om de olika punden.

Att Gud älskar alla människor — det är Jesu stora lifsomdanande lära; att yttre förhållanden för

honom alls intet betyda utan att tiggaren kan vara mera värd än en mäktig konung — det har Jesus också lärt. Men att det för Gud skulle vara likgiltigt om en själ är i stånd att till följd af stora gåfvor och stark vilja tjäna Honom på ett verksammare sätt än den klen begåfvade och svagt viljande — det har Jesus aldrig sagt.

På åtskilliga ställen i bibeln säges om de förnuftbegåfvade varelser som — utom människorna — omtalas, nämligen änglarna, att bland dem finnas sådana, som äro ljusare och väldigare än de andra; däraf är ju klart att icke för kristendomen en nivellering — en alla själars jämlikhet — ens bland dem som »ingått i härligheten», framstår som idealet.

Att vi alla äro ofullkomliga — »alla äro vi syndare» såsom aposteln säger, »och hafva intet att berömma oss af för Gud» —, den satsen har visserligen af många kristna tydts så att vi alla äro *lika* ofullkomliga, *lika* stora syndare, *lika* fjärran från Gud. Och dock är det tydligt att Jesu uppfattning *icke* är denna. Den nyss omnämnda liknelsen om de större och mindre pund som olika människor undfått, röjer tydligt Jesu mening: att människorna äro betydligt olika utrustade i andligt hänseende. Och slutet i denna liknelse framhåller, att de som fått mycket, skola få än mer, men att de som fått litet, löpa stor risk att förlora äfven det lilla de mottagit. Detta är väl så stridande som möjligt mot den nivellerande anda som Ellen Key vill påstå är utmärkande för kristendomen.

Naturligtvis fasthåller Ellen Key vid det gamla påståendet att kristendomen är till sitt grunddrag en asketisk, skönhets- och lifsfientlig religion, totalt ignorerande nyare forskares klara och öfvertygande bevis för att asketismen stammar från antiken och från denna smugit sig in i kristendomen dit den ursprungligen alls ej hörde.

»Jesus har aldrig uttalat bestämdare befallning, aldrig klarare råd än ifråga om att afhända sig rikedom för att vinna saligheten och om att utan motstånd tåla det onda», skrifver hon.

Men befallningen af sälja sina ägodelar ställdes blott till *en* bestämd person — den rike ynglingen — icke till någon annan. Icke till Nicodemus, icke till Zachäus, icke till centurionen i Cæsarea, hvilka alla synas ha varit rika, icke till Jesu egna apostlar, af hvilka enligt evangeliet åtminstone en, Petrus, ägde ett hus.

Budet att icke stå det onda emot gäller tydligen *icke* den ondska som angriper *andra* eller som anfaller för oss heliga idéer och institutioner. Jesus dref ju själf med ett gissel dem ut ur templet som med sin köpenskap ohelgade denna plats, han förklarade också: »Jag är icke kommen att bringa frid utan svärdet.» Hur förklarar Ellen Key sådana gärningar och uttalanden af Jesus? Jag vet icke; det som är visst är att hon i sina böcker försiktigtvis förbigår dem. Eftersom hon alltid framhåller att Jesus är så hel, så konsekvent, kan hon icke gärna anse sådant som inkonsekvenser, helt stridande mot hvad han verkligen menade. Men

om hon själf ignorerar alla yttranden i den antydda riktningen, borde hon dock icke harmas öfver att de kristna *icke* vilja förbigå dem: att de vilja forma sin bild af Jesus, icke af några hans lösryckta yttranden och gärningar utan af *allt* hvad i evangelierna berättas om honom. Hon borde icke ondgöras öfver att de välja den enda tydning, som är möjlig af det faktum att Jesus *en* gång tillsade en människa att afhända sig sina ägodelar men annars icke gjorde det: nämligen att han gaf denna befallning åt den för hvilken rikedomerna var en snara, medan annars innehållet af hans uppfattning i detta hänseende bäst kommer fram i maningen, att vi icke skola skaffa oss skatter på jorden, »ty där eder skatt är, där är ock edert hjärta». D. v. s. om man icke i de yttre rikedomarna ser sina egentliga skatter, om man icke låter sitt hjärta hänga vid dem utan i sitt inre känner sig frigjord från dem, känner sig som en den där undfått gåfvor, hvilka han bör förvalta för sina medmänniskors bästa — då intager man den ställning till de jordiska ägodelarna som Jesus anbefaller.

Af en ung kvinnlig filolog har nyligen blifvit mig meddeladt något som måhända i sin mån kan tjäna till att belysa, hvarför i fråga om vår rätt och plikt att reagera emot det onda i denna värld Jesu lära blifvit missförstådd. I Matth. ev. står som bekant i vår vanliga bibelöfversättning: »Hvilken som förtörnas på sin broder, han skall vara skyldig under domen.» I Ulfilas' bibel står på detta

ställe: »Hvilken som *saklöst* *) vredgas på sin broder» etc.

Är nu detta *saklöst* inskjutet i den gotiska öfversättningen, hvilken dock annars troget öfversensstämmer med den vanliga bibeltexten? Eller har ordet i stället fallit bort ur de öfriga öfversättningarna men bevarats i den gotiska codex? Den frågan kan ej afgöras på annat sätt än genom hänvisande till Jesu anda, sådan den f. ö. i evangeliet uttalar sig. Man måste då säga, att det är mera troligt att detta »saklöst» ursprungligen stått i texten. Ty Jesus ger på många ställen, särskildt i sina uttalanden mot fariséer och skriftlärdar, uttryck åt en vrede som är helig, därför att den är vrede öfver synd, öfver lögn och låghet; han kan därför näppeligen ha fördömt *allt* slags vrede. Men med den benägenhet för kvietism, som redan tidigt inom kristenheten förspordes, är det ingalunda otroligt att man, utan att akta därpå, låtit falla bort detta »saklöst» — hvilket ju icke litet ändrat meningen.

* * *

Ellen Key talar om en historia om »den djupast kristliga af alla vårt lands kristendoms lärare» — (det är, i förbigående sagdt, lindrigt förvånande att höra henne med så stor säkerhet här afge ett

*) »Hvazuk modags broþr seinamma *sware*.» Orsaken till att denna afvikelse i texten hittills ej varit beaktad, torde, såsom min meddelare skrifer, bero därpå, att de som studerat Ulfilas' bibel, i regel varit ledda af uteslutande filologiskt intresse.

omdöme i absolut superlativ; en kristen skulle näppeligen vilja göra anspråk på att så kunna rannsaka hjärtan och njurar i fråga om kristlighet som kristendomens motstånderska här gör) —; hon berättar hur han i sin ungdom gömde undan sin violin, därför att han ansåg den »drog honom ifrån kristendomens djupt allvarliga kraf», hon säger att detta drag är typiskt för alla som tagit kristendomen på allvar och att man »till enhver af dem kan ställa frågan: hvar gömde *du* din violin? Hur tystade *du* det som i ditt lif skulle sjungit?»

Men detta är *icke* den typiskt kristliga uppfattningen. Denna är: har jag en gåfva, ett anlag, så må jag eftersinna på hvad sätt jag med detta pund skall kunna tjäna Gud och mina medmänniskor. Ty enligt den kristna uppfattningen har hvarje pund man fått sin mening och intet får nedgräfvast. En Fra Angelico var öfvertygad om att han med sin pensel tjänade Gud, och säkerligen är icke Ellen Key den som vill förneka att hans upphöjdt blida verk i månet hjärta födt andakt, spridt den stilla frid och fröjd som renar själen från det som är lågt, höjer den ur det som är smått och lumpet. Men visserligen kan det vara så att en människa finner att, enär hennes anlag gå åt flera håll, bör hon för ett större offra ett mindre. Detta är likväl ej annat än som händer oss, snart sagdt, hvar och en: att vi inse att detta lif ej räcker till för att utveckla alla de olika anlag vi kunna äga frön till utan att vi måste offra något. Ett sådant offer blir emellertid

afgjordt mindre smärtsamt för en kristen, just därför att han känner sig viss om att allt icke är slut med detta jordelif utan att vi ha evigheten för oss. Eftersom Gud är kärleken och kärlek — så länge som ännu en enda varelse lider — måste innebära hjälpande, tröstande, upprättande verksamhet, kan icke en kristen tro annat än att hans sätt att tjäna Gud i evigheten skall bli att fortfarande verka, — med rikare krafter, med större välsignelse än någonsin här. Och då skaparen icke kan ha danat en värld så full af skönhet som den vi äro omgifna af, utan att skönheten också måste ingå i Hans uppfostringsplan som ett medel att väcka och lyfta hjärtan mot ljuset, så kunna vi känna oss förvissade om att de gåfvor till att alstra skönhetsvärden, som vi möjligen kunna äga, icke skola behöfva i ett kommande lif ligga obrukade.

* * *

Det är egendomligt att jämföra hvad Ellen Key säger om att »de nya människorna» — i olikhet med de kristna — »förlägga all sin andakt utanför alla tempel — emedan de veta att endast så skall religionen upphöra att vara något utanför lefvandet» med det angrepp som för cirka 1,700 år sedan af en annan kristendomens motståndare, Celsus, riktades mot Kristi lära. Han förebrår de kristna att de afhålla sig från att resa altaren, statyer och tempel. Och den kyrkofader, som bemötte honom, Origenes, genmäler att Celsus icke märkt att för de kristna är hvarje god människas

själ liksom ett altare från hvilket vällukter uppstiga, ej heller har den hedniske tänkaren förstått att hvarje kristen sträfvar »att inom sig forma en bildstod liknande hvad den Högste Guden älskar. Och liksom bland skulptörerna några äro underbart fullkomliga i sin konst såsom t. ex. Phidias och Polykleitos — — — på samma sätt finns det några, som forma bilder efter den Högste på ett bättre sätt och med mera fullkomlig konst än andra.»

»Endast så skall religionen upphöra att vara något utanför lefvandet», säger lifstrons förkunnarska. Kan på ett starkare sätt religionen förkunna vara ett med lefvandet än af den, som lär att religionen består i att människor oafåtligt forma sig »till en bild lik den som den Högste älskar»? Det är »lefnadskonst» sjuttonhundra år före Ellen Key.

»Den religiösa kraft, som nu går ut på att söka väcka Gud i själarna kan bättre brukas för att väcka de krafter i sjäslifvet hvarigenom människan allt mer gudomliggöres.»

Men detta är just kristendomens mening: att människan skall gudomliggöras! Medlet därtill är att »Gud väckes i själarna». Menar Ellen Key, att inga kristna tänkare vågat använda ett så starkt uttryck som att människan skall »gudomliggöras», så misstager hon sig. Det är åtskilliga af dem, som användt detta ord, och en af kyrkofäderna — till på köpet den mest ortodoxe af dem: Athanasius — skref: »Äfven vi kunna blifva gudar, medan vi vandra här i köttet.»

Ellen Key tillägger att gudomliggörandet skall ske »genom att längtan efter längtan förlöses i verkligheter». Äfven detta är blott ett eftersägande af hvad den kristne betraktar som den rätta utvecklingsgången. Redan under detta lifvet kan den kristne »gå från den ena klarheten till den andra», känna i fråga om de inre krafterna, de inre möjligheterna, att hvad han längtat efter blifvit till verklighet. Och vägen därtill går delvis genom den inre utvecklingen, delvis genom att också i yttre afseende »hans längtan förlöses i verklighet», nämligen så att hans längtan att tjäna Gud och nästan — att öfva kärlekens verk och sprida Guds kunskap — blir till verklighet.

2.

Ellen Key polemiserar i »Lifslinjer» icke endast emot den specifikt kristna uppfattningen utan också emot det som kristendomen har gemensamt med andra högre religioner: tron på en Gud, på själens odödlighet, på allmängiltiga etiska kraf.

Att upptaga till en utförligare behandling dessa stora frågor ingår icke i detta arbetes plan; jag vill blott framställa några erinringar med anledning af Ellen Keys uttalanden härvidlag.

Ellen Keys hufvudsakliga argument emot gudstron tyckes vara att »de lifstroende» i våra dagar icke kunna vara med om den saken längre. Emellertid får det förlätas oss om vi icke känna oss

alltför imponerade af denna anonyma menighet. Om man emellertid skall söka ett stöd af mänsklig auktoritet i dessa djupa frågor, — i hvilka dock rätteligen hvarje själ själf bör leta sig fram — så finnes det godt om namn — namn ibland mänsklighetens allra största — som väga i vågskålen på en motsatt sida mot de lifstroende.*)

Ellen Key citerar Comte's ord om att man i själfva verket aldrig bevisat att Apollo icke finnes till och inte heller torde behöfva göra det, och finner detta vara ett dräpande svar till dem som säga att gudsförnekarna aldrig kunnat bevisa att Gud icke finnes. Det finnes likväl här en mycket väsentlig skillnad som Comte och Ellen Key icke beaktat och som reducerar ifrågavarande kvickhet till en betydelselös sofism. Man kan omöjligt påstå att inom hela människosläktet, bland alla dess folk och raser, förefinnes en instinktlik öfvertygelse att Apollo existerar, ett bjudande behof att tro på honom. Däremot är det oförnekligt att hos så godt som jordens alla folk finnes den intuitiva tron att en Gud är världens upphof. Det är vidare oförnekligt att hos ett flertal af både äldre och och nyare tiders störste tänkare, ja, äfven hos ett stort antal af nutidens främste naturforskare — ehuru Ellen Key gärna vill monopolisera dem alla för sin lifstro — finnes en bestämd öfvertygelse

*) I ett föregående arbete, »Fariseism i våra dagar», har jag i afd. III meddelat ett antal citat efter framstående naturvetenskapsmän under adertonde och nittonde seklen, alla gående i den riktningen att större sannolikheter finnas för antagande af tillvaron af en Gud än för motsatsen.

att intet försök till lösning af världsgåtan äger så pass mycket sannolikhet, så pass mycket inre logik som tron att en evig, förnuftig och medveten vilja skapat världen och leder den. Och gentemot en så allmänt utbredd, så djupt rotad och af de yppersta tänkare hyllad öfvertygelse torde kvickheten om Apollo vara ett tämligen magert motbevis.

Ellen Key spörjer om icke den ariska rasen skall lika väl som österlandets folk »kunna bära oändlighetens tanke utan att gripa det personliga gudsbegreppets stöd»?

Det tyckes, att döma af ett annat ställe i »Lifslinjer» där hon talar om buddhisterna såsom »fem trettondelar af jordens befolkning», som om hon menade att alla de millioner som räknas tillhöra den buddhistiska bekännelsen skulle lefva utan någon gudstro.

Nu är det ju sant att egentligen predikas icke i Buddhas lära tron på någon gud.

Och dock utgör väl just buddhismens historia ett det bästa bevis för att människan — vare sig i öster- eller västerland — *icke* kan i religiöst hänseende reda sig utan det personliga Gudsbegreppets stöd.

Buddha själf lärde väl icke tron på en Gud — hans ödsliga lära innefattades ju helt i undervisningen om hur man skall undfly detta lifvets lidande. Men icke länge hade han varit död förrän man begynte dyrka honom själf såsom en gud och ifrigt tillbedja relikier efter honom. I historien om hans lefnad infördes också snart berättelsen om »den

högste guden», som gråtande ber Buddha att förkunna för människorna sin frälsande lära, och om Mara, frestaren, det ondas princip. Just i Indien måste för öfrigt Buddhas lära efter några århundraden helt och hållet vika för en polyteism, stammande från brahmaism och Siva-dyrkan, och är nu sedan sekler i sitt hemland alldeles utrotad. Och i de länder dit den tog sin tillflykt och där den ännu fortlevver, är den så pass förändrad att det är en löjlighet att tala om den såsom om en religion hvilken förmår lefva »utan gudsbegreppets stöd». Den har i sig upptagit en hel del olika, mestadels ganska låga former af gudsdyrkan. På Ceylon har den blifvit till relikdyrkan och fetichism, i Tibet till en afgudisk dyrkan af lefvande människor (för att icke tala om att de två kvinnor som voro verksamma för buddhismens första införande i Tibet, tillbedjas som gudinnor); i Kina har den upptagit i sig förfädernas dyrkan, och där liksom i Japan finnas i de buddhistiska templen gudabilder, hvilka man bringar offer och böner. En i Japan förekommande kompromissreligion, Riôbu-Shintô, har till hufvudinne håll att shintôreligionens gudar i själfva verket äro de samma som »de buddhistiska gudarna». I Birma och Siam, där buddhismen anses fortlevva i sin jämförelsevis renaste form, dyrkas Buddha själf som en gud, om han också icke så benämnes.

Visserligen finnes det ju en del buddhister, som fasthålla vid den ursprungliga läran och icke tro på någon Gud, men de torde icke vara så sär-

deles många — kanhända färre än de ateistiskt tänkande inom de kristna länderna.

För öfrigt vill jag framhålla att dessa jämförelsevis få äkta buddhister i sin reinkarnations- och karma-lära hafva ett slags surrogat för gudstron.

När jag kallar denna tro ett surrogat för gudstron, menar jag naturligtvis icke att läran om återfödelse och om vedergällning i ett följande lif icke kan förekomma *jämte* tron på en personlig Gud. Tvärtom, de komplettera väl hvarandra, och några af antikens — liksom af kristendomens — störste tänkare ha med värme häfdat dessa båda lärors nära samhörighet. Men utgår man därifrån att ett mäktigt bidragande motiv till många människors gudstro är rättfärdighetskrafvet: krafvet att på något sätt, i någon värld, i något lif, se den rättvisa skipad som vi här på jorden alltför ofta finna gäckad — då måste det medgifvas, att för den som icke tror på en personlig Gud, finnes dock en tillfredsställelse för rättfärdighetskänslan i läran om att allt hvad vi göra, säga eller tänka drager sina följder öfver oss i detta eller i något följande lif.

Hvad beträffar den dyrkan af förfäderna som nyss omnämndes såsom utmärkande äfven för de buddhistiska kineserna, så tyckes Ellen Key — med den lifliga välvilja som griper henne inför de »gudlösa» asiaterna — finna något enbart vackert däri, hon tyckes taga den som endast något slags estetiskt upplyftande minnesfester till de bortgångnes ära. Men här är helt enkelt fråga om *dyrkan*.

Det torde icke vara för Ellen Key obekant till

hvilken grad det kinesiska folkets lif är behärskadt af tron på andar, huru uppfyllda af ängslan de äro inför alla de otaliga onda väsen, som enligt deras mening förfölja och skada människorna, samt hurusom i deras dyrkan af fäderna inbegripes ifvern att med offermat på en gång styrkä och göra sig välbevågna dessa andar som kunna försvara sina efterkommande emot de onda makterna. Och svårt är att förstå hvarför det skall vara mera tilltalande och upphöjdt att hvar familj dyrkar sina andar eller gudar, än att ett helt folk — eller en hel mänsklighet — ser upp till en Gud. I regel brukar man ju betrakta det senare som en *högre* ståndpunkt.

Att Konfutse icke direkt predikar någon gudstro brukar — då konfucianismen betraktas som den förhärskande uppfattningen i Kina —, tagas som ett bevis för att kineserna ej tro på någon Gud, Konfutse — som själf ville ge blott en morallära och icke en religion —, framhåller dock som en medborgares plikt att dyrka de af staten erkända gudarna. Och enligt hvad som visats af senare tiders mera ingående forskningar i fråga om kinesernas religiösa föreställningar, fortlevver i Kina allmänt och sedan äldsta tider tron på »härskaren i höjden», Sjang-Ti*. Att resande, hvilka ej gjort några djupare undersökningar, trott att dyrkandet af föfäderna var den enda i Kina förekommande formen af religion, är icke mera underligt än det skulle vara om en asiat, hvilken rest i ett katolskt land

*) Se N. Söderblom: »Studiet af religionen».

och där gjort helt ytliga iakttagelser, skulle försäkra att folket där trodde icke på en högsta Gud utan blott på en gudinna kallad madonnan samt en hel skara afidna människor som de kalla helgon.

* * *

När Ellen Key särskildt angriper läran om en personlig Gud och talar om att Guds personliggörande blifvit det stora hindret för den nya religionskänslans innerlighet lika väl som för dess vidd, menar hon tydligen med personliggörande detsamma som antropomorfism. Man kan förstå, att hon — liksom hvarje tänkande människa — känt ovilja inför det krassa sätt att begåfva Gud med allehanda mänskliga egenskaper som förspörjes hos så många personer, hvilkas tankeförmåga ej är i någon högre grad utvecklad. Men när hon säger att hvarje egenskap, som tillägges Gud, innebär en inskränkning, att man sålunda ej ens kan tala om en »personlig» Gud utan att komma med ett epitet som innebär en inskränkning, då upprepar hon blott hvad som sagts af många gamla filosofer, kyrkofäder och mystici — såsom Plotinus, Dionysos Areopagita, Eckhart, Böhme m. fl. — hvilka likväl häraf blott dragit den följdriktiga slutsatsen: att människospråk icke förmår rätt utsäga något om den Outsäglige, liksom människotanke icke förmår fatta den Outgrundlige. Ett är likväl att påpeka filosofiens och teologiens vanmakt i fråga om definitioner af det högsta, och ett annat är att vilja förmena människorna att i *praktiskt* syfte uttala

omdömen som de i sitt innersta erkänna icke kunna helt täcka begreppen. Kristendomen är icke först och främst en filosofi — om än kristna tänkare helt naturligt sökt uppbygga en kristen tankelära —, kristendomen är lif, är lifsvisdom och lifskraft. När Kristus, som ville lära människorna huru de skola lefva lifvet, förkunnade för dem, att Den från hvilken allt lif utgått och utgår, är en Fader som älskar sina barn, när han sade dem att »Gud är ande», så menade han därmed icke, att han med sådana yttranden gifvit oss en uttömmande förklaring af Guds väsen. Han sade tvärtom: »Ingen känner Fadern utan Sonen.» Men så pass mycket som är oss nödvändigt att veta om Guds väsen för att kunna lefva vårt lif till gagn för mänskligheten och oss själfva — så pass mycket har med dessa och andra Jesu uttalanden blifvit oss sagdt.

Den kristna filosofien — eller teologien — har ju sedan velat fullständiga Jesu korta uttalanden om Fadern genom utförligare definitioner. Finner Ellen Key dessa definitioner ägnade att missleda, så är jag ingalunda den som vill anstränga sig med att försvara dem, men jag vill dock framhålla, att äfven teologerna — de mera djuptänkta af dem — icke varit blinda för att orden ej förmå utsäga om den Högste något som ej måste förefalla oss själfva djupt otillfredsställande.*) För öfrigt: huru ofullkomligt, huru otillräckligt förefaller oss icke alltid människo-

*) Det som i fråga om de teologiska systemen utgjort det stora misstaget är ju icke att man uppbyggt dem utan att man kräft inför dem en obetingad underkastelse.

språket, så snart det är något stort och högt, något starkt och djupt erfaret, vi vilja skildra.

Att genomsnittsintelligenserna, med sin oförmåga att uppfatta något abstrakt, taga de definitioner, som den kristna spekulationen formulerar, alltför bokstafligt och — oberoende af alla definitioner — visa en stark benägenhet för att antropomorfishera, det är ju något som näppeligen bör läggas teologien — och än mindre kristendomen — till last.

Att säga att det finnes en personlig Gud är blott att förklara detta »All-Ena», — hvilket äfven Ellen Key icke anser sig kunna vara utan i sin världsförklaring — äga medvetande och vilja.

För Ellen Key har det All-Ena intetdera. Det är ett förnuft, men ett omedvetet förnuft.

Här kommer hennes dogmatism fram. Ty detta är ren dogmatism och ingenting annat.

Det enda förnuft, som vi alla människor af erfarenhet känna till, är det mänskliga. Detta äger själfmedvetande, och detta är just dess främsta karaktäristikon. Också den som tror, att människosjälens blott till graden skiljer sig från djursjälens och egentligen blott är en utveckling af denna, måste säga, att en bestämd skillnad — den må ha uppkommit med ens eller småningom — dock förefinnes emellan människo- och djursjälens. Och denna skillnad, som gör människans öfverlägsenhet, är själfmedvetandet. Då det naturligaste och på samma gång mest vetenskapliga förfaringssättet är att genom analogislut från hvad vi känna söka

kunskap om det vi icke — genom hvad man vanligen menar med empirisk erfarenhet — kunna lära känna, så måste det betecknas som blott en helt ogrundad hypotes att antaga, att det »All-Ena» är ett omedvetet förnuft.

Och icke blott en hypotes utan grunder utan en hypotes utan berättigande. Ty det som ur vetenskaplig synpunkt ger en hypotes dess berättigande, det är att den ger en förklaringsgrund till något oförklaradt. Men antagandet af ett omedvetet världsförnuft ger icke på minsta sätt någon förklaring till det förnuft som röjer sig i världsordningen.

Hvad för öfrigt beträffar benägenheten för att antropomorfera, så är det något Ellen Key icke haft blick för, och det är den oafåtliga kamp ett flertal af de stora religiösa personligheterna fört däremot. Hon påminner visserligen om huru mystikern alltid måste opponera sig emot ett inneslutande af gudomen inom definitioner,*) men hvad hon icke uppfattat, det är den verkan som de kristna mystici dock småningom utöfvat i fråga om att minska benägenheten för antropomorfism. En person med Luthers intelligens skulle i våra dagar icke använda så starkt antropomorferande uttryck som den store femtonhundratalsreformatorn stundom begagnat sig af.

*) Ett godt exempel på de klingande men meningslösa paradoxer förf. stundom kommer med är uttrycket: att »Mystikern lämnat äfven den sista återstoden af tro på Gud: den att förneka honom!»

För öfrigt är att beakta det behof af *bildspråk*, som helt naturligt gör sig gällande, så snart det är fråga om det utsägbara. Alla mystici äro ense om — såsom bland andra prof. W. James påpekat —, att deras inre erfarenhet af beröring med gudomen tillhör det som alldeles icke kan beskrivas. Likväl ha många af dem försökt sig på att skildra dessa inre erfarenheter med hvad de själfva angifva som liknelser. Ett exempel härpå ger bl. a. den heliga Teresa, hvilken just starkt betonar omöjligheten att skildra de inre upplevelserna men likväl af sin ifver att meddela människorna hvad hon tror de kunna hafva nytta af — och måhända också af den instinkt att ge uttryck åt sina upplevelser, som är naturlig hos ett litterärt geni — drives att gång på gång söka ge en föreställning om dessa *). Så ha hennes efterföljare — liksom andra framstående religiösa personers

*) En nutida mystiker, som delgifvit offentligheten några af sina inre upplevelser, skriver:

»Orden måste dock *vingas* att söka återgifva hvad de, strängt taget, aldrig *kunna* ens närmelsevis uttrycka. Med de medel, som stå oss — såsom dödliga — till buds är det svårt att återgifva det som hör odödligheten till. Ingen hand skriver nog fort för att hinna uppteckna Andens ingifvelser lika rikt, fullt och helt som själen blixlikt fattar dem. Denna materiens tröghet irriterar den inneboende anden, och då uppstår längtan inom människan efter den stund »då stoftet varder åter till stoft» och hennes frigjorda ande får återgå till idéernas värld. — Alla ord förefalla uttryckslösa, när de skola skildra andens djupaste erfarenheter och själens högsta sträfvan. Därför verka sådana ord, hvilka vilja bjuda till att tolka det utsägbara, på en gång smärtuppfyllda och segerjublande. Det fordras själisk finkänslighet för att rätt fatta tonen i sådana ord. Ja, för att blifva förstädd måste den som uttalat dem, vädja till detta »Något», som slumrande eller vaket finnes inom hvarje människa. (L. Lagerbielke: »Strid och frid».).

lärjungar — fattat det bokstafligt som varit ämnadt bildlikt, och därpå byggt upp regler, definitioner och teorier.

Alla de antropomorfiserande uttrycken om Gud och om det religiösa lifvet, hvilka ofta nog förefalla en tänkande människa stötande, äro att förlikna vid de hårdnade aftryck af ett mjukt och rörligt men länge se'n svunnet lif som vi finna i åldriga bergformationer. Lifvet har funnits där och har försvunnit — hvad vi se är blott det förhårdnade märke det lämnat efter sig.

Att sådana petrifikat i allmänhet ju förr dess hellre böra utrotas ur vår tids religiösa uttryckssätt, det är jag alldeles med om. Men att af deras förekomst sluta sig till att kristendomen själf är en halft förstenad kvarleva från forna tider — det är betydligt förhastadt. Lifvet söker sig nya uttryck på nya utvecklingsstadier, och kristendomen har ännu och skall alltid hafva lifskraft nog för att skapa sig nya uttryckssätt, där de gamla blifvit för den lefvande andan obrukbara.

»De som tillägga Gud personlighet, emedan personlighet för människans erfarenhet är den högsta lifsformen, mena», skrifver Ellen Key, »att en oändlig personlighet likaväl kan tänkas som ett oändligt rum, att intetdera behöfva strida emot, ehuru det öfvergår förnuftet. Men ännu aldrig har en människotanke *konkret* föreställt sig ett oändligt rum, en oändlig tid, en oändlig personlighet.»

Det lilla ord jag här ofvan i citatet kursiverat, röjer en af dessa ogenerade tankesaltomortaler, på hvilka Ellen Keys framställning är så rik. Hon har nyss förut riktigt anfört hvad anhängarna af tron på en personlig Gud mena, nämligen att det visserligen är en tro, *som öfvergår förnuftet*. Hvad vill »som öfvergår förnuftet» säga? Jo, det betyder att det är något som människan icke kan göra sig en adekvat — ännu långt mindre en konkret — föreställning om. Och så fortsätter Ellen Key lugnt: »*Men* ännu aldrig har en människotanke konkret etc.» Det är rentaf bättre än historien »Goddag—yxskaft.» Det är frågan: »Är det ett yxskaft?» besvarad med: »*Nej*, det är ett yxskaft.»

Själftva hufvudpunkten i den de gudstroendes mening som Ellen Key anför: att det kan existera något som öfvergår vårt förnuft — det har Ellen Key icke ens försökt förneka. Icke heller den därmed sammanhängande: att det naturligaste för människo-förnuftet är att i ett fall som detta draga ett analogislut: eftersom det högsta förnuft vi känna är själfmedvetet och just genom sitt själfmedvetande höjer sig öfver andra, därför bör ock det allra högsta förnuft vi ana äga själfmedvetande.

»Människan har lagt världen och Gud utanför hvarandra liksom utanför sig själf», säger Ellen Key.

Det är i sanning sällsamt att så alldeles kunna ignorera allt hvad djupa kristna tänkare sagt om

att vi måste söka Gud *inom oss*. »Gud, den allraheligaste, är midt uti dig», skref redan Hosea, en af de djuptäntaste af det Gamla Testamentets profeter. »I Honom lefva vi, röras och hafva vår varelse», skref Paulus, kristendomens förste filosof. Och hvar och en af de kristna män och kvinnor som tid efter annan uppträdt med sträfvande att fördjupa den uppfattning, hvilken hos det stora flertalet, hos hvardagsnaturerna, tenderar att förflackas, har framhäft detta: nödvändigheten af att fördjupa sig i sitt eget inre för att där finna Gud, nödvändigheten af att känna sig omsluten af Gud, den allestädes närvarande.

Det förefaller nästan, af Ellen Keys »Lifslinjer» att döma, som om hon ansåge Spinoza vara den förste, som starkt känt och starkt uttalat denna individens enhet med den stora helheten som dock så många kristna tänkare först uttalat. Och i ifvern att få i Spinoza en föregångare till sin »lifstro» och en afgjord motståndare till kristen åskådning, har hon totalt förgätit uttalanden af den store judiske tänkaren sådana som detta: »Tingen måste existera icke blott sådana de te sig för oss utan sådana de te sig för *ett evigt medvetande*». Hur mycket man talat om Spinozas panteism, så är han dock knappast mera panteist än många kristna tänkare varit det, som känt sig manade att protestera mot den grofva antropomorfism, hvartill massorna så lätt nedsjunka. Tror man på *ett evigt medvetande*, då tror man i själfva verket på en personlig Gud. Ty *personlig*,

det är, såsom nyss framställts, liktydigt med *ägande själfmedvetande*. Men det förefaller nästan som om Ellen Key i sin uppfattning af Spinoza låtit leda sig af professor Hæckel — han som löser världsgåtan lika ledigt som man löser en rebus i en veckotidning och förordar en omändring af kyrkorna, så att man där placerar akvarier med allehanda blötdjur, bland hvilka man kan fira »mönismens» vetenskapliga och småtrefliga andaktsstunder!

Ty det finnes också andra än Ellen Key som, allt under det de bortkasta tron på en Gud, vilja bevara den religiösa andaktskänslan, i medvetande om att den är något för mänskligheten omistligt, något för dess utveckling i eminent grad fruktbarande. Men andakt — det är känslan af att man står inför något stort, något större än ens eget jag, och på samma gång känslan af att man kan träda i förbindelse med detta stora. Hur skulle man då kunna känna verklig andakt inför en natur, som man ansåge som sig själf underlägsen, — hvilket man ju faktiskt gör, då man fränkänner naturen, eller det All-Ena, medvetande. Måste icke andakten inför en natur, hvars högsta hittills uppnådda resultat — i form af medveten vilja — vore människan, blifva ett halft nedlåtande: Tack för att du åstadkommit något så förträffligt som mig!

Man har naturligtvis ingen rätt att betvifla Ellen Keys vittnesbörd om den andakt hon erfar inför det All-Ena. Naturligtvis kan man med god

vilja och med ett visst mått af känsla och fantasi suggerera sig till en sådan förnimmelse. Men ett sådant slags andakt är något uppkonstrueradt. Utan gudstron är den någonting rotlöst, och liksom en afskuren blomma snart vissnar, så kan näppeligen ett sådant slags religiös förnimmelse hållas vid lif utan stora ansträngningar.

Men det är ett särmärke för Ellen Keys eklektiska tanke-system detta: att taga från naturvetenskapen vissa älsklingstankar — somliga djupa, andra skäligen godtköpsartade —, från religionen vissa stämmingsdjupa uttryck och sedan gjuta ihop allesammans till en blandning, där det sammanhållande kittet är hennes eget fantasirika och känslofulla temperament.

* * *

Hvarför Ellen Key alldeles förkastar tanken på ett individualitetens fortlefvande efter kroppens upplösning, får man icke riktigt klart för sig i »Lifslinjer.» I hvarje annat sammanhang skulle hon naturligtvis häfda den sanning som den moderna vetenskapen bevisat: att all kraft är oförstörbar. Men i detta sammanhang passar den satsen tydligen icke riktigt i stycket. Man kan knappast afhålla sig från den tanken, att af henne liksom af många andra det betraktas som något själfklart, att man är mera upplyst, ifall man förnekar tanken på ett lif efter detta, än ifall man bejakar den.

Egendomligt är det för öfrigt att iakttaga huru Ellen Key, allt under det hon med gränslös hän-

gifvenhet dyrkar Goethe, — ja, ger honom en plats i mänsklighetens historia jämförlig med, om ej öfverträffande den som Jesus intager — dock helt ignorerar hans meningar i flera af de högsta och viktigaste frågor. Man tycker annars det skulle träffa henne i hjärtat, när Goethe yttrar: »Jag skulle nästan vilja säga att de äro döda också för detta lif, alla de som icke hoppas på ett kommande».

Och knappast mindre smärtsamt berörd borde hon väl blifva af Goethes förklaring att i ovilja öfver kyrkans sätt att förvanska kristendomen, »danade jag åt mig en kristendom för mitt enskilda behof».

Detta påminner ju icke så litet om hvad Ellen Key med stor indignation påstår att »nyprotestantismen» gör sig skyldig till!

* * *

Det är som bekant i all synnerhet i fråga om erotiken som Ellen Key tager afstånd från de moraliska kraf, som ej blott af kristendomen utan öfver hufvud af en idealistisk världsåskådning uppställas.

Visserligen vill Ellen Key gärna gälla som idealist i fråga om erotiken. Och mycket vackert och poetiskt har hon ju sagt om förhållandet emellan man och kvinna, och i vissa afseenden också rätt mycket tänkvärdt. Men det visar sig klarligen af Ellen Keys resonemang på detta område — liksom på andra — att en eudämonistisk moral aldrig kan blifva en idealistisk moral.

Hon skrifer bland annat: »Könslifvets kraf äro de orubbliga och starka; samvetets och den goda

viljans kraf äro — i förhållande härtill — växlande och svaga.» Hon talar sedan om att man måste ha till uppgift att bringa samvete och vilja i samklang med släktdriften. Men skall man bringa något växlande och svagt i samklang med något starkt och orubbligt — då är det klart att det är det förra som får rätta sig efter det senare. D. v. s. ifrågavarande samklang skall åvägabringas därigenom att samvetet och viljan få vänja sig vid att alltid ge sitt bifall till hvad könslifvet kräfver!

På ett annat ställe sätter hon det som vår stora uppgift att »kärleken skall bringas i samklang med släktdriftens mål — lifstegringen». Detta förefaller ju ur Ellen Keys mun tämligen meningslöst. Ty om könsdriften — såsom hon på andra ställen framhåller — i sig själf förnimmes som en lifstegring, måste ju dess behärskande alltid kännas som en lifshämning.

Menar hon återigen att det finnes en kärlek, som icke i djupare mening är lifstegrande, en kärlek som — uteslutande sexuell — i själfva verket kännas som neddragande för mycket af det bästa inom människan — ja, då säger Ellen Key härvidlag detsamma som målsmännen för en kristen etik.

Men under det en kristen här öppet säger, att det i så fall *är* en konflikt emellan högre och lägre instinkter inom människan och att de högre känslorna böra bekämpa och besegra de lägre, — eller såsom de forntida stoikerna uttryckte det: »guden inom oss måste besegra djuret inom oss» —

så tyckes Ellen Key mena att de högre känslorna skulle på något outransakligt sätt få öfverhanden af sig själfva — utan all strid. Om det finnes ord hvilka Ellen Key, — såsom ofvan anmärkts — högst ogärna vill släppa, så finns det å andra sidan ord hon skyr som pesten, äfven där det skulle förefalla rätt naturligt att använda dem. Hon vill tydligen ej gärna vidgå att det kräfvcs inre strid, att det kräfvcs själfbehärskning för att det skall nås det mål, som hon på ett ställe formulerat sålunda: en man för en kvinna, en kvinna för en man. Men huru det annars skall tillgå är svårt att förstå. Är verkligen Ellen Key till den grad naivt optimistisk att hon anser att genom en högre kultur frestelserna till att söka enbart sexuell njutningar skulle aftaga? Erfarenheten pekar just inte åt det hållet. Tvärtom: för rikt begåfvade individer och till hög kultur hunna folk tyckas ofta frestelserna härvidlag vara synnerligt stora.

* * *

Då Ellen Key anser det nödvändigt att predika själfhäfdelse och menar det vara ensidigt att såsom de kristna predika kärlek såsom den för alla gällande lagen, beror detta tydligen delvis på hennes förbiseende af hvilken stark naturlig drift själfviskheten hos flertalet dock är, — hvadan man verkligen ej behöfver befara att vi af den egenskapen skola få för litet — och delvis på hennes missförstående af hvad kärlek i kristen mening är. Den

Kristi lärjunge som kallas kärlekens apostel, han nämnes också »Tordönets son». Den äkta kristna kärleken är icke veklig och pjunkig, han är ljugande i sin styrka, han vet att till den Guds strid vi ha att föra här i världen, striden mot mörkret. mot ondskan, fordras mycken kraft, och han känner det därför som en plikt att utveckla alla sina förmögenheter — till ande, själ och kropp, — för att bli i stånd att taga emot så mycket mera kraft från Gud. Sålunda, här är ingen systematisk och hårfin afvägning emellan altruism och själfhälfelse, nej, här är det kärleken — eller altruismen om man hellre vill ha det ordet — som bjuder oss att utveckla *alla våra krafter*. Huru skulle vi annars kunna, såsom det bjudits oss, *af alla våra krafter* älska och tjäna Herren?

Öfver hufvud fruktar Ellen Key att »själfhärligheten» skall bli lidande genom kristendomen; hon fruktar för att människorna skola försvagas i sin sträfvan till utveckling, till lycka genom en lära, som bjuder dem att främst taga hänsyn till det stora hela — till Gudsriket — och att offra den glädje, som bringar en annan sorg.

Ellen Key har icke förstått den djupa lifvets lag, som ligger förborgad i orden om att den som gifver sitt lif skall bevara det, men den, som sträfvar att behålla det, skall mista det. Att glad viga sig åt en stor gärning, det är att känna safven rikt stiga inom sig, det är att skjuta blommor af oanad fågring.

Men att ängsligt gå och pyssla om sin egen

»själfhärlighet» och fundera ut hvad som kan utveckla den — det är att likna de fåvitska barn, hvilka gräfva upp de frön de planterat och peta på dem för att uppmuntra dem att gro.

»Im engen Kreis verengert sich der Geist.
es wächst der Mensch mit seinen höhern Zwecken.»

skref den diktare, som Ellen Key beundrar mest af alla. När det egna jaget är medelpunkten, — då visar det sig småningom huru kretsen i själfva verket *blir* trång — är det ock en af mänsklig-
hetens störste som i begär till makt, till ära, till njutning, satt sig själf främst. Historien lär oss det: mer än en af dess gestalter tyckes oss i sin första kraft och glans lik en ung gud — för att sedan småningom under ett lif af själfvisk makt- och ärelystnad allt mera krympa ihop. Men de som lefvat för mänsklighetens utveckling till ett Gudsrike, de växa allt större, allt som deras lefnad framskrider — växa i inre storhet och vinna därmed allt större makt öfver människornas hjärtan.

Ellen Key, som förvägrar människan den individuella odödligheten och i stället utlofvar glädje och sällhet på denna jord, förklarar icke huru lyckan och freden skola kunna råda, ifall människorna icke lära sig att behärska och besegra sina själfviska drifter.

Ellen Key tror på ett tusenårigt rike med bibehållen rätt för tigern att följa sin lust och rifva ihjäl lammet. Huruvida lammet under sådana för-

hållanden kan anse det tusenåriga riket kommet — det blir emellertid en annan fråga!

* * *

Hvad menar Ellen Key egentligen med sin lifstro, då detta lif, som hon tror på, ju är ett virrvarr af krafter, som brottas med hvarandra?

Jo, därmed menas, svarar hon, att tro på evolutionen såsom livvets lag, att tro på att de lifstegrande krafterna skola visa sig starkare än de ödeläggande. De lifstegrande krafterna äro, enligt Ellen Key, själfhäfelse och altruism väl afvägda emot hvarandra. Men hvad har Ellen Key för skäl att tro att dessa krafter skola så småningom allt bättre afvägas emot hvarandra? Utvecklingen ger snarare skäl *emot* en sådan tro. Ty de som hittills representerat altruismen här i världen, ha till det ojämförligt öfvervägande antalet varit människor, hvilka af sin tro på en Gud drivits till sin altruism. Skall nu denna tro utrotas, såsom Ellen Key ifrar för, så måste det förefalla sannolikt, att egoismen i hög grad tilltager — eftersom egoismen i själfva verket, såsom visar sig redan hos barnen, är något mycket naturligt för det stora flertalet; härigenom måste ju kampen emellan människorna blifva än bittrare och våldsammare än förr. Om Ellen Key i alla fall »tror» att harmonien skall tilltaga, så är detta verkligen ett »credo quia absurdum» så godt som något.

Ellen Key tror icke på någon högsta lag; därför blir den grundlös och meningslös hennes

tro på att ur de brottande krafterna i lifsvimlet skall utveckla sig en allt klarare harmoni. Den kristne tror på en sådan högsta lag nämligen kärlekens lag; han tror på en Gud, som är kärlek, tror på kärleken såsom världarnas drifkraft. — Detta är den kristnes »lifstro». Emedan han vet, att den som öppnar sitt hjärta för kärleken, öppnar det för den starkaste af alla lifsmakter, han kan aldrig gå in på att lifvet blir rikare, ifall somliga människor följa självviskhetens lag. Ingen tvingas att mottaga de kärlekens strömmar som utgå från Gud och hålla världen vid makt, men den som stänger sitt hjärta för dem, han gör sig själf fattig. Att följa självviskhetens lag — det är att andligen utarma sig själf.

Ofvanstående kritik är icke uttömmande och skulle näppeligen kunna blifva det utan att min uppsats svälde ut till »Lifslinjers» omfång. För öfrigt skulle jag ej kunna bemöta alla fröken Keys invändningar mot kristendomen och mot gudstron utan att upprepa en god del af hvad jag sagt i föregående arbeten (»Fariseism i våra dagar» och »Tro — och tro»). Men hvad jag åsyftat är att påvisa, hurusom Ellen Keys kritik är föga vederhäftig och i flera hänseenden röjer att hon alldeles missförstått kristendomen.

Dock, af all kritik kan man lära något — äfven af den, som är i öfvervägande grad obefogad.

I det följande skall jag söka visa i hvilka hänseenden de kristna ha något att lära af de angrepp som från de »lifstroende» riktas mot deras religion.

»Det gudomliga Framåt!«

I.

»Jesus Kristus är alla tiders gudomliga framåt«, skref nyligen en schweizisk prästman, Herman Kutter, hvars politiska ideal — sådant han i sin uppseendeväckande bok »De måste« framställer det — man kan kritisera men hvars glödande hänförelse för Kristi sak icke kan misskännas.

Ja, Jesus Kristus representerar i sanning det gudomliga framåt, och det är underligt att man inom den kyrka som kallar sig efter honom varit så blind därför. »Det är det underliga att I icke veten detta«, sade för nittonhundra år sedan en blindfödd och helbrägdagjord man till sitt folks andliga ledare. Om någon — utan all kännedom om kristendomens utveckling efter det Kristus lämnat jorden — läste evangelierna, då skulle han sannerligen i högsta måtto förundra sig öfver att Människosonen blifvit af kommande tiders människor betraktad som en det andliga stilleståndets representant: Han som ständigt opponerade sig emot allt yttre ceremoniväsen, mot trycket af formler

och stadgar, han som så kraftigt manade till utnyttjandet af våra pund, till sträfvande efter fullkomligheten, han som i det sista uppmanade sina lärjungar att fortgå på den inre utvecklingens väg, i det han sade dem att de ännu icke kunde bära allt det myckna han hade kvar att lära dem men att detta småningom på det inre ljusets väg skulle blifva dem klart, så att de skulle komma till »hela sanningen».

Kanske skola många vilja invända, att det här är tal om en fortgående *uppenbarelse*, icke om en fortgående *utveckling*. Men detta är i förevarande fall samma sak. Ty alltsom människorna gå framåt i andligt lif, bli de mer i stånd att emottaga den gudomliga uppenbarelsen, — den Guds anda, som alltid, så att säga, sväfvat öfver världen, sökande en människoande villig att öppna sig för ljuset. Likasom Gamla Testamentets profeter voro af sitt folks yppersta i intellektuellt och andligt hänseende, så är det alljämt de högst utvecklade som äro mest i stånd att mottaga uppenbarelsen.

»Den kristna världens åskådning af den religiösa frågan är bestämd af vissheten, att människan i och med kristendomen lika litet behöfver vara andligt själfvärfvande som andligt själförlösande», skrifer Ellen Key. Och upprepade gånger återkommer hon till detta: Kristendomen som en det blida stillaständets, den slätstrukna förnöjsamhetens religion, en religion som icke uppmuntrar till snarare afstyrker ifrån — uppodlandet af de intellektuella förmögenheterna.

För omkring sjuttonhundra år sedan framställde en hednisk tänkare, Celsus, en rad beskyllningar emot kristendomen, bland hvilka också var densamma som Ellen Keys — ehuru skarpare formulerad—: att kristendomen är fientligt stämd emot intelligens och kultur, att den företrädesvis uppsöker och lättast för sig vinner de enfaldiga och okunniga.

Origenes, som i sin skrift »Contra Celsum» utförligt bemött dessa beskyllningar, säger bl. a.: »Men att kristendomens mål är att vi skola blifva visa, kan bevisas icke endast från de gamla judiska skrifterna, hvilka också vi använda, utan i synnerhet ur dem som skrivits efter Jesu tid och hvilka inom kyrkorna anses vara gudomliga.»

Han citerar Hosea — han som skref såsom ett uttalande från Herren: »Det varder slut med mitt folk af brist på kunskap; emedan du försmådde kunskapen, försmår Jag också dig såsom präst åt Mig» —, han anför ännu ytterligare några af de många ställen i Gamla Testamentet där det talas om vikten af att söka förstånd och visdom, och han påminner om huru Salomo, genom att bedja om visdom, bad den bön som behagade Herren bäst.

Och när han kommer till Nya Testamentet framhåller han huru Jesus upprepade gånger talar om att den lärdom som gifves åt den inre lärjungakretsen, åt de invigda, är djupare än den som meddelas den stora hopen.

Denna »var, så att säga, utanför och värd

endast de exoteriska lärorna». Men »enskildt för sina lärjungar yppade Jesus allt, aktande dem som önskade lära känna Hans visdom, högre än hopen». (»Eder är Guds rikets hemlighet gifven men för de andra som äro utanför, kommer allt i liknelser».) Äfvenså framdrager han hurusom Paulus, då han nämner de andliga gåfvorna, först nämner visdomen, därefter kunskapen och först i tredje rummet tron. Hvad han tydligen, säger Origenes, sätter dessa två: visdom och kunskap, före tron.

»Celsus anklagar de kristna för att söka efter de ointelligenta», skrifver Origenes. »Till svar frågar jag: Hvilka menar du med de ointelligenta? Ty i själfva verket är hvarje dålig människa ointelligent. Men om du med ointelligenta menar obegåfvade personer, människor som intellektuellt tillhöra en lägre klass, så svarar jag, att jag efter bästa förmåga söker förbättra äfven sådana, men att jag icke skulle önska att af sådant material bygga upp den kristna församlingen. Ty jag söker företrädesvis sådana som äro begåfvade och skarp-tänkta, emedan de äro i stånd att förstå meningen med de dunkla ställen».

Under framhållande af att en välvillig läkare uppsöker de sjuka för att göra dem friska, förklarar han att om de kristna uppsöka syndare, så är det för att söka föra dem till rättfärdighet, och om de uppsöka enfaldiga och okunniga människor, så är det för att söka bota deras okunnighet, d. v. s. gifva dem kunskap och visdom, så mycket de förmå inhämta. Han säger, att kristendomen

»vill bota hvarje förnuftsbegåfvad varelse genom förnuftets medicin», han yttrar att »vi visa slafvar huru de kunna vinna tankens frihet och blifva förädlade genom Ordet» och »vi göra allt hvad i vår förmåga står för att försäkra oss om att våra sammankomster måtte bestå af visa män, och då vi se att vi ha många intelligenta åhörare, våga vi draga fram i diskussionen sådana ting i vår lära, som äro synnerligen förträffliga och gudomliga, medan vi dölja och förbigå med tystnad sanningar af djupare vikt, när vi se att vårt auditorium är sammansatt af enklare själar, hvilka behöfva sådan undervisning som bildligt kallas »mjölk». »Till den grad önskar evangeliet att det må finnas visa män bland de troende, att — för att uppöfva åhörarnas förstånd — vissa sanningar där uttalas i form af gåtor, andra som hvad man plägar kalla »dunkla» uttalanden, andra som liknelser och åter andra såsom spörsmål.»

Äfven i fråga om den sedliga karaktären framhåller Origenes hurusom vi måste vara »själfvärfvande», och sålunda också på sätt och vis »själförlösande», nämligen så att utan de allvarligaste ansträngningar från vår egen sida är det fåfångt att vänta frälsning.

När Celsus beskyller de kristna för att vilja vinna för sig grofva syndare, säger Origenes (Bok III, kap. 59) att den hedniske filosofen icke förstår skilja på de två sakerna: »att inbjuda dem som äro sjuka till att blifva botade och att inbjuda de friska (d. v. s. de rättfärdiga) till kunskapen i och

studiet af de gudomliga tingen. Men vi ha båda dessa mål i sikte, och vi inbjuda först alla människor till att bli helade och förmana syndarna att lägga på hjärtat de bud som lära människor att ej synda, och dem som brista i förstånd hänvisa vi till de språk hvilka lära visdom, och dem som äro barn lära vi att i sina tankar lyfta sig till mandom, och för dem som endast äro olyckliga peka vi på de lärdomar hvilka bringa lycka — eller såsom lämpligare bör sägas — till välsignelse. Och när de, som vändt sig till dygden, hafva gjort framsteg och ådagalagt att de renats genom ordet och fört, så långt de förmå, ett bättre lif — då och icke förr inbjuda vi dem att deltaga i våra mysterier. (»Ty visdom tala vi ibland dem som äro fullkomliga.»)

Och i nästa kapitel säger han: »Vi lära också att visdom icke går in i en lågsinnad människas själ eller dväljes i en kropp som är försänkt i synd, vi säga: Den som har rena händer och sålunda lyfter heliga händer upp till Gud, och, enär han sysselsätter sig med upphöjda och himmelska ting, kan säga: 'Upplyftandet af mina händer är såsom ett kvällsoffer', — må han komma till oss! Och hvem som har en vis tunga, emedan han dag och natt begrundat Herrens lag och 'genom vana har sina sinnen öfvade till att skilja emellan godt och ondt', må han icke tveka att komma och få den styrka och näring som är lämpad för dem som äro atleter i fromhet och i hvarje dygd. Hvar och en som är ren, icke blott från alla förbrytelser

utan också från hvad som betraktas som mindre öfverträdelse, må han dristeligen blifva invigd i Jesu mysterier, hvilka böra meddelas blott de heliga och rena.»

Man må icke invända, att här är det fråga blott om *en* mans, Origenes', mening: han talar ju upprepade gånger om huru »vi», d. v. s. de kristna, handla och förfara, och hans skrift »Contra Celsum» skulle icke ha nått det stora rykte som den i forntiden hade såsom den kristna kyrkans förnämsta apologetiska skrift, ifall dess författare upprepade gånger oriktigt skildrat de kristnas plägseder och förfaringssätt gentemot mer och mindre långt hunna församlingsmedlemmar.

Men visserligen måste en hel del af ofvan citerade uttryck af den store kyrkofadern klinga underligt i deras öron som mena, att i samma ögonblick en syndare förklarar sig tro på Jesus och vara viss om sin frälsning, i samma ögonblick är han lika ren och lika »frälst» som den hvilken fört det renaste och ädlaste lif.

Men den åskådning som i dessa frågor framställes af Origenes och som han framhåller vara både Jesu och Pauli, ^{en} bibehöll sig icke länge inom kyrkan. När tvångets anda kom in, blef tänkandet misstrodt och intelligensen väckte farhågor. När hufvudbudet blef att blindt tro — då blefvo de enfaldigaste de mest välkomna, andens fattigdom blef i rent bokstaflig bemärkelse en dygd, och det heligaste lif kunde icke uppväga förtjänsten

af att utan förbehåll jaka till hvart och ett af kyrkans påbud.

I uraktlåtandet att betona människans plikt att utveckla sin intelligens har den kristna kyrkan syndat omätligt. Hon har i långa tider uppmanat människorna att härvidlag »nedgräfvna sina pund», eller har åtminstone icke framhållit som en bjudande plikt att förvalta punden så att de gifva ränta och förökas.

Den kristna kyrkan har trott sig behöfva frukta den fria tanken. Han, som är Sanningen, behöfde dock ej frukta sanningssökandet. Han har tvärtom uppmanat därtill. Men hans kyrka har ej vågat tro på sanningens makt att göra sig förnimbar för de sökande själarna. Och dess klenmodighet har medfört sitt straff.

När människotanken oemotståndligt kräfd sin rätt att forska, att söka, då kände den sig som kväfd i den trånga systembyggnad där kyrkan ville stänga in den. Den fann där mycket som var murket och föråldradt, den fann på andra håll stora luckor i konstruktionen hvilka man aldrig sökt fylla. Och så var det många som bjödo kristendomen farväl och sade: Här ha vi intet att skaffa. Här gifves oss ingen förklaring på hvad vi undra och spörja om, men i stället gifvas oss vidlyftiga och inkrånglade utläggningar öfver sådant som vi icke tro att någon människa kan veta och förstå.

Hade kyrkan aldrig vant människotanken af med att söka och forska, så hade den fria tanken nu lättare funnit Gud och funnit sig själf.

»Det få vi lämna» — med de orden har kyrkan afspisat många sökande tankar och kvävt många viktiga spörsmål.

* * *

Om det är vår plikt mot Skaparen att utveckla inom oss den tankens kraft som sätter oss i stånd att i någon mån fatta Honom och Hans verk, så är det icke mindre vår plikt att odla den känsla hvilken låter oss skåda som i en aning Hans storhet, Hans harmoni, Hans värld af evigt ljus och klarhet.

Det finnes ganska många hvilka se med mistro hvarje en människas sträfvan att göra den lilla bit af världen hon mäktar nå så skönhetsfylld som möjligt och som betrakta det som uppenbar synd, om hon söker genom klädedräkten m. m. åt sin egen personlighet gifva så pass mycket af skönhetsprägel som i hennes förmåga står.

Och dock är det Gud som skapat världen skön och som gifvit åt människorna en djup trängtan efter skönhet. Och Han som är allvis kan icke hafva gjort det utan mening.

Att hvarje skymt af skönhet är som en återpegling af Guds väsen, det ha i alla tider tänkare och siare anat. Att harmonien är andens liksom världarnas lag och att en skön och harmonisk omgifning skänker en tillfredsställelse, en känsla af jämvikt som ökar själens energi — det torde de flesta tänkande människor ha erfarenhet af. Och att vi åt våra medmänniskor, som alla — i mer och

mindre grad, medvetet eller omedvetet — bära inom sig en trängtan efter skönhet, kunna gifva en glimt af tillfredsställelse genom hvarje sträfvan att åt allt vi nå ge en anstrykning af skönhet, det är ju tydligt.

Äfven i sträfvet efter skönhet och harmoni ligger sålunda en yttring af kärleken till Gud och människor. Och den var i själfva verket bra nog klumpig, den gammalprotestantiska uppfattning som påbjöd att man icke fick äta en bit mat utan att med hög röst tacka Gud därför, men som manade till kärf misstro snarare än till glädje och lofsång, när den Guds ljufliga gåfva som heter skönhet mötte en människas blick.

När folk får klart för sig att man icke är mera from för att man gör sig ful och icke mera Gud behaglig, för att man omgifver sig med en glädjedödande tarflighet och smaklöshet, utan att man tvärtom prisar den evige Skaparen, om man söker likna Honom genom att skapa skönhet —, då skola kristendomens motståndare få en käpphäst mindre.

2.

På ett af de stora spörsmål, som människoanden alltjämt, årtusende efter årtusende, framställer: Hvadan är jag kommen? har kyrkan gifvit ett svar, som är för tanken så otillfredsställande och för känslan så upprörande, att det ej är alltför mycket att undra på om människorna också

ställt sig misstrogn mot det kyrkliga svaret på deras fråga: Hvarthän går jag?

Så har man sport:

Huru kommer det sig att människorna, hvilka ju alla sägas vara skapade af en allgod och allvis Fader, dock äro redan från födelsen så olika, icke blott i begåfning utan ock i anlagen till godt eller ondt? Huru kan Gud skapa människor med sådana anlag till grymhet och brott, som några redan från spädate åldern röja?

Och kyrkan har svarat:

— Det är arfsynden.

— Men, invänder den sökande tanken, hvarför ter sig arfsynden redan från begynnelsen så olika mäktig hos olika individer?

Då ger kyrkan visserligen icke något bestämdt svar, men hon lämnar en häntydan af så grof materialism i uppfattningen, att det i sanning varit bättre att ej försöka ge något svar alls.

— Vi veta icke med bestämdhet, huru människosjälarna blifva till, men vi anse troligt att de uppstå genom utflöden från faderns och moderns själar — hvadan de endast medelbart kunna sägas vara skapade af Gud —; om nu somliga människor äro utrustade med sämre anlag i moraliskt hänseende än andra, beror det således på att de själar, från hvilka de fått sitt upphof, varit synnerligen lågt stående.

Sålunda, en människosjäl som är skapad för evigheten, får sitt upphof genom två människors vilja! Eller endast genom ett sinnesrus! En själ,

som den Högste skall älska och kalla sitt barn, har för sin tillvaro att tacka kanske ett brott!

Det är, som sagdt, en lära så upprörande materialistisk att den varit nog för att drifva många människor ifrån kristendomen.

Och dock gafs under den äldsta kristna tiden af flera kyrkofäder på samma fråga ett svar af helt annan ideell halt och långt mera tillfredsställande för tanken, nämligen att det lif vi nu lefva här på jorden icke är vår första tillvaro, att vi alla från början af Gud skapades goda, men att vi affallit från Ljuset och att olikheten i våra anlag beror på huru mycket vi under våra föregående lif aflägsnat oss från eller åter närmat oss Gud. Det var den uppfattning, som de visaste i Indien likaväl som i Hellas, i Egypten likaväl som bland germanernas förfäder, kommit till; det var också en lära, som var ganska allmän bland judafolket på Jesu tid och som af honom, enligt ett par i evangelierna bevarade yttranden, tyckes ha gillats.

Det är sannolikt att lärorna om preexistens och återfödelse meddelats i hvad Origenes — såsom ofvan nämndes — kallar »Jesu Kristi mysterier».

Somliga ha visserligen ansett att med »Jesu Kristi mysterier» menas blott nattvardsfirandet. Men de stränga restriktioner Origenes gör angående hvilka som få tillträde till mysterierna, passas näppeligen in på nattvardsfirandet, till hvilket visserligen icke grofva brottslingar ägde tillträde, men

hvilket dock stod öppet för de flesta i församlingen och ingalunda blott för en mindre krets af »atleter i fromhet och dygd», såsom Origenes framställer det. Dessutom finns i detta sammanhang flera uttryck hos Origenes, hvilka alldeles tydligt angifva, att i dessa »mysterier» är fråga om en verklig undervisning: »Den, som förrättar initiationen säger, i enlighet med Jesu föreskrifter, till dem, som äro renade i hjärtat: 'Den, hvars själ icke sedan lång tid vet med sig någon synd, och isynnerhet icke sedan han botats genom ordet, må han höra de läror, hvilka Jesus i hemlighet meddelade sina sanna lärjungar'.»

Strax därpå talar han om »medlemskapet i den visdom, höljd i ett mysterium, som Gud ordnade förr än denna världen var». »Ty i ordets gudomlighet finnes hjälp för de sjuka (= onda) och andra läror, hvilka, för dem som till själ och kropp äro rena, utlägga 'uppenbarelsen af det mysterium, hvilket var hållet hemligt sedan världens begynnelse, men nu blifvit gjordt veterligt genom profeternas skrifter' och 'genom vår Herre Jesu Kristi framträdande'.»

Att kyrkan sedermera förkastade reinkarnationsläran berodde säkerligen mest på den hierarkiska anda, som rätt snart insmög sig. Det var naturligtvis lättare att hålla människorna i en hälsosam fruktan, ifall de trodde, att deras välfärd för all evighet afgjordes genom deras lydnad för kyrkans bud under detta jordelif. Men detta missgrepp har i icke ringa mån bidragit till kyrkans

nuvarande ställning. Den världsförklaring kristendomen dels ger, dels antyder, skulle ha haft mera helhet, mera fasthet, ifall kyrkan i stället för att uppställa som sannolik den krasst materialistiska traducianismens teori, visat de spörjande på den förklaring på många frågor, som ligger i läran om preexistens och reinkarnation.

I våra dagar börja dessa läror åter vinna gehör. Men nu predikas de mest från icke-kristet — från teosofiskt — håll. Och då man glömt att det samma en gång lärts inom den kristna kyrkan, tänka nu många att teosofien ger bättre svar på stora, hittills dunkla frågor än hvad kristendomen gör.

Men om kristendomen — efter att så länge ha stått stilla, efter att så länge ha förgätit Mästarens ord om att vi ännu ha mycket att lära af Anden, som skall undervisa oss, — om kristendomen åter vill vinna för sig de tänkande andarna, liksom den en gång gjorde det, då bör den åter upptaga denna förklaring på lifsgåtan.

Icke så att reinkarnationen skall predikas som dogm! Icke så att man skall förklara: »Ingen kan bli salig som ej tror därpå», liksom kyrkan förklarar om sina nu fastslagna dogmer. Men vänjer sig mänskotanken vid att söka och spörja, att pröfva sina vingar i okända rymder, såsom dess natur är, då skall det för flertalet, eller åtminstone för många, knappt behövas mer än man pekar på reinkarnations-teorien såsom på en *möjlig* hypotes, för att de strax skola finna att härigenom

gifves en antaglig förklaring till mycket i detta lif, som tyckes dunkelt och gåtfullt.

Så föga kännedom har det stora flertalet nu om denna lära, att det händer man äfven från personer med en viss bildning får höra uttalas den meningen att reinkarnationsläran måste innebära teorien att människosjäl en emellanåt ingår i djurkroppar!

Ett annat sätt att missförstå den kristna reinkarnationsläran är att tro den vara liktydig med »själavandring», d. v. s. med tron att kretsgången är oafåtlig, att återfödelsen är en evigt gällande lag. Sådan var i allmänhet forntidens lära, men den kristna läran är att, när en själ blifvit helt förändrad, d. v. s. när det högre inom densamma behärskar det lägre — något som ingen når till utan att ha mottagit den hjälp, den frälsning som bjudes af Herren — då behöfver den människan icke längre inkarneras utan har ingått i en högre och ljusare värld. Men denna högre värld är icke den sysslolöshetens himmel, som man så ofta får höra utmålas. Gud är Kärlek, Sanning och Visshet, och de som helt höra Honom till kunna aldrig upphöra att verka kärlekens gärningar, att arbeta för att sprida visshetens och sanningens ljus.

3.

Ännu i ett annat afseende borde Ellen Keys angrepp på kristendomen kunna öppna mångas ögon.

Det finnes, som bekant, många hvilka medgifva att de bekännelser eller symboler i hvilka kyrkan officiellt säges uttala sin tro, icke öfverensstämma med förnuftet, ej heller med Kristi lära i evangelierna, men hvilka likväl äro obenägna för en reform i berörda hänseende. Detta slags »nyprotestanter» tyckas ofta resonera ungefär så: Hvad gör det om vissa dogmer äro stridande mot bibel och förnuft; vi som tänka, vi veta ju ändå huru vi böra uttyda dem. Och de öfriga, de som icke tänka, dem skulle en förändring i gamla och vördnadsvärda formler vålla bekymmer.

Men dessa argument voro just de som katolicismens försvarare på femtonhundratalet anförde och som Olaus Petri bekämpade med sin kända drastiska vändning.

Att vilja ersätta en bekännelse som varit uttryck för fromma förfäders tro, med en som bättre öfverensstämmer med vår uppfattning af evangeliet — det anse detta slags nyprotestanter för pietetslöshet, för brist på historiskt sinne. Lika gärna kunde man säga att det röjer brist på pietet för vår store konung Gustaf II Adolfs minne, om vi ändra en lag eller förordning som han utgifvit. Så som vissa af dessa nyprotestanter resonera, skulle man vilja spörja dem, om de icke i själfva verket måste djupt ogilla Luther och hans uppträdande: *han* sade ju öppet ifrån att den kyrkolära han vuxit upp i icke dugde längre, — hur många fromma människor som än trott därpå.

Må de gamla bekännelserna få den plats som

tillkommer dem — som vördnadsvärda minnen af en svunnen tids åskådning, men må de upphöra att klatbinda vår tro.

Dessa två fakta:

att många, många intelligenta människor i våra dagar, pekande på bekännelserna, förklara kristendomen innehålla oförnuftiga och orimliga läror, hvilka äro absolut oantagliga för en tänkande människa,

och att dessa orimligheter just äro hvad Kristus själf *icke* lärt —

de borde väl, synes det, klargöra att *just nu är stunden inne* för ett fullföljande af den reformation som till en viss grad stannade i stöpet.

»Und bin ich so ein Protestant,
will ich auch protestieren».

Det är ord som *kunna* vara uttryck för en ungdomlig hänsynslöshet, som vill opponera *quand même*, och kanske voro de det delvis i den diktares mun som uttalade dem. Men i denna stund, då den som känner varmt för den evangeliska kristendomen och vågar se klart in i dess nuvarande läge — hurusom dess skefva ställning, dess sviktande position, till stor del just beror på att den ej tillräckligt klart och målmedvetet fullföljt femtonhundratalets reformation och fasthållit dess grundtankar — i denna stund borde i sanning hvarje ärlig protestant känna det som en plikt att protestera — protestera emot att Kristi evangelium döljes för en mänsklighet som så väl behöfver det

— behöfver det för sin lycka, för sin frid, för sin utveckling mot höga mål.

Det är icke ovanligt nu för tiden att från präster och teologer höra, att dogmerna icke få betraktas såsom något slutgiltigt. Och stundom, när man hör eller läser sådana uttryck och finner att de knappast väcka någon opposition, frestas man tänka att reformvänligheten måtte vara ganska stor inom vår kyrka och att motståndet mot vissa förändringar ej torde bli så särdeles starkt. Men blir det fråga om ett konkret fall — en förändring med afseende på någon af dessa samma dogmer —, skall man oftast finna att desamma som varit fullt redo att i största allmänhet erkänna nödvändigheten af en alltjämt fortgående reformation, dock äro ytterst ovilliga att i det särskilda fallet medgifva önskvärdheten af en förändring.

På det politiska området är man ju ej ovan vid detta: att folk förklarar att på det hela taget utvecklingen naturligtvis ej får stå stilla (det är knappt någon som är så konservativ att han ej medgifver det), men likväl, så snart det är fråga om en reform, strax skjuta bort den med tal om de vådor som häraf skulle kunna uppkomma och med ordande om hur godt och bepröfvadt det från fäderna komma är. I politiken kallar man personer af denna läggning för konservativa. Men på det teologiska gebitet finns det ej få som bevara den illusionen att kunna räkna sig som frisinnade allt under det de motsätta sig hvarje reformkraf. — till och med så elementära reformkraf som att de af kyrkans

bekännelseskriterier hvilka absolut förneka dogmens utvecklingsmöjlighet — genom att döma till evig osalighet dem som ej hysa den och den uppfattningen — ej längre måtte officiellt förklaras vara uttryck för kyrkans tro.

En bekännelse behöfves ju som en fana, kring hvilken man kan samlas. Men hvarför skulle vi behöfva någon annan bekännelse än den Kristus själf godkänt? När Petrus sade: »Du är Kristus, lefvande Guds son», svarade honom Jesus: *»Härpå skall jag grunda min församling»*.

»Jesus är Kristus, lefvande Guds son», — den bekännelsen kan hvar och en vara med om som vill vara kristen. Men hvarför skulle vi, innan vi vilja gå in på att bedja till Gud tillsammans såsom bröder, förhöra hvarandra angående vår uppfattning om hvad som menas med uttrycket Guds son och om hur Sonen förhåller sig till Fadren?

Det är mer än sannolikt att sådana frågor alltid skola gå öfver det mänskliga förnuftet. Hur kunna vi då vara så förmättna att säga: Om du icke i den saken tror som jag, är du icke en kristen!

4.

Hade människotanken fått bibehålla sin frihet, så skulle ej heller läran om under — denna stora stöttesten för många — ha blifvit så missförstådd som den nu är.

Först och främst skulle ordet »under» icke ha

fått den bibetydelse det nu har: af något som är *emot* naturen. I sig själf betyder ordet något som väcker undran. Men det är ju många saker, som genom att vara jämförelsevis sällsynta, väcka undran utan att därför vara onaturliga. Med den betydelse ordet nu en gång fått, torde det emellertid vara lämpligast att gifva de kraftgärningar som i Nya Testamentet om Jesus och om apostlarna berättas en annan beteckning, t. ex. den af somliga författare antagna: »öfverfysiska företeelser».

Berättelserna om dessa ha, som sagdt, varit stötestenar för många. Och dock behöfde de ej vara det, om vi blott lugnt, noggrant — och utan den ängsliga farhåga för att synas ointelligenta som gör att så många ej ens våga på allvar sysselsätta sig med frågan om dessa öfverfysiska företeelsers möjlighet — pröfva om de äro förenliga eller ej med hvad vi hittills lärt känna om naturens lagar.

Hvad säger då den nutida vetenskapen om dessa företeelsers möjlighet?

Jag berör här endast det slags kraftgärningar som ojämförligt oftast berättas i Nya Testamentet, det »under» som i alla tider sorgsna och plågade människor mest bedt om, mest längtat efter, det som man också i allmänhet åsyftar när man talar om trosunder: nämligen botandet af sjukdom och lidande.

Är det enligt nutida vetenskaplig uppfattning omöjligt att tro att själen kan inverka på kroppen? Att vilja och föreställning kunna inverka på vårt eget hälsotillstånd? Att vår tanke, vår energi kan

inverka också på andra människors själar och däri-
genom också på deras kroppar?

Ingalunda. Våra dagars vetenskapliga litteratur är tvärtom full af berättelser om huru föreställningar kunna inverka på en människas fysiska tillstånd. Man kallar det gemenligen suggestion. Namnet är ju likgiltigt. Själfva faktum förnekar ingen. D. v. s. man förklarar ju stundom — något oroad, tycks det, vid tanken på de konklusioner som kunna dragas af dessa fenomen — att »suggestionerna» *naturligtvis* icke kunna inverka på annat än nerverna, icke på »verkliga» sjukdomstillstånd. Men detta är ju en barnslighet. Eftersom det icke finnes *en* kroppens funktion, icke *en* kroppens del, som icke påverkas af nerverna, kan man, så snart man förmår påverka nervsystemet, också påverka kroppen i dess helhet. För öfrigt vet hvar och en mycket väl, att själstillstånd kunna påverka de inre organens sekretioner, något som i och för sig kraftigt bevisar en reel inverkan af själen på kroppen. Om vetenskapen ännu icke öppet och allmänt vidgått själens starka inverkan på kroppen, så beror det blott på att vetenskapen liksom religionen har sitt bigotteri, sin motvilja för nyheter, som tvinga en att en smula ändra på det fastslagna systemet, sin tröghet att tillstå det som man dock innerst kanske känner en gång måste medgifvas.

Men om vetenskapen erkänner själens förmåga att inverka på kroppen — och faktiskt erkänner den detta numera om än med vissa omsvep —

hvad är det då som hindrar oss kristna att tro på möjligheten af troshelbregdagörelsen?

De som icke tro på Gud — eller tro blott på en »Deus ex machina» som är alldeles ur stånd att ens i andligt hänseende påverka människorna — de må förklara dessa företeelser uteslutande bero på själsuggestion. Än en gång, detta namn bekymrar oss föga. En kristen *kan* ju i alla fall icke förneka, att Gud förmår inverka på vår ande och genom anden på vår själ; har då vår själ förmåga att inverka på vår kropp, så *måste* ju den kristne erkänna troshelbregdagörelsens grundsats.

Ett svenskt snille — Thorild — framhöll en gång att *snille* icke betyder abnormitet, icke är ett onaturligt *för mycket* åt ett håll utan *ett högre mått* af alla de naturliga förmögenheterna. På samma sätt är förmågan att mottaga den gudomliga kraften — för sig själf eller såsom en kanal för att meddela den åt andra — icke någonting abnormt, men röjer väl ett högre mått än det vanliga af vissa andens och själens egenskaper. Liksom snillet är sällsynt, så är ock helbregdagörandets gåfva något jämförelsevis sällan förekommande. Men det hindrar icke att det ur kristlig synpunkt till en viss grad är en ofullkomlighet att icke äga den — liksom den mänskliga intelligensen alltid lider af en viss ofullkomlighet och halfhet innan den nått den skapande genialitetens plan.

Hvad som bragt troshelbregdagörelsen i misskredit, det har till stor del varit ett förbiseende, hvartill många af dess anhängare gjort sig skyldiga: förbiseendet af huru mycket allvar och innerlighet, huru mycken trosstyrka, huru mycken ödmjuk

mottaglighet för kraften från höjden, huru mycket fast och tålmodig förbidan i de allra flesta fall måste höra samman med helbregdagörelsen.

Man har ju satt i gång ett godtköpssystem med frälsningen: det behöfs, tror man, blott en stunds uppskakning och känslorus, en flyktig ånger, en flyktig hänförelse, ett högljudt förkunnande: »jag är frälst», för att saken skall vara klar och människan tillförsäkrad en evig salighet. Denna tarfliga och ytliga föreställning om huru frälsning nås, går igen också på troshelbregdagörelsens område. »Tror du bara att du blir bra, så blir du strax bra», säga somliga troshelbregdagörare till alla sjuklingar, sak samma hvad sjukdom de hafva. Och visar sig icke förbättring strax, så affärdas patienten med ett: »Du tror icke!»

Väl må vi erkänna det som en brist hos oss själfva, om vår helbregdagörelse går långsamt — ty otvifvelaktigt måste man från kristen ståndpunkt anse att den borde gå snabbt, ifall vi blott ägde den ständiga, fulla och innerliga gemenskap med Fadern, som vi borde hafva, men i detta fall som i andra gäller det, att om vi böra vara snara att döma oss själfva, så måste vi vara sena att döma andra — helst vi aldrig veta hvad svårigheter i ena och i andra afseendet de ha att öfvervinna.

Ännu två saker är det som bragt troshelbregdagörelsen i misskredit.

Det ena är den riktning, som vägrar att taga någon som helst befattning med hvad man vanligen

kallar läkekonst och icke blott skyr alla slags medikamenter utan betraktar det rentaf som syndig svaghet att använda badkurer, gymnastik, hälsövatten m. m. Det bör ju likväl vara klart, att om man drar ut konsekvenserna af denna uppfattning, skulle man ju också kalla det syndigt att äta. Vill Gud bota dig, så kan han göra det utan alla läkemedel, säga de. Vill Gud föda dig, kan han göra det också utan mat, skulle man ju då också kunna säga. Har Gud skapat allting, både örter och källor och annat, då kan det väl icke vara mera syndigt att använda *en* ört till gagn för en sjuk kropp än att nyttja en annan till föda för en hungrande kropp.

Hade vi alla alltid förmågan att helt öppna vår ande för krafttillströmningen från höjden, då behöfdes visserligen inga läkemedel. Men vi äro bristfälliga i detta som i annat -- somliga mer, andra mindre. Och det är därför ingen motsägelse — om också till en viss grad ett erkännande af svaghet — i att, på samma gång man tror att en sjuk genom bönen *kan* från höjden få en andlig hjälp, mera värdefull än någon som läkare eller läkemedel kunna skänka, likväl stundom både för sig och andra söka också den hjälp som mänsklig läkekonst kan gifva. Det finnes ingen som icke ibland är andligt och själsligt trött och icke riktigt mäktar den starka själfkoncentration, som erfordras, för att vara i stånd att emottaga hjälpen från höjden. Och den vandrare, som

stapplar på stegen, griper gärna efter den staf, som är lättast att nå.

Det andra, som bragt helbregdagörelsen i misskredit är bruket att, såsom anhängarna af Christian Science göra, taga emot pengar för de böner man uppsänder för en medmänniskas hälsa.

De som försvara detta bruk, pläga göra det med hänvisning till Skriftens ord om att arbetaren är sin lön värd och att den som går ut att predika evangelium må betrakta det som fullt tillåtet att lefva som gäst hos sina medtroende. Men Christian-scientisterna ha icke beaktat en skillnad härvidlag: det var under den första kristna tiden absolut otänkbart att någon skulle vilja bruka kristendomsförkunnelsen som ett jämförelsevis bekvämt sätt att förvärfva sitt uppehälle. Icke blott allehanda mödor utan ock allehanda hotande faror och förföljelser hade de kristna missionärerna på den tiden att utstå, och det torftiga bröd de åto hos sina mestadels fattiga trosförvanter skulle de säkerligen kunnat på annat sätt förvärfva med knappast mera arbete och med säkert mindre risk. I våra dagar är det en annan sak. Det är svårt nog för många att förtjäna sitt allra nödortfigaste uppehälle, och man *kan* nu för tiden tänka sig att personer slå sig på att bli helbregdagörare som man slår sig på ett annat yrke — helst som det nog kan visa sig vara både inbringande och jämförelsevis bekvämt. Troligen söka Christian-scientisterna att öfva någon kontroll, innan någon tillåtes uppträda som »healer», men

klart är att en sådan kontroll svårligen kan bli fullt effektiv.

Äfven med den allra största benägenhet i världen för att tro allt godt om Christian-scientisterna och äfven under antagande att humbug och yrkesgudaktighet hos dem ytterst sällan förekomma, kan man dock ej undgå att tänka att deras sätt att taga betaldt för sina böner varit till skada för den tanke — troshelbregdagörelsen — som de likväl äro så varma för. »Cæsars hustru får icke ens misstänkas.» Och blotta tanken att i en tid, då nästan allt är falt för pengar, människor skulle kunna använda sina böner som en god inkomstkälla är synnerligen motbjudande *). —

Det kan ju tyckas som om man här måste gifva Ellen Key delvis rätt, nämligen i hennes påstående att den romerskt-katolska kyrkan är mera äkta kristendom än den protestantiska. Med

*) Det händer, att man bemöter sådant tal med att hänvisa till prästerna, hvilka också lefva på att bedja och förkunna ordet. Ja, för min del är jag nu ingalunda tilltalad af systemet, att en människa skall ha sitt uppehälle — och det för hela lifvet — af att hon åtager sig att förkunna evangeliet, och jag skulle lifligt önska att det kunde ordnas så, att de som predikade, liksom Paulus, förtjänade sitt bröd genom annat arbete — och på samma gång sluppe åliggandet att hvarje vecka tala till menigheten. Men som saken faktiskt nu är ordnad, måste ju den, som ägnar sig åt prästkallet, också åtaga sig mycket arbete, som därmed är hopkoppladt — icke blott utarbetandet af en predikan i hvar vecka utan ock hvarjehanda kommunala bestyr — och kan sålunda icke få tid till att genom annat arbete försörja sig. Däremot bör ju en »helare» inom Christian-scientistsamfundet ej behöfva åtaga sig mera af helbregdagörande verksamhet än hvad han kan hinna med mellan sitt arbete för uppehållet. Dessutom är det ett oförnekligt faktum, att ett nyinrättadt missförhållande stöter oss mera än ett gammalt och invandt.

alla sina afvikelser från Kristi lära, har ju den katolska kyrkan här — ur kristen synpunkt sedt — ett företräde framför den protestantiska: den har nämligen i alla tider fasthållit tron på undrets möjlighet. Men dels har den — fränsedt all den humbug, som där på detta område bedrifvits — i allmänhet bundit den undergörande kraften vid vissa materiella ting — relikier m. m. — och däri-genom ej litet bortskymt tanken på en andlig hjälp från ofvan, dels har den nästan förstört det för det kristna lifvet fruktbringande i denna tro genom sin i allting framträdande hierarkiska anda, som i grunden är så fientlig mot den äkta kristna andan. Den har dekreterat, att man måste i allting hafva icke blott den rättroget romersk-katolska uppfattningen utan ock den rätta vördnaden och underdånigheten för den heliga stolen och alla dess vikarierande myndigheter, om man skall tillåtas förrätta undergärningar. Mer än en hänförd Kristi lärjunge har — i såväl äldre som nyare tider — fått erfara att handlingar, fram-sprungna ur en varm kärlek till Gud och barmhär-tighet mot den lidande nästan, gifvit anledning till misstänksamhet från den romerska kyrkans sida. Hörde kyrkan berättas om underbara kraft-gärningar, strax måste det undersökas om utöfvaren hade den rätta tron och den rätta lydnaden för kyrkan. Brast det i någotdera af dessa stycken, då kunde lönen för en handling af kristlig kärlek blifva tortyr och bål — ådömda af »Kristi ståt-hållare.»

Skall den protestantiska kyrkan, så att säga, upptaga undret på sitt program, då bör det ovillkorligen vara med bibehållande af den tankens frihet, som måste förblifva protestantismens grundidé.

Läran om undret har länge varit en sjuk punkt inom kyrkan. De kristna ha med en viss förlägenhet tänkt därpå — erkänt inom sig själfva, att de borde tro på det och dock i allmänhet icke riktigt trott det; för kristendomens motståndare har i stället denna lära varit en ypperlig angreppspunkt. De ha kunnat säga: »Se där, ni måste själfva erkänna att er lära är orimlig, ty i grunden tro ni naturligtvis icke på troshelbregdagörelsen och i alla händelser praktisera ni den icke *)».

Men det kan hända att denna lära, som så länge varit en svaghet, om den allvarligt och oförfärdt upptages till pröfning, skall visa sig blifva — nu liksom i forna tider — till en styrka för kristendomen i stället för en svaghet.

*) Ellen Key yttrar på ett ställe i sina Lifslinjer: »Den tid är längesedan förbi, när man ställde den sjukes tillfrisknande i Guds hand utan tillkallande af läkare». Detta visar en förvånande okunnighet om de rörelser på detta område, som just på senaste tiden förspotts. Då hon flerstädes i sitt arbete citerar prof. W. James, borde hon dock där ha läst icke så litet om »mind-cure»-rörelser, af hvilka några visserligen icke egentligen äro religiösa, men af hvilka den, som räknar de flesta anhängarna kallar sig »Christian Science». Denna sekt äger nio kyrkor ensamt i Newyork, och om dess anhängare skrefvo — med anledning af en deras kongress — några Bostontidningar (icke tillhörande rörelsen) att flertalet sågo ut att vara bildade personer och att många af dem hade ett påfallande intelligent yttre.

Prof. W. James betraktar tydligen som ett känt och erkänt faktum att många tillfrisknanden skett genom »mind-cure.»

Det har så många gånger upprepats — af Ellen Key och andra — att den kristendom, som vågar nedrifva den dogmbyggnad, hvilken uppförts kring Kristi evangelium, är en »urvattnad» kristendom. Det skulle ej kunna gifvas bättre svar härpå än att den visade sig i högre grad än den gamla ortodoxismen vara *icke ord utan kraft*.

5.

Huru väl röjer det sig icke vid barnundervisningen, att man inom den kristna kyrkan icke mera anser det som en religionens uppgift att utveckla människans själsliga och andliga förmögenheter!

När ett barn skall undervisas i religionen, då börjar man med att berätta för det en hel del tilldragelser ur G. T., af hvilka somliga förefalla barnet orimliga, medan andra äro sårande för dess rättskänsla. Af barn, som uppriktigt uttala hvad de tänka, får man höra, efter det de hugnats med t. ex. berättelserna om Abrahams offer, om bortdrifvandet af Hagar och Ismael, om befallningen att utrota kananeerna, om Jakobs bedrägerier och samtidiga utkorelse till Guds älskling, om huru Gud förhärdade Faraos hjärta m. m., sådana uttryck som: Då är Gud ju orättvis! Då är Gud ju stygg! Då är Gud ju grym! De blifva då förmanade att icke säga så, ty Gud *är* god och rättvis. Det vill säga: man gör hvad man kan för att undertrycka deras rättskänsla. Dessutom få de allt emel-

lanåt höra att »Gud ångrade sig», hvilket just ej är ågnadt att hos dem öka vördnaden för den Högste.

Så kommer man till Nya testamentet, och frälsningsförloppet framställes så att Gud, för att tillfredsställa sin känsla af vrede, lät den oskyldige, lät sin egen Son, dö en missdådares död. Och då nu rättskänslan — äfven om den redan något döfvats — dock måste revoltera, svarar man barnet: »Om du inte tror detta, kan du inte blifva salig. Just blodet från detta kors frälsar dig. Icke någon din egen förtjänst. Det gagnar till alls intet att du anstränger dig för att blifva en god, en barmhärtig, en sanningsälskande människa — det är allt förgäfvets. Men tro bara att blodet renar dig — och du *är* ren, du blir salig för evig tid.»

Så gör man hvad kan för att kväfva möjligen hos barnet förefintliga ansatser till etisk ansvars-känsla, till etisk själfutveckling.

Samtidigt lär man dem, att Gud är en och dock tre —, tre personer och dock en Gud —, man lär dem att Kristus är Gud, sålunda oändlig och allsmäktig, och på samma gång — här på jorden och allt framgent — människa, sålunda något ändligt och till makten ganska begränsadt.

Det vill säga, man gör hvad man kan för att kväfva barnets förmåga och vilja att tänka logiskt och förnuftigt.

Och om barnet i grunden icke tror på detta: att Gud kan vara tre och dock en, att man kan vara på samma gång människa och Gud — då tvingas det i alla fall att i skolan om dessa satser upp-

repa: »Det är visserligen sant.» Det vill säga, man gör hvad man kan för att döda barnets sanningskärlek.

Det bör medgifvas, att man på senare tider söker i undervisningen något förmildra dessa saker: söker framställa dem så att de ej bli alltför stötande. Men visst är att på många håll framställes ännu öppet allt detta så som här refererats. Och visst är att med allt förmildrande och öfverslättande är den nuvarande religionsundervisningen icke lämpad att utveckla barnets etiska känsla och dess intelligens.

Men detta är icke heller meningen, invänder man. Meningen med religionsundervisningen är att utveckla barnets andliga lif.

»Det naturliga kommer först, sedan det andliga», skrifver Paulus. Origenes hade likaså — då han talar om vikten af att uppodla människans intelligens, hennes sedliga karaktär — klart för sig att det finns något annat, som bör utvecklas inom människan, innan man söker väcka hennes andliga lif. I fråga om ett helt spädt barn, är man ju icke så oförståndig, att man först söker utveckla dess intelligens; under de första åren ägnar man sin hufvudsakliga omsorg åt kroppens vård, i det man har klart för sig att en sund kropp är den nödvändiga vehikeln för det själiska arbetet. Men man bibehåller icke denna förnuftiga princip i fråga om det själiska och det andliga. Man tänker icke på att själen, intelligensen, bör vara uppodlad, om anden skall hafva sin rätta vehikel och vara i stånd att utföra sitt arbete här på jorden.

»Hören och *förstån!*» sade Jesus. Skall man

hafva gagn af att höra det ord som kan föra till lif, så måste man förstå det. Det finnes ett djupare andligt fattande, hvarigenom sanningen blir till näring för hela en människas väsen, men detta måste föregås af ett själiskt förstående. Detta är lagen: »först det naturliga, sedan det andliga».

Äfven oafsedt det som nyss påpekats, — att man lär barnet sådant som stöter dess logik för hufvudet och sårar dess rättskänsla — begår man ett misstag genom att, när man börjar undervisa det i religion, begynna med de högsta begreppen — med dem som äro svårast och jämförelsevis mest fjärrliggande — i stället för att först tala om det som ligger närmast.

När man önskar gifva riktlinjerna för en ung människoplantans växt, ligger det icke då närmast att tala om hvad den *är*, innan man pekar på hvad den kan och bör *bli*?

Jag tillåter mig att citera några satser ur L. Lagerbielkes märkliga arbete »Strid och frid» — (ett arbete som, inom parentes sagdt, bär ett ganska missvisande namn, så till vida som dess innehåll bättre skulle ha angifvits genom t. ex. namnen »Esoterisk kristendom» eller »Kristendomens mystik»):

»'Guds afbild' måste börja med början: lära känna sig själf, innan han är mogen att känna Gud.

I den tredje trosartikeln finnes i vår nuvarande katekes utvecklingens och upplysningens rätta gång antydd i orden: »Så att människan lär känna sig själf *och* sin frälsare», men man halkar här öfver ordens sanna mening, hvilken är den att männi-

skan måste lära känna sig själf *först*, innan hon kan lära känna Människosonen. Sedan hon lärt känna honom, kan hon lära känna äfven Gud.

Intet torde vara mera ägnadt att fostra karakterer och utbilda människor än studiet af människan. Huru mycket fullare och rikare skulle ej det religiösa eller andliga lifvet blifva, om hvar och en kände sina inre utvecklingsmöjligheter och sökte Gud under forskande efter lifvets mening. Huru måste ej allt partisinne och allt småsinne vika inför det ärliga sanningssökandet. Huru mycket fastare skulle icke hvarje individ stå om hvar och en stod på egen trosgrund, d. v. s. om hvar och en genom eget arbete vetat förskaffa sig en fond af erfarenhet i de djupaste lifsfrågorna.

Blott den gängse kristendomsundervisningen är icke nog för att skapa kristna. Blott den vanliga skolbildningen, som tvingar att snudda vid allt utan att fördjupa sig i något, är ej tillfyllest för att fostra människor. Såvida ej en speciell begåfning är för handen som sedermera drifver till själfbildning, så stannar det vid den halfbildning barnet en gång inhämtat. Lifvets behållning är då i sanning klen på uppgörelsens dag. Den hvilken som barn börjat med att söka känna sig själf och sina inre möjligheter, fattar däremot lätt härigenom sina stora förpliktelser *mot Fadern* och *mot sig själf* i egenskap af den store Gudens barn.

Därför, du människa, som vill söka Gud, glöm ej att börja ditt sökande med att forska efter den gudomliga gnistan inom dig själf.

Kroppen behöfver tid att växa, själen att utvecklas, anden att mogna, innan en människa kan fatta innebörden af att rätt hoppas på Kristus (= söka likna Honom genom att efterfölja Honom, hvilket är att frälsas genom Frälsaren).

Själfkännedom och syndakännedom höra samman, men det sistnämnda kommer obestriddigen sist. I annat fall blir syndabekännelsen blott slentrian eller högmod, svept i ödmjukhetens mantel. Själfkännedom vinnes ej till godtköpspris. Syndakännedom är ej ett stundens barn och har intet att skaffa med utanläxor.»

Börjar man med att säga barnen att de äro alltigenom syndiga och att intet godt finnes hos dem, så måste ju deras etiska energi förslöas.

»'Intet godt i människan': Hvilket misstolkande innebär ej detta af orden: 'Af den åt hvilken mycket är gifvet, skall mycket varda utkräfdt'. Ja, äfven den minsta af oss har fått mycket, ty han äger utvecklingsmöjligheter och därför skall Gud 'kräfva' hvar och en och fordra räkenskap af honom för hans utveckling.»

(a. a.)

Vill man lära ett barn hvilka utvecklingsmöjligheter det äger, måste man undervisa det om att det har en kropp, en själ och en ande — den lära som Paulus framställde och som officiellt är den kristna kyrkans, men som länge varit nästan bortglömd, därför att allt slags psykologi — och i synnerhet religionspsykologien — ända till senaste tiden varit så föga beaktadt.

Att barnet har en kropp, vet det godt, att det

har en själ som tänker och som sätter kroppen i rörelse, det är icke svårt att få dem att förstå; att det har en ande fattar det däremot icke genast. Det är många vuxna som äro okunniga om den saken. Ty ingen fattar det annat än genom egen erfarenhet, genom aktgifvande på sitt eget inre lif. Då nu det stora flertalet människor växer upp utan att ha fått lära att de äga en ande, och utan att blifva uppmanade till att söka lära känna sig själfva och sina egna möjligheter, är det många hvilkas andelif under hela deras jordetillvaro förblir slumrande, många hvilka skulle säga: »En ande? Det vet jag icke om att jag äger.»

Men barnen hafva öppna hjärtan, mången gång mer än de vuxna. Må man säga till dem: »I hafven inom eder en lefvande ande, som lyder allt lefvandes hemlighetsfulla lag och sålunda växer så snart han kommer i den omgifning där han kan hämta näring, en ande som växer upp emot Gud för hvar gång I söken Gud i bönen.» Må man gifva dem ett annat begrepp om bönen än det som för de flesta barn blir den hufvudsakliga behållningen af tredje hufvudstycket i »lillkatekesen»: att bön är att begära att något skall ske, som dock lika väl sker vår bön förutan. Detta är ju lika litet uppmuntrande till att bedja som läran om vår genomgående ondska är uppmuntrande för karaktärsutvecklingen. Må man i stället lära dem, att när vi bedja, åstadkomma vi därmed något som *aldrig kan ske vår bön förutan*: vi öppna nämligen vår ande för det kraft- och välsignelsebrin-

gande inflytande från Gud som Han alltid är redo att skänka, men som Han aldrig påtvingar någon af sina till frihet skapade varelser.

6.

Flera af antikens kulturfolk visste, att om man skall studera en människas sjäslif, bör man särskildt aktgifva därpå under de tillstånd som afvika från dagsmedvetandet, nämligen under sömnen, såväl den naturliga som den genom konst framkallade — den s. k. magnetiska. Men nutidens européer, så stolta öfver sin forskningslust och dess resultat, ha härvidlag visat en förvånande likgiltighet. Allt under det de på alla öfriga områden pröfvat den empiriska metoden och därmed ofta vunnit glänsande segrar, ha de i fråga om människosjälens mestadels nöjt sig med abstrakta resonemang. Därför har också ett stort antal af nutidens kritiska intelligenser menat, att de som förfäktade läran om en själens existens oberoende af det kroppsliga höljet, vore teoretici som komme med obevisade påståenden, hvaremot de stode på fast mark som dissekerade hjärnan och förklarade: »Vi ha icke funnit någon själ; hvad man kallar sjäslif är tydligen blott en produkt af hjärncellernas arbete, och när hjärnan, genom den process vi kalla död, har upphört att fungera, är också själen upplöst och försvunnen, likaså väl som en blommas doft är borta, seden hon vissnat.»

Men de som dissekera hjärnan och förklara: »Vi ha icke funnit någon själ», de likna en man som står på ett observatorium, och riktar sitt teleskop nedåt mot jorden och säger: »Det finnes inga stjärnor, jag kan icke upptäcka en enda.»

Vänder man sin uppmärksamhet icke mot hjärnsubstansen — hvilken vi för öfrigt ej ha tillfälle att studera förrän sedan den förlorat förmågan att fungera, — utan mot den lefvande själen och dess arbete under skilda medvetenhetstillstånd, då skall helt visst resultatet blifva ett annat än ett blott negerande af själens själfständiga existens.

Egentligen borde hvar och en kunna, äfven utan grundligare studier, blott genom att ägna någon eftertanke åt ett för oss alla välkändt faktum komma till det resultatet att själen har möjligheter att fungera oberoende af hjärnan. Det faktum jag här syftar på är det, att vi i drömmen lefva så att säga mycket fortare än annars. Hvar och en känner till historien om den person som väcktes genom att något kallt berörde hans hals och som genom denna förnimmelse föranleddes att drömma en lång historia om en hel serie tilldragelser, hvilka förde honom till schavotten, där han kände bilans kalla stål beröra sin nacke och med ett anskri vaknade. Under det korta ögonblick som erfordrats för att bringa till hjärnan en sensation, hade sålunda en hel serie sensationer förnummits — så många att den uppvaknande tyckte sig ha upplefvat flera dagar af skräck och fasa, ehuru det föremål som framkallade drömmen, träffat honom

knappt en sekund före uppvaknandet. Motsvarigheter till denna erfarenhet ha vi nog litet hvar minne af: en mängd olika händelser som vi upplefvat, en mängd personer som vi sammanträffat med, långa tidsrymder som tyckts förflyta — och så märka vi vid uppvaknandet, att vi slumrat blott ett par minuter.

Hos dem som äro försänkta i magnetisk sömn kan man ännu tydligare studera detta fenomen: förmimnelseernas otroliga snabbhet. Det är ofta svårt att få den sofvande att berätta hvad han ser, emedan som han säger, »bilderna strömma in på honom» och han är alldeles ur stånd att kunna ens antydningvis berätta allt hvad han erfar. Och när subjektet efter uppvaknandet bringas att ihågkomma hvad det sett, så kan en helt koncentrerad redogörelse, blott upptagande hvad som iakttagits och upplefvats, draga timmar, fastän kanske sömnen ej räckt mer än några minuter.

Det filosofiska uttrycket, att tiden är blott ett begrepp, och det bibliska uttrycket, att för Gud »en dag är såsom tusen år», få genom dylika iakttagelser en ny och klar belysning. Tiden mätes af oss — om än oftast helt omedvetet — efter antalet af de sensationer vi erfar; därför, när vi i drömmen erfarit så många sensationer att det i dagsmedvetandet skulle ha dragit flera timmar att upptaga dem, bli vi vid uppvaknandet förundrade och kunna ej förstå att vi ej sofvit i flera timmar. Eller rättare, vi bli knappast förundrade, ty vi äro så vana vid detta fenomen att vi föga grubbla

därför. Och dock skulle här ett blott ringa mått af eftertanke kunna visa sig i hög grad fruktbringande. Ty hvilken är den slutsats som af berörda fenomen måste dragas? Jo, att de förnimmelser som under sömnen nå människan *icke upptagas af våra hjärn-centra*.

Detta är nämligen konstateradt genom många af framstående biologer utförda experiment: att människosjälen, då den fungerar genom hjärnan, icke är i stånd att upptaga mer än ett visst, mycket begränsadt antal sensationer i sekunden, varierande hos olika individer men, såvidt man hittills funnit, aldrig uppgående till mer än högst tio. Men såsom nyss anmärkts, under drömmen kunna vi under loppet af en sekund upptaga ett långt större antal sensationer.

Det måste sålunda finnas hos människan organ för upptagande af intryck, hvilka äro i stånd till en oerhördt stor vibrationshastighet*). Af hvad natur äro dessa organ? Häruppå skall en gång forskningen gifva oss svar. Blott så mycket kan man redan nu säga, att då vetenskapen visat att molekylernas vibrationshastighet är större, ju mindre materiens täthet är, så måste ifrågavarande organ besitta långt mindre täthet än vår synliga kropp. Kanske skall vetenskapen, som lärt att genom den s. k. spektral-analysen efter färger bestämma ett

*) Det ligger nära till hands att tänka att snabbheten i att upptaga förnimmelser står i ett visst samband med molekylernas vibrationshastighet inom det organ som upptager förnimmelserna. Måhända skall vetenskapen en dag kunna konstatera detta.

ämnes täthet, också en dag blifva i stånd att på något sätt genom mätande af sensationernas snabbhet uppdaga huru pass nära i täthet och andra egenskaper dessa organ stå t. ex. till den »lysande materien».

Detta är blott ett litet exempel på de problem som uppstålla sig för den hvilken ägnar någon uppmärksamhet åt sjäslifvets fenomen, sådana de uppenbara sig under sömnen. Hvad som torde vara visst, det är att ingen kan ägna dessa fenomen ett allvarligt och ihärdigt studium utan att komma till det resultatet att själen äger en existens oberoende af kroppen.

Det finnes personer hvilka själfva sagt att de begynt sina forskningar på sjäslifvets område med afgjord skepticism, med öfvertygelsen att själen var blott en produkt af hjärnan, men hvilka genom sina studier oemotståndligt öfverbevisats om tillvaron af en själ.

De ha funnit att människosjälen äger förmåga att höra tankar som icke uttalas, att med slutna ögon läsa i en förseglad bok, att begifva sig till aflägsna orter — allt under det kroppen ligger sofvande — och återkomma för att gifva korrekta uppgifter om hvad som vid samma tid tilldragit sig på en uppgifven ort — uppgifter som man sedan haft tillfälle verifiera.

Allt detta bevisar, som sagdt, en själens själfständiga existens; om en andens tillvaro vittnar det ju ännu icke. Men äfven härom kunna fortsätta djupgående studier på detta område lämna visshet.

»Kännedomen om vissa bestyrkta fenomen på sjäslifvets områden drifver ovillkorligen till besinning och leder till eftertanke. Vissa fenomen bevisa klart, att en annan art af lif och andra krafter än de nu allmänt erkända existera och genomtränga vårt lifsplan samt att vi omedvetet däraf ständigt påverkas. Erfarenheten häraf jagar materialismen på flykten. Faktiska bevis utträtta mer än alla ord och förmaningar kunna göra. Första steget är härmed taget till en högre lifsåskådning från en lägre.

Det finnes en kunskap som man *icke* kan förskaffa sig endast genom läsning utan som måste vinnas genom erfarenhet, och det är kunskapen om människan och hennes utvecklingsmöjligheter. »Erfarenheten tager hög skolafgift, men den undervisar också bättre än någon skolmästare.» — Det ligger storhet uti att lida för en idé, men det ligger icke mindre storhet uti att lida för att vinna en öfvertygelse.

Alla människor äro på sätt och vis alltid tviflande inför det som icke är deras egen erfarenhet. Af andras erfarenhet tillfredsställes man aldrig fullt. Ord och åter ord bevisa intet, men ett upplefvadt faktum, ett resultat erhållet genom egen sträfvan, det förblifver af bestående värde för individen. Ingen kan blifva öfvertygad om de inre krafternas existens, utan att själf hafva erfarit deras verkningar, vare sig direkt eller indirekt. Man måste tvingas ansikte mot ansikte med denna art af verklighet för att blifva öfvertygad därom. Sålunda

lär man känna en del af sitt eget väsen, som är värd att göra bekantskap med. Man utvecklas i samma mån som kunskapen om jaget ökas, och då man känner sina själskrafter, har man redan lättare att rätt uppfatta sin andliga makt och att utöfva den i god riktning.

Den svaga »nutidstron» skall öfvergå till en stark trosvishet, när det bereds möjlighet för alla människor att studera de psykiska företeelserna och lära känna sig själfva. Då dessa studier på sjäslifvets område åter få intaga sin rätta plats på undervisningsschemat och i lifvet och således ej längre äro föraktade och till betydelsen misstolkade utan i stället göras till hufvudämne vid det uppväxande släktets undervisning, så skall därigenom släktet i sin helhet gå framåt. Hvarje individs insats i lifvet skall nämligen då blifva en bättre än hvad som varit fallet, så länge sökandet efter kunskap om människan försummats.

Därför bör allt som kan bidra till att väcka intresse för och verka för spridandet af den religionspsykologiska forskningens resultat i vår tid vara välkommet. Hvad som genom denna forskning bjudes är den kunskapsdryck som är bestämd att göra de svaga och tviflande till trosstarka och handlingskraftiga människor, beredda att *medvetet* följa i Människosönens fotspår och därigenom närma sig Gud.

Endast den människa som i sitt eget inre förnummit kraften, drifves att lösa sfinxens gåta, d. v. s. att finna sanningen om människan. Hon

kan icke möta sin egen blick i en spegel eller se en annan människa i ögonen, utan att göra sig den frågan: »Hvem är jag, och hvem är du? Hvad döljer sig i dig, o människa?»

Men hvilken kraft fordras det ej blott för att kunna rycka täckelset af Människosfinxen!

Lejonets styrka, örnens mod och oxens uthållighet måste här stämma möte för att man skall lyckas. I annat fall förblifver Sfinxen stum och nedbäddad i stoftet. Men leende mot solen och med den olösta gåtan tecknad på sin panna, tyckes Sfinxen genom sina *slutna* ögon dock hänvisa på det enda sättet att blifva *seende*. Dess stendläppar tyckas hviska: »Tillslut dina ögon för sinnevärlden, tig stilla, gå djupt in i dig själf och sedan högt öfver dig själf, böj dig, höj dig, svinga dig bortom tiden, utom rummet och skåda in i Ljusets evighet.»

(Strid och frid).

Den människa som på den inre erfarenhetens väg kommit till en öfvertygelse, hon vet något om individualitetens egenart; hon skall aldrig säga till andra: Tro som jag tror, eller jag förklarar din tro vara värdelös. Hon säger i stället:

»I denna ton tala de hvilka förhåna hvarje trosytt-ring eller troserfarenhet, som är olik deras egen. Min tro är mycket olik dessas tro, och jag vågar för-svara denna tro med ord som dessa: Min tro är min, ty jag har kämpat och lidit mig till den. Ingen öfvermakt är min tro öfvermäktig, emedan min tro har vuxit sig stark i kampen mot tvifvel

och bittra erfarenheter. Min tro är lefvande, och den är orubblig som klippan, ty den är byggd på Klippan; min tro är min, men just därför icke min, ty jag är Herrens. Han göre med mig och min tro hvad Honom täckes. Han är den som rätt dömer, därför må andra icke döma mig.

Intet mänskligt är henne längre främmande, men själf är den människan vorden en främling för de flesta andra, därför att ur hennes väsen framträder detta obestämbara något, som ej kan analyseras eller i ord beskrivas.

Detta Något, som sprungit fram ur väsendets djup för att i svindlande lif växa mot höjden. Detta Något, som aldrig hvilat. Detta Något, som brottats med motgångar, som öfvervunnit hinder, som snärjts af makter, som slungats tillbaka, som tvingats framåt, som kämpat sig uppåt, som druckit utur djupens källor, men — till sist — släckt sin törst i Ljusets vågor och blifvit *stilla*.»

(Strid och frid.)

7.

En svensk prästman har i ett nyligen utgifvet, i flera afseenden förtjänstfullt arbete — »Den religiösa människan» af Viktor Rundgren — uttalat att kristendomen, om den skall inordnas i någon grupp af religioner, bör räknas till profetreligionerna. »Därmed är», yttrar författaren, »från början erkännande gifvet åt den karismatiska utrustningen.»

Men betecknande för den nu inom kyrkan vanliga uppfattningen af karismerna är att, fastän förf. till en början, såsom nämndt, framhållit den profetiska gåfvans stora och grundläggande betydelse för kristendomen, är det dock hufvudsakligen för att påpeka, huru de kunna missbrukas, som han i det följande talar om karismerna. Att de, liksom all god gåfva, kunna missbrukas är ju obestridligt. Men skulle icke hvar och en finna det förunderligt, om t. ex. i ett arbete, som handlade om vår kropps näring och som började med att säga att brödet är ett af våra förnämsta födoämnen, sedan det hufvudsakliga af hvad som sades om brödet vore att påpeka att man genom oförnuftigt ätande däraf kan taga skada?

Och när samme förf. talar om det gagn karismerna kunna göra, märkes det tydligen att han anser detta vara af ett jämförelsevis rätt underordnad slag. De kunna »stärka ämbetet (det prästerliga), stimulera lifvet i församlingen, verka stärkande på det, som vill dö.» Och när han på ett annat ställe i sin bok talar om »mystiken», hvarvid han tydligen närmast afser gåfvan af extas — förmågan att lyfta sig öfver sig själf för att omedelbart känna och förnimma gudomen —, gör han det på ett helt estetiserande sätt: han säger, att mystiken »ligger som ett rosigt moln öfver fromhetslifvets terra incognita», samt att den »gifver oss behöfliga ljusschatteringar och dagrar, när vi vilja med trons blick se på taflorna, som de heliga siarne, profeterna och apokalypsen upp-

rulla för oss.» Ja, den kan äfven »hjälpa oss att finna färgerna», när vi någon gång själfva »måla en tafla af det lif, som vi kristna hoppas på.»

D. v. s. den kan gifva oss liksom ett känslans och fantasiens rus, men något *vetande* gifver den icke. Det säger författaren uttryckligen: »Den svarar icke för att färgerna användas rätt.»

Sålunda, i forna dagar gafs *vetande* genom det inre skådandet — det erkänner författaren, när han kallar kristendomen en profetreligion. Och det måste ju en hvar medgifva, som betraktar Israels historia och finner huru dess religiösa och moraliska uppfattning renades och utvecklades genom profeternas ingripande. Jesus själf ägde, såsom förf. anmärker, karismerna i fullaste mått, och att de voro af stor betydelse för hans gärning på jorden kan ju icke förnekas. Att Paulus förklarar sig genom karismatisk uppenbarelse ha förvärfvat sin kunskap om Kristi evangelium, det vet naturligtvis också författaren. Och när han framhåller också Apokalypsens taflor som något vi hafva att betrakta »med trons blick», medgifver han, att äfven efter Jesu tid genom uppenbarelsen betydelsefullt *vetande* blifvit gifvet människorna. Men där-efter, tyckes han mena, är det slut med den saken.

Vi möta sålunda här — och denna författarens uppfattning är utan tvifvel den allmänt inom kyrkan förhärskande — samma halfhet som i fråga om »undren». På Kristi och hans apostlars tid voro under möjliga, men icke nu. På Kristi och hans

apostlars tid ingaf Gud sin sanning genom sin Ande, men icke nu.

Är det icke så, att i det ena som i det andra fallet t. o. m. de »gammalortodoxa» — förf. till »Den religiösa människan» tycks vilja framhålla att han på det hela för dessas talan — äro mera anstuckna af rationalistisk skepticism än hvad de själfva äro medvetna om?

Förmodligen skola de i alla händelser bli en smula förlägna, ifall det plötsligt befinnes att just vetenskapen ger den full tillåtelse att öfvergifva sin skepticism.

Prof. W. James yttrar: »Hvad böner för sjuka angår, så kan man på grund af erfarenhet intyga, att sådana under vissa förhållanden visat sig äga afsedd verkan och därför äro värda att uppmuntras.»

Den upplysta allmänheten har sålunda vetenskapens tillstånd att tro på troshelbrägdagörelsen, — om också bemälda allmänhet icke tillräckligt följt med vetenskapens senaste resultat för att ha klart för sig, att den ej längre riskerar att därför kallas vidskeplig. Den som något följt med senaste tiders psykologiska och religionspsykologiska forskningar, känner sig tämligen viss om att det ej skall dröja länge innan vetenskapen också medgifver oss rätten att tro på själens förmåga att på den inre vägen inhämta vetande.

W. James antyder något om detta. Han säger, att »i mystikernas uttalanden råder en evig enstämighet, hvilken borde komma en kritiker att stanna och eftérsinna.»

Det kan ju tyckas att W. James själf ej kommit till särdeles stora resultat genom sina forskningar. Han bekänner själf i slutet af sitt arbete, att han icke blifvit fullt öfverbevisad om tillvaron af en Gud eller om själens fortlefvande efter döden. Men det bör ihågkommas, att W. James' forskningar äro helt och hållet i andra hand — för att icke säga i tredje hand. De ha bestått i studerandet af ett stort antal själfbekännelser, dels i bokform utgifna, dels till förf. inkomna såsom resultat af en enquête. Men det finns i hela James' arbete intet spår af att han varit närvarande, då någon person varit försatt i extatiskt tillstånd eller från dennes mun hört den omedelbara skildringen af hvad han erfarit. Än mindre finnes der något spår af att förf. till »Den religiösa erfarenheten» själf haft någon inre erfarenhet af det slag han relaterar.

Jag kallade det nyss en yttring af skepticism, när de ortodoxa ej vilja gå in på att människor äfven i våra dagar kunna emottaga vishet från höjden.

Men kanske skall man invända, att orsaken är en annan, nämligen öfvertygelsen, att efter det Jesus och hans apostlar förkunnat oss sanningen, efter det Nya Testamentet blifvit skrivet, behöfva icke människorna veta något mera beträffande de andliga spörsmålen och de himmelska tingen.

Är det verkligen möjligt, att man kan tänka så?

Ha där ej funnits tillräckligt med bittra strider inom kyrkan — strider emellan människor som

hvar å sitt håll varit allvarligt öfvertygade om att de rätt uppfattat Guds ord — för att man skulle finna det önskvärdt att ernå en riktig insikt i somliga frågor?

Är det icke tydligt att de olika apostlarna något olika uppfattat Jesu lära? Att t. ex. Pauli åsikter i somliga hänseenden avvika från de andra apostlarnas?

Är det icke en välkänd sak, att de äldsta bibelhandskrifterna rätt mycket differera? Är det icke känt och erkänt inom kyrkan allt sedan de första århundradena, att tendentiösa eller vårdslösa afskrifvare åstadkommit icke få förändringar i texten?

Är det icke obestridligt, att utsagor förekomma, som äro i hög grad dunkla och svårtydda? Och att det i Nya testamentet finnes uttalanden, som stå i strid med hvarandra?

Och äfven *om* Skriften öfverallt vore klar som kristall och hvarje vers däri obestridligt äkta — skulle det ej ändock finnas frågor, hvilka det för människoanden vore godt att få besvarade af en högre vishet? Finns det icke för vår tids människor frågor och problem, hvilka icke existerade för Jesu samtida?

Om någon skulle vilja besvara alla dessa frågor med ett kategoriskt nej och vidhålla, att människan i det skrifna Ordet finner allt hvad hon behöfver veta och finner det tillräckligt tydligt, klart och motsägelselöst uttaladt, — må han då besinna huru Jesus själf dock hänvisade till en kommande uppenbarelse, en som skulle fullständiga den han gifvit —

hvilken blifvit ofullständig icke därför, att Jesus ej skulle ha förmått gifva den fullkomlig, utan därför att människorna ej vore tillräckligt utvecklade för att rätt fatta den.

»Jag skall sända Eder anden», sade Jesus, »sanningens ande, som utgår af Fadern — — — Han skall undervisa eder om allting — — — och leda eder till hela sanningen.»

Jesus kallar Anden för Hugsvalaren, men han låter *icke* hela hans verksamhet bestå i att skänka människor dessa förnimmelser af salighet och frid, hvilka somliga tyckas anse vara hans hela uppgift. Han säger, att Anden undervisar, förer till »hela sanningen».

Han sände icke heller Anden till sina lärjungar såsom »ett rosigt moln» utan såsom en flammande eldslåga.

* * *

»Ve eder, att I hafven tagit bort kunskapens nyckel», sade Jesus till de skriftlärde, »själfva hafven I icke gått in och den som velat gå in, hafven I icke tillstadt.»

Hvad menar Jesus med »kunskapens nyckel»?

De flesta kristna skulle troligen strax vara redo att svara: Härmed menas Skriften, Guds uppenbarade ord.

Men att åtminstone i *detta* sammanhang »kunskapens nyckel» icke kan betyda Skriften är uppenbart. Ty förebråelsen riktas just emot dem, som

på det mest nitiska sätt studerade och utlade Skriften.

Kan det då hafva varit några andra skrifter Jesus menat?

Detta är otänkbart. Utan att på något sätt vilja instämna med dem, som hålla före, att Jesus ringaktade all annan kunskap än den religiösa, måste man dock anse det självklart, att han med »kunskapens nyckel» ej kan ha menat några skrifter af icke-religiöst innehåll. Men det är icke heller tänkbart, att det skulle ha funnits några skrifter af religiöst innehåll, hvilka Jesus satte högre än Gamla testamentet.

Jesus måste således här hafva menat någon kunskap, *som man icke vinner genom att studera i böcker.*

Jesus, som lärde att Anden, den inre ingifvelsen, skall leda människorna till hela sanningen, han som sade »Klappen och *eder skall varda upplåtet*», han som talade om huru alltifrån hans tid »de väldiga skulle rycka himmelriket till sig» — måste han icke med »kunskapens nyckel» ha menat människoandens förmåga att emottaga ingifvelser från Gud? Måste han icke, när han om sitt folks andliga ledare — dessa trånga lagkloka, som höllo så strängt på sina bud och yttre stadgar och som skröto öfver att känna hvarje prick af den skrifna lagen — säger, »att de själfva ej gingo in och ej tillstodde andra att ingå», hafva menat att de själfva voro oförmögna till det inre tillägnandet af Sanningen och med all makt, genom förbud och

förföljelser, sökte förhindra andra att emottaga Andens budskap och predika den för folket?

Och när man hunnit så långt i sin undersökning, då påminner man sig, huru Jesus förebrätt sitt folk, att de alltid stenat sina profeter, man påminner sig att under fyra sekel före Johannes Döparens framträdande hade ingen profet höjt sin stämma i Israel, och man ihågkommer att af dessa »profetskolor», hvilka omnämnas i Gamla testamentet tydligen ej fanns ett spår på Jesu tid.

»En religiös erfarenhet af verklig förstahandsbeskaffenhet», skrifver prof. James, »skall med säkerhet betraktas som kätteri af dem, som äro vittnen därtill, och profeten förefaller blott att vara en förryckt enstöring. Om hans lära visar sig vara nog smittsam för att kunna sprida sig till andra, blir den en bestämd och namngifven irrlära. Men om den sedan visar sig så smittsam, att den kan segra öfver förföljelsen, öfvergår den själf till ortodoxi; och då en religion har blifvit ortodoxi, är det slut med dess innerlighet: källan är uttorkad, den troende lefver sitt religiösa lif uteslutande i andra hand och stenar nu i sin tur profeterna. Den nya kyrkan kan man hädanefter, i trots af den humana godhet den möjligen uppammar, räkna på som en säker bundsförvant i hvarje försök att stäfja det spontana religiösa lifvet och att hämma alla vidare flöden ur den källa, i hvilken kyrkan under sin renare tid tillfredsställde sina egna behof af inspiration.»

»Så framt den icke», tillägger förf., »genom

att upptaga nya andeströmningar kan göra kapital af dem och använda dem till sina själfviska korporationssyften. Den romerska kyrkans behandling af många enskilda helgon och profeter kan lämna oss tillräckligt många upplysande exempel på en dylik beskyddande politik, både i dess mera hastigt och dess mera långsamt framträdande former.»

Äfven inom den protestantiska kyrkan kan man finna exempel härpå. Pietismen förföljdes och ogillades till en början, icke blott af dem som voro likgiltiga för eller fientliga emot kristendomen, utan också af kyrkan, som ansåg den som en kättersk rörelse; sedan den blifvit en erkänd och på det hela taget af kyrkan gillad riktning, har den själf blifvit intolerant.

* * *

I en recension af nyss omnämnda arbete »Den religiösa människan», skref nyligen en annan svensk statskyrkopräst (i »Kyrka och skola», Vårt Lands fredagsbilaga den 21 Febr. 1908), att »det är från religionspsykologien förf. hämtat de vapen med hvilka han kämpar» och att »i ett dylikt arbete, rätt förstådt, hafva vi bryggan mellan själasörjarens och den teologiska vetenskapsmannens verksamhet». Det är: här finnes bryggan emellan tro och vetande.

Det är ganska egendomligt att *nu* från statskyrkligt håll höra ett sådant uttalande och så ihågkomma, att när för närmare tre år sedan den tanken framställdes i en af två kvinnor utgifven

skriftserie »Vägen», mötte den från kyrkligt håll blott hån och ovilja.

Af en präst (i Vårt Land okt. 1907) förklarades med anledning af första häftet i nämnda skriftserie, att »intuition» och »inre åskådning» äro »grumliga rännilar».*

Kallar rec. männe också den inre ingifvelse som Kristus lofvat sina lärjungar för »en grumlig rännil»?

En hög grad af okunnighet och oförstående röjer denne rec. genom att alldeles icke märka, att det är den religionspsykologiska vägen för att komma till andligt vetande — den som numera börjar allmänt påyrkas —, som blifvit i »Vägen» (liksom i ett föregående arbete »Strid och frid» af L. Lagerbielke) framhållen. Så litet förstår denne rec. af hvad dylik forskning vill säga, att han ej ens uppfattat hvilken djup och personlig inblick i detta slags forskning som i »Människans sanningsmedvetande» uttalat sig, utan om en person, som beträffande erfarenhet och skarp blick i praktiska undersökningar på det inre själslifvets område likaväl som i beläsenhet i fråga om arbeten på detta gebit, söker sin like, tillåtit sig yttra att hon »icke hunnit öfver det första elevstadiet!»

Samma djupa okunnighet i dessa frågor röjde en annan recensent och statskyrkopräst (i Svenska

*) I denna recension instämde samme recensent som nu brister ut i jubel öfver att kyrkan (!) funnit den religionspsykologiska bryggan emellan tro och vetande.

Dagbladet den 5 Sept. 1905) hvilken — huru lärd han än må vara på vissa gebit — här på det mest eklatanta sätt ådagalade huru otillräcklig den teologiska utbildningen i vårt land är, i det den icke tyckes innesluta någon religionspsykologi eller åtminstone en sådan af mycket bristfällig art. *)

En okunnighet af detta slag är betydligt mer graverande än ett och annat faktiskt misstag (ehuru visserligen i nyssberörda recension också sådana förekommo).

Dock, det är sant: det finnes två saker som förklara hvarför skriftserien »Vägen» väckte ovilja.

För det första uttalades där icke endast att religionspsykologien skall blifva den brygga emellan tro och vetande som vår tid behöfver, utan där meddelades också en hel del rön från denna vetenskaps område och däraf åtskilliga som voro icke hämtade ur tryckta dokument, — ur någon eller några författares exempelsamlingar —, utan som voro första-hands-iakttagelser af en erfaren forskare.

Och om sådana första-hands-erfarenheter gäller det nog alltid, det som prof. James skrifver: att de städse af samtiden betraktas »som kätterskan ova-

*) Att i denna recension tonen är synnerligen grof är ju en sak för sig, som icke vore värd omnämnande, om det icke dels utgjorde ett litet exempel på att det bekanta »odium theologium» kan vara synnerligen starkt äfven på s. k. frisinnadt håll, dels blefve så påfallande genom de ett år senare med stor indignation af samme recensent framställda förmaningarna till fröken Ellen Key att icke tala i så otillständig ton om de nyprotestantiska teologerna. Fröken Key åsidosätter dock aldrig i ton och uttryckssätt den bildade människans känsla för det passande, något som ej kan sägas om dr S. A. Fries' utgjutelser i bemälda recension.

tioner», att de uppväcka den »neofobi», den ovilja mot det ovanliga som — enligt samme författare — i regel de karismatiska personerna få röna från den stora hopen.

Det finnes utan tvifvel många som ej skulle vilja erkänna som vetenskaplig någon annan religionspsykologi än den som behandlar de skrifna och tryckta dokumenten. Och dock är detta i själfva verket detsamma som att förklara att den enda vetenskapliga botaniken är den som sysslar med herbarier. Herbarier äro nyttiga och nödvändiga, men de botaniska upptäckterna göras näppeligen under ordnandet och betraktandet af de torkade örterna; de springa själfmant fram vid studiet af det lefvande lifvet ute i naturen.

Den andra orsaken till att »Vägen» möttes med så mycken ovilja låg otvifvelaktigt däri att den riktade klander mot kyrkan. Det finns nämligen personer som jämförelsevis lugnt taga angrepp mot kristendomen, ja, mot Kristus själf, men som blifva utom sig af vrede öfver hvarje angrepp på den kyrkliga institutionen.

Likväl har W. James i sitt ofvan citerade yttrande om ortodoxien såsom en oafätlig, själfskrifven fiende till allt spontant religiöst lif, långt skarpare tadlat kyrkan än någon förf. i »Vägen». Dock har icke från kyrkligt håll någon protest, för så vidt jag vet, anhörts mot detta James' uttalande, — icke ens från den prästman som i »Den religiösa människan» här och där citerat den amerikanske religionspsykologen. Är det manne så att en ut-

ländsk författares angrepp tagas med jämnmod, under det att en svensk författares väcka ondt blod, därför att de antagas rikta sig speciellt emot det svenska prästerskapet? Så behöfver emellertid ingalunda vara förhållandet.

Sådana angrepp pläga vanligen i öfvervägande grad orsakas af en benägenhet som synes hafva dykt upp redan i den äldsta kristna kyrkan (och som vi för öfrigt också känna från de hedniska religionerna), den som aposteln tyckes antyda då han talar om att församlingsherdarna *icke* äro »herrar öfver eder (församlingens) tro». Och i fråga om benägenhet för den saken är ju visserligen icke den svenska kyrkan mera oevangelisk än andra.

Såsom en illustration till W. James' ofvan citerade yttrande kan det vara skäl påminna om att så godt som hvarje djupare andlig rörelse, som uppstått inom kristenheten, ställt sig i opposition mot kyrkan. Och orsaken härtill ligger i det som Kutter uttalat, då han sade, att Jesus Kristus representerar »det gudomliga framåt». Ty kyrkan representerar stillaståendet, — »det statuariska», såsom V. Rundgren uttrycker det.

Att detta allmänna konservativa skaplynne icke förändras genom att det till äfventyrs finnes inom kyrkan (= prästerskapet) några personer som ha en viss benägenhet för reformer, är öppendagligt. Först när inom kyrkan finnes en så mäktig strömning för framåtskridande att den rycker de tröga och motsträfviga med sig — först då kan

man tala om att kyrkan står i jämnhöjd med sin rätta uppgift.

Det är för öfrigt rätt egendomligt att många präster anse det »okyrkligt» att angripa de bestående förhållandena inom kyrkan, då det kan hända att dessa samma präster — i likhet med många andra — skarpt tadla mycket inom sitt fädernesland men dock lifligt skulle protestera mot en beskyllning för ofosterländskhet.

Kanske menar man att denna jämförelse haltar betydligt, enär t. ex. ett instämmande i ett uttryck sådant som James': att kyrkan ställer sig fientlig mot allt spontant religiöst lif (eller t. o. m. ett något reserveradt instämmande: att kyrkan *oftast* gör sig skyldig till detta), träffar kyrkan i sin helhet långt mera än något angrepp mot förhållandena inom fäderneslandet som en fosterlandsälskande medborgare kan göra. Denna skenbara olikhet kommer sig emellertid af att ordet »kyrka» nyttjas i dubbel bemärkelse. Det kan beteckna den kristna församlingen, men i allmänna språkbruket betyder det vanligen prästerskapet. Att angripa kyrkan behöfves därför icke — huru paradox det än kan låta — vara »okyrkligt», eftersom sistnämnda ord i allmänhet fått bibehålla sin mera ursprungliga betydelse af »fientlig mot församlingslifvet» — likaså litet som man har rätt att utan vidare stämpas om ofosterländskt ett framställande af allehanda anklagelser mot Sveriges ämbetsmannakår. Enär församlingen faktiskt lefver på gångna tiders karismatiska impulser, är det så oriktigt som möjligt att

kalla de karismatiska begåfningarna fientliga mot församlingslivet. Dessa äro helt enkelt före sin tid — liksom alla nydanare — och måste därför stå i opposition mot sin tids förhållanden.*)

Visserligen behöfde icke det statuariska ämbetet stå i motsats till det karismatiska. Tvärtom — det borde känna som sin uppgift att icke blott undervisa församlingen om hvad gångna tiders siare lärt utan ock att leda den till att förstå och emottaga de nya uppenbarelser som kunna gifvas af Anden. Men i regel ha ju de kyrkliga ämbetenas innehafvare inskränkt sig till den förra af dessa uppgifter. Och därför har också kyrkan i regel verkat hämmande på utvecklingen.

I en tidningsuppsats yttrades för icke länge sedan af en svensk präst om Kierkegaard, att det var egendomligt att denne man, som så djupt älskade kristendomen, dock närde en stor ovilja mot kyrkan (= prästerskapet). Detta förefaller ju icke så egendomligt, om man ihågkommer huru vanligt det varit att — såsom redan i Israels historia visar sig — de som ifrat för ett fördjupande af det

*) Detta uttryckes af V. Rundgren så: »Den som får sådana (karismatiska) gåfvor, kommer vanligen i frestelse af själafienden att utnyttja dem separatistiskt».

Man skulle här vilja göra en fråga: Förf. tyckes anse att Luther hade karismatiska gåfvor; *han* utnyttjade dem ju separatistiskt; var nu *han* af »själafienden» lockad härtill? Nej, svarar förmodligen hr R., det var Gud som ingaf honom det. Men om den gången en karismatiker blef separatist genom Guds ledning — hur vet förf., att i hvarje annat fall en karismatikers benägenhet för separatism kommer från själafienden?

religiösa lifvet opponerat sig mot sin tids prästerskap och af detsamma bekämpats.

»Församlingen försyndar sig ej blott genom missbruk af karismerna», skrifver V. Rundgren, »utan också stundom genom förkastande af de karismatiska personligheterna».

Detta »stundom» skulle nog kunna utbytas mot »så godt som alltid». —

* * *

Den ofvan citerade recensenten i »Kyrka och skola» (21 Febr. 1908) yttrar melankoliskt, att »kyrkan trots uppbudande af hvarje till buds stående medel nära nog förgäfves arbetar på den nödvändiga *Entwickelung des Christenthums*».

»Hvarje till buds stående medel!»

Och dock har kyrkan underlåtit att begagna *just det medel som Kristus själf anvisat*, nämligen lyssnandet till Andens ingifvelser.

Det är emellertid värdt att taga fasta på, det ofvan citerade erkännandet från ortodoxt håll af att kristendomen behöfver och måste utvecklas.

»Det blef *kyrkans* sak att söka etablera en ny bättre kommunikationslinje i stället för den gamla obrukbara», skrifver samme recensent i fråga om religionspsykologien.

Det är dock, som sagdt, verkligen icke från prästerligt håll den tanken utgått. Och då den från lekmannahåll uttalats, har den af kyrkan med hän afvisats.

8.

Studierna på det religionspsykologiska området skola på ett helt annat sätt än förut gifva oss fast mark under fötterna i de religiösa frågorna. Så länge många äro absolut öfvertygade om att hvad vi kalla själ icke existerar utom kroppen, och många andra innerst bära en liten hemlig misstanke om att, när allt kommer omkring: »vetenskapen har rätt och det i själfva verket inte finns någon själ» — såsom personer hvilka man trott äga en religiös ståndpunkt i obehagade ögonblick kunna låta undslippa sig —, så länge blir det alltför ofta ett byggande på lösan sand att hos människorna söka väcka ett andligt lif.

Den ofvan nämnda likgiltigheten för psykologi och religionspsykologi har på senaste tiden gifvit plats för ett allt lifligare intresse för dessa studieområden. Och medan de få som hittills forskat på sjäslifvets gebit, vunnit jämförelsevis föga gehör, skall förhållandet utan tvifvel blifva ett annat, när flera forskare rycka in på detta fält och delgifva världen sina rön. Och liksom andra vetenskaper, sedan de lockat till sig genialiska forskare och funnit sina systematisatörer, vunnit insteg också på barnaundervisningens område, så skall det utan tvifvel en gång gå också med psykologien. Efter det Linnés lysande snille framträdte, blef botaniken ett studium för skolorna — något som förut ingen drömt om —; sedan psykologiens och religions-

psykologiens praktiska studium funnit sitt organisatoriska snille, skola också barnen läras att förstå sig själfva.

* * *

Genom att lära känna oss själfva, skola vi lära känna våra inre möjligheter, men vi skola också lära känna våra brister. Det är så långt ifrån att, såsom några mena, en djup själfranskakelse skulle leda till högmod och tron på egna inneboende stora möjligheter leda till misskännande af frälsningens betydelse, att vi tvärtom, just när vi fördjupa oss i oss själfva, komma till allt klarare insikt om att det är omöjligt för oss att utan hjälp från ofvan besegra de hinder som — inom oss och utom oss — ställa sig i vägen för vår utveckling. Och om vi, medan vi äro försänkta i ångest öfver att själfva härvid så litet förmå, få våra sökande blickar fästa på Människosonen — då förstå vi djupare och bättre än den som icke sökt och forskat, huru nödvändig *hans* hjälp är, huru han är just Vägen som leder oss till Målet.

Genom honom, genom hvad han för oss uppenbarar om Faderns väsende, lära vi också känna Gud, den allrahögste, Han »hvilkens medlidande alltid är i rörelse», såsom en af Gamla Testamentets profeter så underbart skönt uttryckt det, »Han, den Helige, som är midt uti dig».

»I samma stund anden kommer till medvetande om sig själf, inser han sin nöd och fattar att Gud allena kan hela andlig nöd. Då han kommit till

denna punkt, drifva ångesten och längtan honom att bedja, och då är hjälpen nära, »ty se, han beder». Dessa utsägligt rörande ord äro oss gifna till minne af den store hedna-apostelns egen omvändelse och hänvisa på det enda sättet för alla som önska att »fjällen skola falla från deras ögon». *Bed och arbeta!* är allas vår lösen!

Det är sanningen, att man måste gifva sig själf, innan man kan emottaga något af det gudomliga från ofvan. Den klarhet och den frihet hvar och en uppnår, står i direkt motsvarighetsförhållande till den möda, det arbete, det offer och det lidande han bragt för att nå sitt mål. »Din själ har arbetat — därför skall du se och mättas», är nog ett löfte som gäller för alla. — Intet är mer hinderligt för all utveckling än att redan anse sig hafva kommit till en sådan höjd att intet därutöfver kan vinnas.» (Strid och frid).

Det är icke en slump att den vise hellen som så inträngande uppfordrade till studiet af den egna personligheten, också var den som klarast hörde den inre ingifvelsens röst, så att han kunde i alla lifvets viktiga ögonblick förnimma det råd hans »daimon» gaf.

De som vuxit upp under de hämmande förhållanden som en trångsynt uppfostran och en dogmatiskt materialistisk tidsanda pålägga, de som icke i unga år lärt att taga vara på sin latent inre begåfning, måste nödvändigtvis ha relativt svårt för att utveckla sina psykiska krafter, sin andliga makt. Men det släkte som växer upp,

sedan man mera allmänt förstått vikten af att känna sitt eget väsen, åliggandet att ockra på sina pund, nödvändigheten att växa och utvecklas till sin inre människa, det skall nå längre än vi.

Blott *en* generation af barn, uppfostrade i kännedom om sig själfva, om människoandens stora utvecklingsmöjligheter, och vår värld skall se annorlunda ut än hvad den nu gör. Religionen skall bli bättre förstådd, och tron skall ej längre stå i strid med vetandet. Tvärtom, tron skall ha sitt bästa stöd i vetandet. Ty »vetande», det skall då icke längre vara endast det som uppfattas med de yttre sinnena. När människorna uppodlat sina inre sinnen, skola de erfarä, att man äfven genom dem kan ernä vetande, och ett som är mera säkert än det genom de ofta så bedrägliga yttre sinnena emottagna. Ingen kan se med en annans ögon och höra med en annans öron — det gäller hvad man med de yttre sinnena erfarit, det gäller också de inre erfarenheterna. Men hvad man själf sett och hört, det vet man.

Länge ha de, hvilka ännu trott på de stora sanningar som mänskligheten ärft från gångna tiders sjare, haft endast sin tro och sin aning att hålla sig till. Men i denna stund har mänsklighetens evolution framskridit så långt att där kräfves också ett vetande. Det som fordom uppenbarades blott för de få, hvilka mänskligheten sedan lyssnade till i intuitiv vördnad, det måste nu skådas och vetas af de många.

»Kunskapens nyckel» måste återeröfras. Människoanden måste låta sig af Guds Ande ledas till »hela sanningen». »Himmelriket är nära» — »de väldiga rycka det till sig» . . .

Detta skall blifva *framtidens religion*.

FRAMTIDENS KVINNA.

FRATIDENS KVINNA

Ellen Key och allhärskaren »Eros».

Menar man — såsom Ellen Key enligt ett i föregående uppsats citeradt yttrande — att »köns-
lifvets lagar äga en orubblighet gentemot hvilken
vilja och etiska kraf blott föga förmå», och anser
man, i likhet med samma författarinna, att kvinnan
af de känslor, som draga könen till hvarandra,
röner långt starkare inflytande än mannen — då
är det klart att man måste betrakta kvinnans för-
hållande till och uppfattning af dessa känslor såsom
det djupast bestämmande i hela hennes väsen.
Då måste man — såsom Ellen Key, när hon
tecknar »det tjugonde århundradets kvinna» —
framhålla såsom det främsta önskemålet att se henne
allt mera förfinad och fördjupad i erotiskt hänse-
ende. Då blir för kvinnan *l'art d'aimer* detsamma
som *l'art de vivre*.

Hvad beträffar den först anförda satsen —
om den allt öfverträffande orubbligheten i köns-
lifvets lagar —, så torde af hvad jag i föregående
uppsats härom yttrat framgå, att jag icke delar

Ellen Keys uppfattning, och ämnar jag ej i detta sammanhang ytterligare uppehålla mig därvid. Hvad åter den senare satsen angår — att kärleken är för kvinnan af långt större betydelse än för mannen —, så har ju fröken Key härvidlag många meningsfränder, ja, man torde kunna säga att den satsen af de allra flesta betraktas som ett axiom.

För min del tror jag nu inte så aldeles på det axiomet.

Alla dessa som förklara, att kärleken i långt högre grad för kvinnan än för mannen representerar hela lifvets innehåll, alla de som anse, att hon är först och främst kvinna och blott i andra rummet människa — de tänka, tyckes det, utslutande på kvinnor i tjugu-tretti-årsåldern. Det är ju vid den åldern, som kvinnorna mest intressera männen, som de mest blifvit studerade och i litteraturen skildrade. Och skildras någon gång »la femme de quarante ans», så är det alltid det slags fyratioåriga kvinnor, för hvilka kärleken till en man alltjämt är — eller plötsligt, i ett känslö- och sinneslivets sista uppblossande, blifvit — lifvets stora allt uppslukande intresse.

Men jag tänker, att för de flesta män i åldern emellan tjugo och tretti står också kärleken till kvinnan — eller kanske vi böra säga till kvinnorna — som det förnämsta af det som ger lifvet innehåll och lycka.

Är det icke så, då ljuga de bra mycket, alla af både större och mindre diktare gifna skildringar af unga mäns känslolif.

Det är sant: männen tänka ju också på ära och utmärkelser, på lefnadskallet och på utkomsten.

Men tror man då, att icke också flertalet af de unga kvinnorna tänka på allt detta?

Den *stora* känslan — den som kommer allt annat att synas ringa — den är nog sällsynt bland kvinnor såväl som bland män. Därför att storhet öfverhufvud är sällsynt. Storhet i känsla, i uppfattning, liksom i intelligens.

Men det är *den* skillnaden emellan de båda könen — beträffande allt detta af inre och yttre intressen som, jämte kärleken, fyller deras ungdoms tankar —, att ära och utmärkelser, likasåväl som lefnadskall och utkomst, för dem stå att vinna på olika håll. »Ära» — det är för de människor, som icke taga det mycket stort och djupt, att vinna det som gör en beundrad och afundad af världen. Men om det är genom framgång i arbetet, i lefnadskallet, som en man gör sig bemärkt, så är det främst genom skönhet, elegans, framgångar i sällskapslivet, som en ung kvinna kan hoppas vinna beundran från männen, — och därmed också afund från kvinnorna.

Aldrig kan en kvinna genom storartad verksamhet på det ena eller andra området vinna den omedelbara, entusiastiska hyllning från männens sida som en vacker kvinna — hon må vara alldeles utan själ och utan hjärta — blott genom sin skönhet vinner. Hvaremot en man, som på något sätt blifvit framstående och ryktbar, har långt större utsikter att väcka de flesta kvinnors beun-

dran och intresse än en som bara är »en vacker karl».

Aldrig kan heller en kvinna — eller åtminstone ej annat än i de mest sällsynta undantagsfall — genom sitt arbete skapa sig en ekonomiskt *god* ställning, en sådan som äfven rätt obegåfvade män med någorlunda arbetsduglighet kunna komma till; nästan aldrig kan hon ernå en plats, som tryggar henne en inkomst, gående ett stycke *utöfver* hvad som hör till en sträng nödortf.

Och de utmärkelser, hvilka visserligen inte medföra »ära» i egentlig mening, men dock äro så kära för många: — titlar, ordnar, rangplats — allt sådant kan ej heller en kvinna eröfva, hur begåfvad hon må vara.

Däremot kan hon genom sin skönhet, genom ett intagande väsen, i en handvändning vinna både rikedom och en hög samhällsställning, i det hon gör »ett fördelaktigt parti.»

Hvad nu det där med s. k. utmärkelser beträffar, så beklagar jag det alls inte! Jag tror, att om kvinnor ibland bli mer själfständiga, mer modiga än männen, så kan det delvis vara just därför att de absolut inte ha några hemliga baktankar på sådant. Men hvad jag vill framhålla är, att för den unga kvinnan ligger oftast *allt*, äfven alla de yttre fördelarna, i äktenskapet. Och sålunda, om än hennes tankar otvifvelaktigt mera än den unge mannens syssla med giftermål och med hvad därmed står i sammanhang, så *behöfver* detta ingalunda

betyda, att kärleken för henne spelar en större roll än för honom.

Och om det i allmänhet för en kvinna är en djupare och långvarigare sorg än för en man, när hon mister sin kärleks lycka — antingen det är efter att ha ägt den i verkligheten eller efter att ha ägt den blott i drömmen —, så kommer sig detta nog mest däraf att hos mannen alltid den tanken ligger närmare — och möjligheten också vanligen närmare — att söka surrogat. Om ej den stora lyckan vinnes — nåväl, får gå för den lilla godtköpslyckan, den som berusar sinnena och som visserligen kan efterlämna äckel, men i alla händelser ej medför lifslångt ansvar.

Men fråga en ung man —, som icke har ett ovanligt kyligt temperament —, om han öfver hufvud kan tänka sig någon lycka på denna jord, ifall han för hela lifvet blefve dömd till det fullständigaste celibat. Fråga honom, om den ära och framgång han drömmar om ej skulle i högst väsentlig grad förlora sitt värde, ifall aldrig en kvinna beundrade honom därför eller gladdes med honom däröfver.

Nej, jag tänker, att den unge mannens behof af och dragning till kvinnan — eller låt oss säga kvinnorna — är fullt så stor som den unga kvinnans till mannen.

Men när kvinnan hunnit förbi ungdomsåren —?

Männen veta godt, att de i sin mogna manna-ålder icke i så hög grad äro upptagna af tanken på kärleken, på kvinnan, som under den första

ungdomen. Men tänka de någonsin på om det ej möjligen förhåller sig på samma sätt med kvinnan?

Hur kvinnans inre lif gestaltar sig, sedan hon hunnit in i fyrtiårsåldern och däröfver — det faller dem nog icke in att reflektera öfver. Utom, som sagdt, i de undantagsfall, där hon ännu i en sista uppflammande, ångestfull glöd före utslocknandet erfar en stark dragning till eller äger en stark dragning för männen. Så länge kvinnans heta längtan står till mannen, så länge har hon intresse för honom; så snart hon ej mer är underkastad hans tjuskraft, är hon en varelse, som man ej mer spiller en tanke på.

Männen tyckas rent af anse kvinnorna som icke existerande, när de ej längre väcka deras åtrå. Statistiskt taget, veta de ju nog, att det finns en stor hop kvinnor som äro öfver fyrti — »gunås»! skulle de flesta säga —, men att, när de resonera om hvad »kvinnan» känner och tänker, ta dem med i räkningen, det skulle ej falla dem in.

De flesta män taga nog för gifvet, att denna tid efteråt är en dyster resignationens tid för de djupt kännande naturerna, medan den för de mera kalkborgerliga blir ett småförnöjdt eller smågnatigt nedsjunkande i hvardagligheten.

Och skulle en fyrtiårskvinna säga dem, att hon alldeles icke skulle vilja åter vara en vacker tjuguar-åring, så skulle de säkert med absolut misstro mottaga denna förklaring och tala om de sura rönnbären. Ehuru de alls ej skulle undra på om

en mogen man ej ville återgå till ungdomstidens oro och strider.

Det ensidiga i männens teoretiserande öfver kvinnan ligger till stor del däri, att de förbise, att kvinnan liksom mannen utvecklar sig och är en annan — till sitt inre likaväl som till sitt yttre — när hon hunnit mogen ålder. Man brukar ju anse, att full andlig mogenhet inträder först kring fyrti-årsåldern, att sålunda för konstnärer — nämligen för de djupare, äkta konstnärliga naturerna, *ej* för virtuoserna — den betydelsefullaste produktionen i allmänhet inträder vid denna tid. Men i och med detsamma att kvinnan uppnår den andliga mogenhetsåldern, upphör man att räkna med henne! Och förklarar så, att hon i andligt hänseende är undermålig. Det är verkligen logik! Det talas ju ofta om kvinnans brist på logik. Men den manliga logiken kunde också behöfva sitt eget kapitel! —

Och dock måste vi medge, att det finns något som i ej ringa mån ursäktar och förklarar denna människens underlåtenhet att räkna med den till mogen ålder hunna kvinnan. Och det är det beklagliga faktum, att onekligen för många kvinnor ett slags andlig förtorkning röjer sig vid medelålderns inträde. Ett uppgående i småsaker, ett ängsligt fastklamrande vid ytliga nöjen, en absolut brist på intresse för de stora spörsmålen —

Men det är sådant, som vi ha rätt att hoppas skall förändra sig, alltefter som kvinnan allt mera får klart för sig, att hon främst är människa och har en människas plikter och ansvar, och alltefter-

som samhället allt mera erkänner hennes rätt att utöfva sina plikter, ej blott mot sina närmaste utan mot mänskligheten. —

Beträffande frågan om mannen eller kvinnan känner större dragning till det andra könet, är det ju emellertid ett argument männen ofta komma med: eftersom kvinnans blomningstid är kortare, så *måste* också naturnödvändigt hennes längtan efter, hennes behof af mannen under denna begränsade tid vara så mycket starkare.

Hur det än förhåller sig med den saken, så borde väl de hvilka, som Weininger och andra mena, att de erotiska behofven draga människan nedåt, anse, att det är en stor förmån för kvinnorna, att för dem de lägre begärens period med nödvändighet är tidigare avslutad än för mannen.

»De stora känslornas orgelmusik
först vaknar, se'n kärleken söfts i ditt hjärta —»,

skrifver Heidenstam.

Jag är inte alldeles med på de orden, för så vidt de — som af diktens öfriga innehåll synes framgå — innebära, att kärleken varit *till hinder* för den högre musiken; jag tror snarare den utgör de nödvändiga preludierna till den, så nödvändiga att jag knappt tror det någonsin blir någon riktigt högstämd orgelmusik, där ej de preludierna gått förut. Men det är jag med om, att för människans utveckling är det nödvändigt att hon kommer till känslan af att det högre *är* det högre och att kärleken emellan man och kvinna bör — icke slockna

icke söfvas, men erkännas vara *icke* det högsta af allt.

Och då — hvilken vinst för kvinnan att jämförelsevis tidigare känna sig frigjord från sinnens bojorna för att blott bevara af kärleken det som är högt och skönt.

För öfrigt, börjar man på det där sättet teoretisera, då kan man med lika stort skäl deducera fram, att kvinnans längtan till mannen måste äfven under ungdomen vara *mindre* än mannens till kvinnan.

Hvarhelst det finnes en stark och våldsam kraft som hotar att med sina eruptioner åstadkomma förhärjande rubbningar, där har naturen sört för att det finns en annan kraft som håller emot, som hämmar och hejdar.

Schiva, den indiske guden, är på en gång alstringens och förstörelsens gud . . .

Hvem kan blunda för det faktum, att människans erotiska lidelser kunna — om de icke hejdas af motverkande krafter — bli till förstörelse för dem själfva, för familjen, för samhället.

Hvar finnes då den kraft, som håller emot?

Männe i deras eget förnuft, i deras själfbehärskning?

Det är nog inte hos många män den räcker till för att hejda passionen.

Nej, hvar skulle naturen nedlägga den tillbakaållande instinkten om icke hos den, som skall bära lidandet och ansvaret och omsorgen för

det kommande släkte, för hvilket mannens ohejdade begär måste bli till förfång?

Och männen känna också, att den återhållande instinkt hos kvinnan, som kallas kyskhet, är nödvändig för samhället, nödvändig för dem själfva. De visa detta genom att missakta de kvinnor, som icke äga den.

Det finnes en skildring i Drachmanns »Forskrevet», där hjälten låter märka sin leda vid den vackra unga kvinna, som blifvit hans hustru — en leda, som främst härrör sig af hennes brist på kyskhet i själsläggningen? Och i ett ögonblicks uppbrusning utropar han: »Det finnes hos hvarje kvinna något af demi-monde-dam . . .»

Någon yttrade en gång, att flertalet herrar indela kvinnorna i två stora kategorier: dem som man kan hoppas stjäla en kyss från, och dem på hvilka man inte kan ställa några sådana förhoppningar. De förra sysselsätter man sig med, allt under det man missaktar dem, de senare sysselsätter man sig inte med — och missaktar också dem i grunden, anseende att det måste finnas en viss brist i deras kvinnlighet, ity att deras tillbakadragenhet uppfattas som en brist i känsla, i temperament, i lifsintensitet.

Det ligger nog icke så litet sanning i dessa ord.

Männens bristande förstående härvidlag beror därpå, att de uppfatta kyskheten som endera en ren förståndssak — en viss försiktighet i lynnet, en ängslan för följderna — eller som något helt negativt: ett mindre-mått af känsla.

Men kyskheden är icke en förståndssak, icke något negativt. Den är något positivt, likasåväl som kärleken. Den är en naturdrift likasåväl som den. Behärskande själ och kropp på ett omedvetet, instinktivt, impulsivt sätt liksom den.

Naturen, som ger hvarje lefvande varelse sitt skyddsmedel eller sitt försvarsvapen, som ger åt den späda hinden, hvilken är för vek att försvara sig, instinkten att med snabb och skälfvande skygghet fly från hvarje skymtande fara, fly från det okända, som närmar sig, — naturen har också förlänat kvinnorna en mäktigt bjudande instinkt, som drifver dem att, ibland halft ofrivilligt, fly undan den mannens våldsamma lidelse, som vill taga dem i besittning.

Men liksom naturen ej åt de djur, som ha förmågan att med näbbar och klor värja sig, gifvit denna starka skygghetsinstinkt, så har hon ej heller slösat därmed i fråga om de kvinnor hos hvilka känslorna endera äro så pass kyliga att de lätt nog tyglas af förståndet, af beräkningen, eller så ytliga att de snabbt försvinna, — medan hon i hög grad gifvit den åt dem, för hvilka kärleken blir af en lifsafgörande betydelse.

Därför, när hos en kvinna hvarje skymt af den skygga kyskhetsinstinkten saknas, då tror jag för min del icke på att hennes känslolif är djupt och rikt.

I en svensk novell låter författaren sin hjälte säga om den kvinna han varit trolofvad med:
»Hon älskade mig — d. v. s. inte så mycket att

jag tror jag skulle kunnat förföra henne, om jag velat —».

Detta sätt att mäta graden af en kvinnas kärlek — af en författare som annars är en framstående psykolog —, visar huru litet män förstå af kvinnors känslor i dessa ting.

Enligt denna uppfattning är det blott »konventionella hänsyn» som göra att en kvinna efter vigseln gifver sig åt den älskade, men före vigseln skulle vägra att göra det.

De som så mena, förstå icke att hos en finkänslig och renhjärtad kvinna den instinktiva blygsamheten kan vara en så starkt bjudande makt, att det kräfvades att till den älskades böner kommer en känsla af *plikt* för att hon skall gifva vika.

Eller en känsla af medlidande — eller af för-
tviflan . . .

Det är i många nutida konstverk som man saknar förstående af olikheten emellan mannens och kvinnans sätt att älska — saknar uppfattningen af detta skygga undflyende som hos den djupt kännande kvinnan ännu i den största hängifvenhetens ögonblick liksom strider med känslan om herraväldet. Det blir något af bristande nyantering i en bild af en kvinna, där denna hemlighetsfulla inre krafters brottning ej finnes antydd.

Och liksom denna brist kan beröfva ett konstverk mycket af dess intresse, så uppstår också snart enformighet i det förhållande emellan man och kvinna, där denna strid inom kvinnan icke skymtar fram.

Hvad vore Apollo, om icke Dafne flydde honom? Huru skulle icke Eros tröttna, om icke hos Psyke, midt i hängifvenheten, ständigt funnes en återhållande skygghet?

(Hvilken sista aforism dock tyvärr inte får något stöd i den antika myten, eftersom det ju där är Psyke som jagar Eros!)

Koketten söker, drifven af ett dunkelt medvetande om att mannen tröttnar på den kvinna, hvilken han ej alltid på nytt måste eröfra, att ge omväxling och nytt lif åt sitt kärleksförhållande genom att visa sig än kall och tillbakadragen, än varm. Men hvarje låtsande blir dock till slut genomskådadt. Den kvinna, som känner djupt och starkt och rent, behöfver ej *låtsa* en inre böljegang för att göra sig intressant och blifva ett evigt nytt föremål för mannens eröfring — denna böljegang finnes af naturen inom henne.

Men allt detta är förborgadt för Don Juans naturerna.

Ty Don Juan har aldrig vunnit en kvinna, om han än skryter af att ha eröfrat tusen. Han har, under sitt rastlösa kringfladdrande, aldrig haft tid att tränga till djupet af en enda kvinnosjäl. Därför tror han icke på att det finns något djup hos någon kvinna.

Att hos en människa sinnenas drift är stark, är visserligen ej i sig själf att betrakta som en låghet. Men att låta driftlifvet taga öfverhand öfver själs- och känslolifvet, det är låghet. Och det hämnar sig på mer än ett sätt. De män, som

låta sig behärskas af drifterna, dragas snart blott till de kvinnor hvilka — mer eller mindre medvetet — starkt ägga dessa drifter; och de förlora sålunda, dessa män, förmågan att urskilja det hos kvinnan som skulle vara i stånd att uppväcka en djupare och ädlare känsla.

Detta är förbannelsen för mången högt begåfvad, men ej tillräckligt själtbehärskad man: att känna med sig, att den kärlek han känt och njutit, varit af en låg art, men veta sig genom eget förvållande ha mist möjligheten till en ädlare kärlek — i det han genom ett ohejdadt njutningslif förslöat sin uppfattning, afrubbat sina känslspröt, så att de ej mer äro i stånd att igenkänna hvilken kvinna som hos honom ännu skulle kunna väcka en stark och hög känsla.

Genljudet af detta ve möter oss på mer än ett ställe inom litteraturens största skapelser.

* * *

Om jag än, som sagdt, icke är så alldeles öfvertygad som flertalet plägar vara, om att för kvinnan den erotiska känslan spelar en långt större roll än för mannen, så är jag å andra sidan alldeles viss om att de äro obefogade, de farhågor man ofta nog får höra uttalade, att kvinnornas frigörelse, deras ökade medborgerliga rättigheter, skulle göra deras hjärtan svalare, deras känslolif mindre rikt.

För flertalet af de män som med mer eller mindre oblida ögon se den s. k. kvinnorörelsen,

torde i själfva verket det starkaste skälet därtill vara en — oftast kanske halft omedveten — fruktan att kvinnans förmåga att skänka kärlek, hennes behof af att mottaga kärlek, skulle minskas, ifall hon finge del i de allmänna angelägenheterna.

Men den lag som bjuder män och kvinnor att hos hvarandra söka bot för sin ensamhet, tillfredsställelse af sitt lyckokraf, gensvar för sin ömhetslängtan, — den lagen kunna nog inga stadgar och författningar utplåna eller försvaga.

Det finnes, det är sant — och har alltid funnits — inom båda könen individer som med blott ringa styrka känna detta behof af en samman-smältning med ett annat väsen. Men detta är en medfödd fattigdom i sjäslifvet som icke har något att göra med yttre lagar och förhållanden. Det är en brist i vårt sinne, om vi icke lida af en falsk ton, det är en andens torftighet och kyla om vi ej uppröras öfver en grymhet, en oförrätt vi bevittna, det är ett själens fattigdomsbevis om vi ej någonsin djupt känt trånaden efter en varelse att enas med i full harmoni.

Men, som sagdt, med den saken har en människas yttre sysselsättning eller hennes lagliga rättigheter intet att skaffa.

»Hur skola väl kvinnorna få tid att älska, om de blifva medborgare, om de skola rösta på riksdagsmän», hör man stundom spörjas.

När jag hör sådant, kommer det för mig en god gammal historia om en rekryt som skulle välja namn och som valde det välklingande »Apelqvist»,

men fick höra invändningen att det var ett alltför långt och tidsödande namn för en krigsman. »Aldrig blir det väl så brådtom, så man inte hinner säga Apelqvist», genmälde ynglingen tryggt. — Jag tror man lugnt kan påstå att ingen brådska och intet slags göromål skola kunna hindra en ung kvinna från att älska och drömma. Utan att, likt Ellen Key, anse Eros för den själfskrifne härskaren i kvinnohjärtat, kan man dock ej annat än le åt den tanken att vare sig det ena eller andra arbetet skulle förmå utrota ur en kvinnas hjärta behovet af kärlek.

För öfrigt har det under olika tider varit mycket olika sysselsättningar som ansetts okvinnliga, h. e. ägnade att göra en kvinna mindre älskande och älskvärd.

Det berättas att Euripides' moder var grönsaksmånglerska och att detta i den tidens Hellas klandrades såsom betänkligt okvinnligt. Jag har ingen kunskap om huru de hedervärda kvinnor, som i våra dagar sälja kål och morötter på Munkbron och Hötorget, förhålla sig med afseende på hjärtats ömmare känslor, men aldrig har jag hört att någon nutidens man stått upp och opponerat sig emot att kvinnor sitta under tälttak och saluhålla rofvor — dessutom utsatta för bistra vindar som utan tvifvel måste ur skönhets synpunkt menligt inverka på deras hy — af det skäl att sådant möjligen skulle kunna göra dem mindre känsliga och ägnade för kärlekens ljuthet.

Och när jag betänker männens lojhet i detta

fall, då kan jag ej annat än förundra mig öfver den subtila känslighet som kommer dem att frukta att kvinnorna skulle mista något af sin charme, ifall de en gång hvart tredje år vandrade åstad till en valurna!

Kvinnans "moraliska öfverlägsenhet".

De som anse kvinnan i intellektuellt hänseende underlägsen mannen, pläga som ett af de främsta skälen för denna sin mening anföra något som Ellen Key särskildt framhåller: nämligen att hon, såsom varande mannen moraliskt öfverlägsen, ej gärna kan vara honom intellektuellt jämbördig, enär hon på så sätt skulle vara en honom på det hela taget öfverlägsen varelse — »hvilket vore en orimlighet», såsom gamle Euklides brukade säga.

Det är det egendomliga med denna kvinnans moraliska öfverlägsenhet, att den är axiomatisk så snart det är fråga om att därur deducera intellektuell underlägsenhet, medan den annars är synnerligen problematisk. Att kvinnan är småaktig, trätgirig, afundsjuk, lågsint, hämndgirig, falsk, lögnaktig och bedräglig i högre grad än mannen — detta tyckes vara rätt allmänt erkända satsar, och att männen i själfva verket äro långt mera godhjärtade,

äga mera verklig känsla än kvinnorna är något som ofta predikas i både tal och skrift. *)

Kanske skall man invända, att det dock finns åtminstone *en* moralisk egenskap hvilken majoriteten förde tillerkänna kvinnan i högre grad än mannen, nämligen kyskheten.

Och dock — spørjer man efter antikens mening skall man finna att de gamla grekiska filosoferna i allmänhet ansågo att kvinnan var mera sinnlig och mera lastbar än mannen**), spørjer man medeltidens tänkare, skall man från de flesta håll få ett liknande svar, och frågar man några af senare tiders modefilosofer — såsom Schopenhauer, Nietzsche och Weininger — skola de emfatiskt förklara, att kvinnan just i hvad man vanligen betraktar som sedlighet står lägre än mannen. Och ett mycket stort antal skönlitterära författare och konstnärer luta också tydligen åt den meningen.***) Den kvinno-

*) Sålunda skrifver t. ex. professor Vitalis Norström att »den germanska bildningen väller direkt fram ur *hjärtat* och just fördens skull, tvärtemot vanlig fördom, måste anses äga ett *manligt* kynne».

**) Aristoteles säger, att mannen förhåller sig till kvinnan som form till materia, som själ till kropp; han förklarar också att kvinnan är af en kallare natur än mannen samt att hos kvinnor liksom hos slafvar är blott en ofullkomlig dygd tänkbar.

***) Man finner allt emellanåt, äfven bland författare som alls ej direkt proklamera sig som kvinnofjender, denna uppfattning. Så skref för cirka femti år sedan en af Tysklands främste Danteöfversättare, Kannegiesser, i sin kommentar till Divina Commedia, med anledning af att det är Francesca som för ordet, när Dante i den del af den underjordiska strafforten som är afsedd för dem som syndat af vällust, möter henne och Paolo, att det antagligen är därför att kvinnan är mera än mannen benägen för vällustens synd som diktaren låter henne berätta sagan om deras gemen-

typ med flammande hår och hungriga vampyrögon, med starka käkar och heta läppar som brukar stirra emot oss från taflor och bokomslag och ofta angifves såsom en bild af »den moderna kvinnan», gör just icke intryck af kyskhets.

Weininger har ju i all synnerhet kraftigt häfdat den uppfattningen att kvinnan är en låg och lastfull varelse.

Denne unge, tidigt bortgångne filosof, som tidsningsrecensentér prisat för att han »lyckats förjaga hela det skimmer af skönhet som plägar omgjuta förhållandet emellan man och kvinna» — nå, det ha nu många förut både praktiskt och teoretiskt gjort! — påminner i själfva verket i sin uppfattning icke litet om vissa medeltida munkar — fanatiska och smutsiga individer, som inte kunde se en kvinna eller tänka på en kvinna utan att oreña begär uppstego inom dem och som däraf slöto att »kvinna är ett orent djur». Hon är uppfylld af sinnlighet, säger Weininger, hon drager ständigt mannen nedåt; hon skymmer bort de höga tankar som vilja lyfta hans själ uppåt!

De män som med oreña tankar gått till kvinnan, blott sökt hos henne uppfyllandet af sina be-

samma brott. För denne tyske filolog är kvinnans underlägsenhet härvidlag något lika själfklart och axiomatiskt som hennes öfverlägsenhet på ifrågavarande område är det för Ellen Key.

Nyligen har en af våra främsta svenska författare yttrat sig på liknande sätt. Heidenstam har i en interview yttrat sig på tal om det sensuella drag som i så hög grad gör sig gällande i ett af våra grannländers litteratur, att af sådant »blir det aldrig i världen någon maskulin konst» och att »vi ha tyvärr inte ondt om feminism i vår konst och litteratur».

gär, ha sedan, när de gripits af ovilja och afsky för den drift som blifvit dem öfvermäktig, icke med bestraffande blickar sett ned i sin egen obehärskade natur, — nej, de ha förebrått kvinnan. Alldeles som om fråssaren skulle förebrå maten: Det är ditt fel att jag äter mig fördärfvad, du är alltför välsmakande! eller drinkaren säga till vinet: Det är ditt fel, du är alltför ljufligt lockande!

Eller som om en man, med blodröda glas för ögonen, skulle se på en hvit ros och förebrå henne: Hvarför har du förlorat din hvithet?

Ingen af dessa teologer och filosofer, som uttalat sitt förakt för kvinnan, tycks ha kommit att tänka på ett mycket enkelt faktum: att kvinnan med precis lika stor rätt skulle kunna rikta samma anklagelse mot mannen!

Ty säkerligen finnes det också mången kvinna, hvilkens blod brinner hett och hvilken skulle kunna ha skäl att säga: Å, om blott aldrig en man korsat min väg! Dessa män — de stjäla min tankes kraft och mitt sinnes frid, de uppväcka inom mig låga böjelser, öfver hvilka jag i själfva verket blyges!

Men om hon tillade: Mannen är den ore na varelse som drar kvinnan nedåt, han är sinnligheten förkroppsligad, han är den som förhindrar arbetet för höga mål, för själens lyftande mot tankens ljusa, oändliga rymder, då skulle hon — och visserligen med allt skäl — mötas af ett harmset löje från männens sida!

Under medeltiden betraktades sinnligheten som

den största af alla synder. Och då lades hufvudskulden därför på kvinnan. Så kommo under det sistförflutna seklet män, som dyrkade geniet och dyrkade sig själfva och som sade: »Det första villkoret för att vara ett geni är en stark sinnlighet. Utan att intensivt känna alla fysiska sensationer — enkannerligen de erotiska — kan man icke vara en stor konstnär, vare sig ordets eller penselns». Och se, strax togs sinnligheten bort från kvinnan. Så snart den blef ett geniets känne-
märke — således i mångas ögon den främsta af dygder — blef det ett axiom, att kvinnan blott i ringa grad äger sinnlighet och sålunda är oförmögen till genialisk produktion! Det var kvinnans moraliska öfverlägsenhet, förklarades det af Ellen Key bland andra, som hindrade henne från att vara sinnlig och hänsynslös och genialisk.

Weininger åter, som inte anser att genialiteten hänger på sinnligheten, utan tvärtom menar, att den är ett hinder för öfverlägsenheten, har däremot strax på nytt belastat kvinnorna med den! Men han har ingalunda som ett slags ersättning förlänat henne godheten! Nej, han har helt och hållet gått tillbaka till de gamla smutsiga munkarnas dom: Ett orent och i allo underlägset djur! Det är det lägsta inom mig som kommer i vibration, när jag möter en kvinna: ergo är kvinnan någonting lågt.

Klart är att i en fråga som denna — mannens eller kvinnans öfverlägsenhet i moraliskt hänseende — kan näppeligen något *bevisas*; skall man därför som argument bruka ett påstående att endera par-

ten härvidlag är öfverlägsen, så bör detta rätteligen ske endast ifall det man påstår är allmänt erkänt och sålunda kan betraktas som axiomatiskt. Men detta är, som sagdt, härvidlag ingalunda fallet.

Den enda bevisföring som skulle kunna ifrågakomma är en hänvisning till brottmålsstatistiken. Dock har Ellen Key själf protesterat emot att man af densamma skulle kunna draga några slutsatser till förmån för hennes teori. Hon yttrar nämligen på ett ställe i »Lifslinjer», att man inte får rätta sig alltför mycket efter dessa statistiska uppgifter, eftersom det ofta är till följd af en kvinnas eggelse eller för en kvinnas skull som mannen begår ett brott. (Att det motsvarande ofta gäller i fråga om de kvinnliga brottslingarna, tyckes icke förf. tänka på.) Då sålunda i fråga om hvad man kallar grof brottslighet Ellen Key tycks anse män och kvinnor något så när jämspelta och då hon anser kvinnorna mera småsinta, så torde Ellen Key, när allt kommer omkring, anse kvinnan lika väl i moraliskt som i intellektuellt hänseende stå under mannen. Särskildt ifall hon är ense med mig om att småsintheten är något nästan värre än de sju dödsynderna tillsammantagna.

Denna uppfattning, att kvinnan är en på det hela i både moral och intelligens underlägsen varelse, torde för öfrigt ännu i våra dagar vara mindre ovanlig än hvad man tror. De flesta som hysa den, vakta sig väl för att direkt uttala den, och ofta nog torde de ej ens för sig själfva fullt klar-göra sin ståndpunkt härvidlag. Men när en och

annan — såsom Weininger — oförbehållsamt yttrar den meningen, då märker man på den hjärtliga tillfredsställelse med hvilken hans ord från så många håll hälsas, att det är åtskilliga som i grunden tänka som han.

För egen del föredrager jag att icke uttala mig i frågan om kvinnor eller män på det hela stå högre i moraliskt hänseende. Det är enligt min mening synnerligen vanskligt att yttra något generellt omdöme härvidlag. Men hvad jag velat framhålla, det är att man ej har rätt att vid argumentering beträffande kvinnans intellektuella möjligheter utgå från antagandet att hennes moraliska öfverlägsenhet är ett allmänt erkänt faktum.

Kvinnlig originalitet.

Det kan ju tyckas som om frågan om kvinnan kan äga konstnärlig originalitet är en sak som egentligen berör endast konstnärinnorna. Och dock är det icke så: Det är ett spørsmål som är af största vikt för kvinnofrågan i dess helhet. Ty sedan man fått lof att medgifva att kvinnornas intelligens visat sig större än hvad man förr varit benägen att tro, sedan t. ex. statistiska uppgifter ådagalagt att i skolorna flickorna röja minst lika mycket begåfning som gossarna,*) har man — då man likväl förnekar kvinnornas intellektuella jämbördighet med männen och, stödjande sig därpå, vill förvägra dem fulla medborgerliga rättigheter, — i regel tagit sin tillflykt till det argumentet att

*) Vid omfattande undersökningar som nyligen i Amerikas skolor verkställts beträffande snabbhet i uppfattning m. m., ha flickorna visat sig öfverlägsna gossarna.

kvinnans bristande originalitet på det konstnärliga området vittnar om att hennes begåfning är på det hela af en receptiv, ej af en nyskapande art — således af ett afgjordt lägre slag än mannens.

Många af dem som förneka kvinnans originalitet, tyckas emellertid med »originalitet» mena något mystiskt och oförklarligt schibbolet och äro därför benägna för att i bizarrier se det rätta tecknet därpå, medan de äro ovilliga att erkänna den ursprunglighet, som tager sig uttryck i ett klart och naturligt framställningssätt. Hvad som konstituerar den konstnärliga originaliteten, det är dock helt enkelt dessa tre moment: *styrka och djup i känslan*, — vare sig känslan för det med de yttre sinnena uppfattade eller för de inre själsrörelserna — ett oemotståndligt *behof* att i konsten uttrycka sina inre eller yttre erfarenheter, samt *förmågan* att uttrycka dem — eller med andra ord tekniken. Äger man dessa tre betingelser, då äger man konstnärlig originalitet. Ty enär hvarje individualitet i grunden har något som skiljer den från hvarje annan, så måste hvar och en som förmår tränga till djupet af sitt eget väsen och förmår frambära hvad han där finner, också kunna åstadkomma något originellt.

Det första momentet — förmågan att känna starkt — tror jag att få skola vilja fränkänna kvinnorna. Åtminstone gör icke Ellen Key det — oaktadt hon förnekar att kvinnan äger originalitet.

Behovvet att konstnärligt uttrycka hvad man känner, tror jag också man skall hafva svårt att fränkänna kvinnorna. Jag menar nu icke att den

saken bevisas därigenom att det finns godt om kvinnor som ägna sig åt konst och litteratur — naturligtvis kan man ägna sig åt sådant slags sysselsättning utan att vara tvingad därtill af något djupt konstnärligt behof. Men det som drifver en människa till att i konsten söka sig uttryck, det är den mer eller mindre medvetna känslan af att ute i lifvet skall hon aldrig finna tillfälle att fullt och helt uttrycka sitt innersta lifsinnehåll. Människor som äga ett djupare sjäslif, skola alltid, äfven om deras lif blir hvad man i allmänhet kallar lyckligt, känna att det finns krafter inom dem som icke komma till användning, ord som de kunde ha sagt, gärningar som de kunde ha gjort, men hvilka lifvet aldrig gett dem tillfälle att realisera. Det berättas om en framstående skådespelare att han brukade säga han kände sig långt naturligare på tiljan än i verkliga lifvet. I sin konst kunde han finna utlopp för känslor som lefde starka inom honom, men som det dagliga lifvet med sin prosa ej gaf honom tillfälle att ge uttryck åt. »Konsten är lifvets säkerhetsventil», såsom Heidenstam på ett slående sätt uttryckt det.

Att, såsom Ellen Key, säga att kvinnan har större behof än mannen att i det verkliga lifvet finna utlopp för sina känslor, är tämligen meningslös. *Alla*, både män och kvinnor, önska naturligtvis helst att få i det verkliga lifvet ge uttryck däråt, och de flesta hysa i sin ungdoms glädje och kraft ett hopp som gränsar till visshet om att lifvet redan här på jorden skall gifva dem till-

fälle därtill. Men lifvet formar sig aldrig helt efter en människas önskan och näppeligen mera efter kvinnors än efter mäns. Och därför torde icke hos kvinnor mindre än hos män finnas behovet att i konsten skapa sig ett annat lif, en annan värld.

Ty det är ett misstag att tro att konstnärerna äro drömmare snarare än praktiskt handlande människor. De äro mera beslutsamt handlande än några andra, så till vida som de icke vilja finna sig i att helt afstå från det som lifvet förnekar dem: de skapa sig i stället ett lif, en värld, där de själfva råda. Och eftersom den värld som konstnären skapar, öfvar sitt inflytande på den värld han lefver i, blifva hans drömmar icke dådlösa drömmar — de blifva dåd som kunna äga mer fjärrgående följder än något af hvad man kallar yttre handling.

Hvad beträffar det tredje momentet, tekniken, så är det uppenbart att härvidlag kommer man ingen väg med deduktioner. (För öfrigt skulle man väl, om man började med sådana och utginge från den vanliga uppfattningen af kvinnans natur, snarare komma till det resultat att kvinnan bör ha särskildt lätt för tekniken än till den motsatta uppfattningen.) Men tydligt är, att här mer än någonsin böra fakta gälla. Har blott en enda kvinna i diktning eller i bildande konst visat sig i besittning af en förträfflig teknik — och det kan ju omöjligt förnekas att världen sett åtskilliga exempel därpå —, då är det ju klart att man ej kan

påstå att den kvinnliga naturen saknar möjligheter därtill. Hvad som är orsaken till att hittills ett betydligt mindre antal kvinnor än män utmärkt sig genom sin teknik — liksom öfverhufvud genom konstnärlig produktion — det är en fråga som jag längre fram skall återkomma till.

* * *

Det egentliga föremålet för människans studium är människan, har en engelsk diktare-filosof sagt. I all synnerhet gäller detta på konstens område. Där är det studiet af människan, skildringen af människan, som är det dominerande. Egentligen känner hvarje människa blott *en* människa — sig själf. Och den mest värdefulla insats en diktare eller konstnär gifver i mänsklighetens gemensamma arbete är den bild han gifver af sig själf. Hvilket han naturligtvis kan göra utan att skrifva lyrik, skildringar i jag-form eller romaner, där hjälten är hans alter ego: en verklig konstnär låter, antingen han vill det eller icke, världen genom hans verk få en inblick i hans innersta.

De människor åter hvilka ej äga diktarens förmåga att gå på djupet med de inre erfarenheterna, lära genom studiet af hans verk att bättre förstå sitt eget väsen. Ty så mycket af inre frändskap finnes det dock emellan oss alla, att vi, genom att lära något om *en* människas kamp för att finna sig själf, samtidigt lära oss något om oss själfva.

Men finnes det olikheter i själslif emellan man och kvinna — och det lär väl ingen förneka —

så är det tydligt att kvinnorna behöfva kvinnliga diktare, ity att dessa hafva något att bringa sina medsystrar som äfven de största manliga diktare icke skulle förmå skänka dem.

Ellen Key finner kvinnliga diktares sätt att skildra män föga träffande. Men har hon då aldrig märkt huru litet de manliga diktarnas skildringar af kvinnor i själfva verket ha att säga oss — undantagandes hvad de uppenbara oss om författarens egen personlighet. Ur *den* synpunkten äro de visserligen af stort intresse. Ty sällan blottar en författare så helt sitt skaplygne som när han företager sig att teckna en kvinna. Och ur *den* synpunkten borde ju också kvinnors skildringar af män kunna påräkna männens intresse — och skola utan tvifvel också göra det, när männen få mera förstående af kvinnopsykologi än de nu äga.

Men liksom en kvinns skildring af en man näppeligen torde kunna meddela mannen någon iakttagelse om hans natur som synes honom vara af något större värde, så tyckas oss alla de kvinnor som manliga författare skildra — helt naturligt — vara tecknade utifrån. Och om kvinnor icke inse detta mera allmänt än hvad de göra, så beror det blott på att det stora flertalet kvinnor likaväl som män, — äfven de som äro intelligenta — icke dömer själfständigt utan tager efter den rådande opinionen. Och då denna i öfvervägande grad bestämmes af manliga kritici, har allmänheten blifvit så van att tänka att t. ex. en Turgenjeffs kvinnotyper äro förträffliga, att de flesta ej ens skulle våga tänka

den tanken, att de — ehuru *för att vara gjorda af en man* äro förträffliga — dock i själfva verket, om det gäller att säga något förstående om en kvinna, något som ej sagts åtskilliga hundra gånger förut, stå tillbaka för många kvinnliga författares verk, ja, för icke få af de »missromaner», som man brukar öfverlägset rycka på axlarna åt.

Och om en ung flicka, drifven af den längtan att förstå sig själf och finna uttryck för egna tankar och drömmar, som är ett af de starkaste motiven till ungdomens hunger efter skönlitterär läsning, hellre väljer en »missroman» — äfven af de jämförelsevis medelmåttiga — än t. ex. en af Turgenjeffs böcker, så vågar jag säga, att detta är ganska naturligt och förlåtligt — hur kätterskt sådant tal än må förefalla de flesta. Liksom jag också skulle finna det mycket ursäktligt, ifall en yngling föredroge en tämligen klen äfventyrsroman framför Eliz. Brownings beundransvärda epos »Aurora Leigh».

Naturligtvis skulle det vittna om dålig smak, ifall en ung flicka uteslutande hölle sig till missromanerna och alls icke brydde sig om klassiska författare sådana som Turgenjeff.

Men att hon törstar efter skildringar, där hennes egna unga drömmar tolkas af en som själf känt dem, att hon söker få veta något om sig själf — om det kaos af aningar och längtan och tankar som är hennes egen själ — genom att läsa skildringar, skrifna af kvinnor, hvilka erfarit något af

allt detta, det är i psykologiskt hänseende så naturligt, att motsatsen vore mera underlig.

Att för kvinnorna liksom för männen det måste vara af betydelse att konstnärer och diktare, tillhörande deras eget kön, för dem klargöra deras väsen — det borde ju ligga i öppen dag. Det är svårt att beräkna den andliga vinst, som unga män draga däraf att litteraturen erbjuder dem så mycket af i högsta grad värdefull manlig psykologi. Huru mycket har det ej inverkat på unga mäns utveckling, att de ägt en Faust och en Hamlet, en Goetz och en Childe Harold att studera och att beundra! När en gång genom kvinnliga diktare åstadkommas analyser af kvinnligt sjäslif, ägande ett klassiskt värde — då skall detta utan allt tvifvel öfva ett det starkaste inflytande på de unga kvinnornas utveckling.

Och kunde icke också männen hafva gagn af att genom kvinnlig konst lära något om kvinnans sjäslif?

Kvinnorna hafva till att förstå männen det stora hjälpmedel, som ligger i att män sedan årtusenden biktat sitt sjäslif i otaliga dikt- och konstverk. Och därför känna de männen bättre än hvad männen känna dem. Först på allra senaste tiden hafva männen fått tillfälle att lära känna kvinnan genom hennes konst. Det kunde tyckas som om de skulle betrakta detta som en vinst. Men ännu så länge torde de ej se saken ur den synpunkten. Ty männen ha ett sällsamt sätt att ena ögonblicket förklara kvinnorna vara

gåtfulla, obegripliga varelser och att andra ögonblicket resonera så som om de kände oss så i grund och botten att de inte alls behöfde studera oss.

Det är likgiltigheten för kvinnopsykologi *) — antagligen sammanhängande med den mannens böjelse för att generalisera som gör att han tror sig »känna kvinnorna», då han lärt känna kanske en eller två — som gör att många tyckas anse det ett på det hela alldeles onödigt tilltag att kvinnor utöfva någon konstnärlig verksamhet. Bland konstnärerna själfva är det många, som tyckas se saken hufvudsakligen ur den synpunkten att konkurrensen om brödbiten blir skarpare. I parentes sagdt tror jag icke att detta är en alldeles riktig uppfattning, ity att de kvinnliga författarna säkerligen bidragit till att väcka den ökade läslust, som på senare tider i vårt land försports och som alla författare ha gagn af. Men oafsedt detta bör ju saken kunna betraktas äfven ur annan synpunkt än ur brödfrågans, och det borde då synas uppenbart att för mänskligheten i dess helhet är det af intresse och af vikt att äfven kvinnorna uppenbara sitt väsen på det sätt som konsten ger tillfälle till.

* * *

*) En ryktbar och snillrik kvinna, Sonja Kowalevski, brukade, enligt hvad en hennes väninna berättat för mig, säga om de svenska herrarna att de i en fenomenal grad voro ointresserade af kvinnopsykologi — något som tycktes den genialiska ryskan så mycket mer förvånande, som hon ansåg de svenska kvinnorna vara sällsynt själfulla.

Det förhållandet att kvinnan i regel för ett mera instängdt, i yttre mening mindre omväxlande lif än mannen, anser Ellen Key utgöra ett allvarligt hinder för att hennes konstnärsskap skall kunna nå samma höjd som hans.

Och dock är det som gör lifserfarenheten i konstnärligt hänseende befruktande, icke *hvad* man upplefver utan *hur* man upplefver det.

Har det icke händt oss lite hvar, att vi träffat samman med människor, om hvilkas romantiska lefnadsöden vi hört berättas, men hvilka vi — med en viss besvikenhet — finna göra ett helt hvardagligt intryck? Och återigen möta vi andra människor hvilka, så vidt vi veta, fört ett lif utan allt hvad man kallar »händelser» och som likväl i sin blick, i sitt väsen äga något som uppväcker vårt starka intresse, någonting som kommer oss att ana att inom dem finnes en rik och skiftande värld. Levertin skref en gång — det var, vill jag minnas, med anledning af Pelle Molins berättelser — att en människa kan under en stillsam promenad från Sturegatan till Norrbro i verklig mening upplefva mera än mången, som är ute i allehanda faror och äfventyr; detta uttryck väckte löje hos många, men det innesluter dock en sanning. Händelserna i och för sig betyda ur konstnärlig synpunkt ej så mycket, det är personligheten, som upplefver dem, som ger dem deras intresse.

Det var en tid mot slutet af det gångna seklet då man i fråga om konst och litteratur lade en något öfverdrifven vikt vid själfva det yttre iakt-

tagandet och förbisåg vikten af den inre konstnärliga smältningsprocessen; om man på den tiden ansåg det till afgjord nackdel för kvinnan, att hon ägde färre tillfällen till iakttagelser ute i lifvet, så var det ej underligt. Men då man sedermera kommit till klarare insikt om betydelsen af det inre själsarbetet, då man förstått huru det yttre jäktande, hvilket karaktäriserar vår tid, kan visa sig ödesdigert för den i eminent mening värdefulla konsten, bör man icke då medgifva att kvinnans lif i detta hänseende kan visa sig mera gynnsamt för den konstnärliga alstringen? Det stilla, afskilda, som ännu i dag karaktäriserar så mången kvinnas lif (och häri torde ernåendet af medborgerliga rättigheter näppeligen komma att vålla någon större förändring) ger möjligheter till den fördjupning, det gående-in-i-sig-själ, som männen, mera gripna af nutidens brusande oro, sällan finna tid till.

Hvad emellertid Ellen Key tycks anse ur konstnärlig synpunkt särskildt utvecklande är ett slags bohémelif, som hon karaktäriserar med ett par drastiska rader ur Bellman: »här ligger jag i en rännsten och betraktar mina gamla skor». Eftersom en konstnärinna ej gärna kan tänkas försatt i en dylik situation, går hon, enligt Ellen Key, miste om ett högst afsevärdt område för konstnärliga iakttagelser. Detta röjer, synes det mig, ett något naivt fasthängande vid en gången tids höga uppskattning af ett oordentligt lif såsom ett geniets särmärke — en uppfattning, hvilken särskildt i vårt land

varit ganska allmänt förhärskande, men hvilken man på senare tid rätt mycket kommit ifrån. Naturligtvis finnes det lifsområden, hvilka männen i regel känna betydligt bättre än kvinnorna, men i gengäld finnes det också områden, om hvilka kvinnan har en intimare kännedom. Ellen Key framhåller själf upprepade gånger kvinnans innerliga förstående af hemlifvet och hennes intensiva uppfattning af barnanaturen. Kunna ej dessa områden vara minst lika gifvande för en konstnärlig behandling — såväl inom litteraturen som inom den bildande konsten — som bohême-lifvet?

Kanske skall Ellen Key invända att manliga målare — såsom t. ex. de gamla holländarna och i vår tid Hammershøj — visat en intim förståelse af hemlifvet som näppeligen kan öfverträffas, och att vi äga en nutida svensk målare — Carl Larsson — som uppfattar och skildrar både hemmet och barnavärlden på ett genialiskt sätt. Det är sant, och jag vill visst inte ge mig in på något så vanskligt som att profetera att kommande tiders målarinnor skola öfverträffa dessa, men hvad jag vågar påstå är att en stark och förstående uppfattning af den innerlighetens tjusning, som kan ligga i ett hem, och af det lekfulla eller rörande behaget hos ett barn, förekommer oftare hos kvinnor än hos män, och att detta skall komma till synes när kvinnorna hunnit mera än hittills skett i konsten ge uttryck åt sitt innersta. Och att kvinnorna därvid skola bringa med sitt eget sätt att se är säkert; två par ögon se aldrig världen på samma sätt, och liksom

i det verkliga lifvet det kräfvades att, jämte mannens sätt att se, också kvinnans synpunkter göra sig gällande, så kräfvades detta också inom konsten. *)

För öfrigt, de röster, som nå ned i de lägsta registren, äro — åtminstone i regel — icke de som nå högst i de höga. Om det finnes en oktav till hvilken i regel kvinnorna icke nå ned — den som antydes af Ellen Key med citatet ur Bellman —, så torde det i stället finnas höjder, dit de lättare svinga sig upp. Den ljusa hänryckningen hos en Katarina af Siena, den extatiska glöden, som brinner i en dikt af en Santa Teresa — t. ex. den, om hvilken sagts, att det är förunderligt att ej det papper, på hvilket hon nedskref den, flammade upp och förtärdes — den svärmiska innerligheten hos en Margareta af Navarra, den serafiska klangen i några af Elizabeth Brownings och Christina Rossettis dikter — allt detta är sådant som männen sällan nå upp till. Visserligen finnas också hos några manliga skalder liknande toner, — t. ex. hos Fransiscus af Assisi, — men det torde icke vara för vågadt att säga att ett kvinnligt geni, just därför att hon *icke* »legat i en rännsten» — en erfarenhet som, om den än på visst sätt kan utveckla, dock å andra sidan

*) Det är för öfrigt anmärkningsvärdt till hvilken grad kvinnan redan tilltvingat sig erkännande inom den art af litteratur, som särskildt ger tillfälle till hemskildringar — nämligen romanen. Särskildt af vårt lands romanförfattare äro ju några kvinnliga — Fredrika Bremer, Emelie Carlén och Selma Lagerlöf — de, som blifvit mest uppskattade i utlandet.

säkerligen ofta grumlar stämman — torde ha lättare att nå upp till toner af öfverjordisk klang.

Professor Vitalis Norström påstår visserligen att kvinnan behärskar endast »de psykiska mellanregistren», men då den framstående tänkaren ej på något sätt bevisat detta eller annars röjt någon djupare kännedom i kvinnans psykologi, kan ju detta yttrande lämnas därhän såsom ett af de många genererella omdömen som män med så stor säkerhet utslunga om kvinnan. Om emellertid Ellen Key härvidlag är af samma mening som professor Norström — och det är ej uteslutet att hon det är —, så skulle dock detta stå på ett egendomligt sätt i strid med hennes förklaringar om kvinnan såsom öfverlägsen mannen i känslans genialitet.

Dock, det är sant — Ellen Key, som torde tillerkänna kvinnan äfven på det religiösa området en starkare känsla än mannen, förnekar henne äfven häri så godt som all originalitet. Hon förklarar sålunda, att alla religionsstiftare varit män. När hon gjort detta påstående, har hon emellertid glömt ett par viktiga omständigheter. Först: att de stora världsreligionerna — Kristi, Buddhas, Zarathustras och Muhammeds — stiftats under en tidrymd då en kvinna, till följd af själfva sitt kön, icke skulle ägt möjlighet att göra sig hörd inom vidare kretsar. Vidare glömmer hon, att i de äldsta religionerna — de som stamma från en tid, då kvinnan ej var på långt när så kufvad som hon sedermera småningom blef, — finnas annmärkningsvärda spår af att kvinnor varit med om att

gifva dem upphof. Så t. ex. det faktum, att gudinnorna spela en så stor roll — i somliga religioner t. o. m. än mer framträdande än gudarna. Vidare det förhållandet att siandets gåfva, hvilken sattes så högt, ja ofta betecknades som kärnan i religionen, hos somliga folk företrädesvis eller uteslutande tyckes ha förefunnits hos kvinnorna — så hos de gamla germanerna, så hos hellenerna. Dessutom finnas traditioner, och äfven historiska fakta, hvilka vittna om att en kvinna stundom varit den drivvande impulsen i en religiös rörelse, äfven när en man framträdtt såsom dess synlige ledare. Så i fråga om den reformation genom hvilken en af faraonerna sökte införa dyrkandet af *en* Gud i stället för tillbedjandet af de många gudarna; det var, enligt hvad forskarna funnit, från ifrågavarande egyptiske faraos moder som denna rörelse utgick.

Och slutligen har Ellen Key glömt att under det senaste halfseket — d. v. s. sedan kvinnorna för första gången i historisk tid mera allmänt erhållit en bildning och en ställning något så när lika med männens — ha nästan alla betydande religiösa rörelser, som uppstått bland de civiliserade folken utgått från kvinnor: nämligen den teosofiska, som utgick från M:me Blavatsky och efter henne tidtals varit under ledning af män, men tyckes haft sina afgjort mest framstående ledare i de två kvinnor, som nu förestå hvar sitt parti af sällskapet, — den spiritistiska som utgick från de båda misserna Fox och Christian Science, som stiftats

af mrs Eddy. Om värdet af dessa rörelser äro ju meningarna delade, men faktum är dock att de tillvunnit sig ett stort antal anhängare — och bland dem icke få i intellektuellt hänseende mycket framstående personer.

* * *

Jag nämnde nyss, att särskildt i fråga om barnet bör kvinnan kunna hafva något af originellt konstnärligt värde att gifva världen. Huru oändligt mycket finnes icke på detta område att iakttaga! Huru har man icke där tillfälle att följa ett spirande sjäslif, vaknande känslor och tankar! Huru mycket finns där icke af en omedveten och upptriskande humor, som kan verka välgörande i en ej alltför solskensrik värld! Se t. ex. bara på ett par små barn, som mötas ute ute på gatan: en liten väl påpälsad tjockis, som långsamt och högtidligt tultar framåt, ledd af sin sköterska, och så oförmodadt möter en annan liten varelse af samma slag. Se på hans min! Denna häpna blick, som säger: »Finns det flera...?» Man är van att vara unik, att ompysslas, omhuldad och beundras, och man har haft en oredigt belåten känsla af att vara medelpunkten i universum. Och så kommer där en annan! De vända på hufvudet, de små tjockisarna, och stirra efter hvarandra ännu i det sista med högtidlig förvåning präglad i sina klotrunda ansikten, medan de motvilligt släpas åt hvar sitt håll af sköterskornas starka händer.

Ja det finns otaliga små genrebilder ur barnens lif, som ännu vänta på att målas, och om Carl Larsson lefde och målade i hundra år till glädje för sitt land, så skulle det ändock finnas fullt upp att göra på det området för några hundra målarrinnor.

I sammanhang härmed kan jag ej underlåta att framhålla hurusom af alla de tusentals madonnor, som blifvit framställda i färg och i marmor — många mästerliga, många vittnande vackert om allt hvad djup och ömhet en man kan lägga in i tanken på modern med sitt barn — finnes dock näppeligen en enda, hvilken vi kvinnor ur vår synpunkt skulle kunna vara fullt tillfredsställda med. Finnes där väl en enda, i hvilken vi se huru mycken kärlek som kan stråla fram ur en mors öga, då hon ser på sitt barn? Jag tror det icke, och jag tror att kvinnor en gång skola kunna ge ett nytt innehåll åt detta motiv, som blifvit så oändligt många gånger behandladt. —

Ett eller annat år innan Ellen Key i »Missbrukad kvinnokraft» uttalade som sin mening, att kvinnan på det hela saknar originalitet, hade af fru Laura Marholm utkommit en bok, kallad »Kvinnor», i hvilken samma sats drefs. Det var en bok, som på sin tid väckte betydande uppseende och rönt ett varmt och hjärtligt mottagande från många håll inom kritiken, såsom alltid är fallet, när i en bok säges obehagligheter om kvinnorna. Hvad fru Marholm särskildt framhåller och vill bevisa är, att *om* någon gång en

kvinnan är genialisk, så är detta något så abnormt att hon genom sin begåfning blir djupt olycklig och söndersliten — och i synnerhet lider af en fruktansvärd otur i erotiskt hänseende.

Fru Marholms exempel äro emellertid sällsynt litet bevisande. Bland sina sex genialiska och olyckliga kvinnor har hon Anne-Charlotte Edgren, som dock, enligt samstämmig utsago af dem som känt henne, gjorde intryck af en sund, kraftig och glädligt natur. Och om hon också ej i sitt första äktenskap funnit sig fullt tillfredsställd, så är detta något, som verkligen stundom lär hända också andra än författarinnor. I sitt andra äktenskap åter tyckes hon ju ha känt sig jublande lycklig. Hon dog visserligen jämförelsevis ung — men äfven detta är något, som man ej behöfver vara författarinna för att råka ut för.

Så talar hon om Ernst Ahlgren. Denna författarinna var ju i sina enskilda lefnadsomständigheter olycklig — lidande af en svår, obotlig sjuklighet och af ekonomiskt betryck, lefvande så godt som utan något umgänge med andligen befryndade naturer och förenad med en betydligt äldre make, som hon aldrig tyckes ha sympatiserat med. Men det som bragte ljusglimten i hennes lif var just författarskapet. Med djup och sund glädje talar hon i bref, som meddelats i hennes biografi, om sitt arbete, hvilket är henne så kärt. Genom detta arbete kom hon också i den beröring med intellektuellt anlagda människor, som hon så mycket åtrått. Att i det tragiska slut hennes lefnad fick,

omständigheter, som stodo i förbindelse med hennes litterära bana, spelade in, är ju sannolikt. Men hufvudskälet till hennes förtviflade beslut synes ha varit fruktan för fattigdomen, fruktan för att nödgas återgå till sitt beroende och sin dystra isolering. På det hela får man — ifall man ej utgått från förutfattade teorier — af Ernst Ahlgrens personlighet det intrycket, att hon var en stark, käck och lifsglad själ, som tappert kämpade mot vidriga yttre omständigheter, om hon ock till sist dukade under.

Sonja Kowalevski gjorde ej heller på dem, som kände henne, intryck af att vara en olycklig människa. Hon hade ännu vid några och trettio år något sällsynt ungdomligt och mjukt i sitt väsen, som ingalunda tydde på ett sönderslitet inre. Fru Marholm finner henne djupt beklagansvärd därför att, enligt fru M:s mening, ingen man någonsin älskat henne. Ett faktum är emellertid att hon, när hon så plötsligt rycktes bort, stod i begrepp att gifta sig med en man, hvilken hon med hela sin själ älskade, och förmodligen har fru Marholm inga bevis för att denne man, som begärt hennes hand, icke å sin sida var djupt fäst vid henne.

Bland de öfriga gestalter Laura Marholm skildrar såsom exempel på sin sats är Marie Bashkirtseff, den unga ryska målarinna, som blifvit ryktbar genom sin efterlämnade dagbok. I fråga om henne finner fru Marholm det både underligt och djupt sorgligt att, ehuru hon blef tjugufyra år innan hon dog, hon, frånsedt att hon redan vid tolf års ålder

började svärma för än den ene, än den andre, aldrig hade någon egentlig erotisk upplevelse — detta ehuru fru Marholm, med högst förvånande sakkännedom, förklarar att på den tiden funnos icke i hela Europa mer än två à tre män som en öfverlägsen kvinna skulle kunna älska.

Vidare den engelska novellisten George Egerton, en skriftställarinna, som med så tydlig belåtenhet öfver sin egen tjusningsförmåga ser i mild ironi ned på det otympliga andra kön som i hjälplös tafatthet dyrkar henne, att man har svårt att uppfatta henne som en tragisk personlighet. Och så slutligen Eleonora Duse. Att öfver sistnämnda stora konstnärspersonlighet hvilar ett drag af djup melankoli är ju obestridligt. Men fru Marholm torde ha svårt att påstå att alla manliga genier varit lyckliga och gjort ett sundt, harmoniskt intryck. Den ökade känslighet, som följer med det konstnärliga temperamentet, orsakar helt naturligt ökad förmåga att lida — liksom också ökad förmåga att känna glädje, tjusning och hänförelse. Hvilkendera förmågan som mest blir tagen i anspråk, det beror ju till mycket stor del på lefnadsomständigheterna, men torde näppeligen ha något med könet att göra.

Ett af de skäl Laura Marholm förebragt såsom bevis emot möjligheten af kvinnlig originalitet är af fysiologisk art och föga smakfullt framställt: dess kärnpunkt är att, liksom kvinnan, fysiskt taget, icke kan alstra barn utan medverkan af mannen, så kan hon icke heller alstra ett konstverk utan att

därtill emottaga idén från en man. Författarinnan har alldeles förbisett att med detta slags bevisning kan man lika väl påstå, att en man icke på egen hand kan åstadkomma ett konstverk; han kan väl ha idén därtill, men han måste öfverlåta åt en kvinna att ge form åt idén.

* * *

Att det allt fortfarande kommer att bli *färre* konstnärer och författare af kvinnligt kön än af manligt, finner jag ganska sannolikt. Otvifvelaktigt åstadkommer nämligen i många fall kallet som maka och moder, att förefintliga anlag ej blifva utvecklade. Men jag anser det icke uteslutet att, trots en relativ fåtalighet, de kvinnliga konstnärerna i framtiden kunna komma att spela en fullt så betydande roll i utvecklingen som de manliga. Kvinnorna sitta nämligen i ett visst hänseende med trumf på hand: de ha större möjligheter att komma med något nytt än männen, som redan i årtusenden skildrat världen och människorna från manlig synpunkt.

För något mer än hundra år sedan skref C. A. Ehrensvärd, att det var otänkbart att i ett kargt och nordligt land som vårt skulle kunna uppstå någon konst af värde; konsten vore något som oafytterligen tillhörde den soliga, rika södern. Så väl och bevisande argumenterar den snillrike konstfilosofen för denna sin sats, att vi än i dag skulle bli halft öfvertygade — om vi icke visste att i

våra dagar existerar det en svensk konst som ovedersägligen står *öfver* den samtida italienska.

För tolf år sedan skref Ellen Key och bevisade, att kvinnor knappast kunna äga konstnärlig originalitet, och citerar dessutom — efter hvad det tycks med gillande — en fransk författares ord om att, *när* någon gång en kvinna åstadkommit något genialiskt, så har det aldrig varit *une vierge*.

Blott några få år senare var Selma Lagerlöf såväl i Sverige som i utlandet erkänd som en af världens främsta nu lefvande författare, och Anatole France hade förklarad, att Frankrikes mest framstående diktare var en kvinna — M:me de Noailles.

Det är, som man ser, vanskligt att förneka hos ett folk eller ett kön de latent möjligheterna. Det händer så lätt att utvecklingen snart nog slår en på fingrarna.

Större beviskraft än alla dessa deduktioner om att det ligger i själfva kvinnans natur att inte kunna vara originell, äga onekligen de på fakta hvilande skälen: hvad vi äga af bestående värde inom litteratur och konst har till ojämförligt största delen åstadkommits af män.

Men härvidlag äro att beakta några synpunkter som jag i nästföljande uppsats skall beröra.

Kvinnan som konstnär.

I.

Okända diktarinnor.

I en på 1870-talet utgifven spansk antologi som innehåller några hundra dikter af cirka halftannat hundratal olika poeter, alltifrån det femtonde t. o. m. det adertonde seklet, finnes i den afdelning, som hämtats ur den år 1511 af Fernando del Castillo utgifna »Cancioneiro General» («allmän visbok») ett femtiotal med den gemensamma rubriken »Anónimos» (anonyma).

Det slog mig strax, när jag första gången genomläste dessa dikter, att de flesta af dessa namnlösa poeter tydligen varit kvinnor. Det är kvinnors känslolif, kvinnors erfarenheter, som i dessa dikter funnit uttryck, och där är en omedelbarhet i känslan, en spontanitet i utbrottet, som alldeles utesluter tanken på att det möjligen skulle vara manliga författare, som här försökt sätta sig in i och skildra kvinnligt känslolif.

Det är icke alltför ofta man får anledning att tala om omedelbarhet och spontanitet, när man

berör spansk litteratur. Det finnes inom den spanska poesien en stark benägenhet för sirliga och något sökta uttryck, för tillspetsade antiteser — sådant som i den italienska litteraturen kallas »conchetti». Där finnas i den antologi jag talar om icke få dikter, där poeten försäkrar oss, att han dör af kärlek, att han är glad åt att få dö af kärlek, men att just glädjen öfver utsikten att få dö ger honom lif igen. Det är, som man ser, en något inkrånglad situation, och man kommer aldrig riktigt underfund med hur poeten till sist reder sig ur den. I några af dessa dikter sägas i alla fall sådana saker vackert och känsligt, men ofta nog får man det intrycket, att författaren alltför sirligt broderat ut sin känsla för att man riktigt skulle kunna tro på dess äkthet.

Det är helt uppfriskande att från alla dessa ordrytterier komma till alstren af dessa anonyma diktarinnor.

De ha nästan alla en naivetet, en åskådlighet i framställningen, som med ens sätter oss in i den diktandes lif och känslvärld. Vi bli strax öfvertygade om att dessa kvinnor ha diktat, därför att det varit dem ett oemotståndligt behof att ge sin känsla uttryck — icke därför, att de velat åstadkomma något, som skulle kunna väcka bifall och beundran.

Här är en liten romans, som blott ger en situation, men med hvilken sällsynt konstnärlig styrka och intimitet:

I skuggan af mitt mörka hår.

I skuggan af mitt mörka hår
han slumrade min vän —
månne han minns det än?

Jag kammade mitt mörka hår
med omsorg hvarje dag
men vinden löste det igen,
det flög för stormens drag.
Uti det mjuka hårets glans
han slumrade, min vän —
månne han minns det än?

Han sade mig, att hård jag var:
ej gaf jag hvad jag fick.
Han sade: *han* drack lif och död
ur mitt svarta ögas blick —
Han nämnde mig vid ljufva namn,
han somnade uti min famn —
månne han minns det än?

Och här har en ung dam flera hundra år före
fredsföreningarna och Bertha von Suttner afgifvit
sin protest mot kriget — visserligen ur en mycket
speciell synpunkt men med ovedersäglig kraft och
värme.

Välsignad vare freden!

Välsignad vare freden,
fördömdt må kriget vara!
Ty freden bringar glädje,
men kriget sorger bara.

En hjärtanskär jag hade,
så ståtlig man kan finna,
han hade kunnat duga
åt en hertiginna!
Hans glädje och hans lycka
var mina ögon klara;
min lycka och min glädje
var att hos honom vara.

Mitt röda hår, som fladdrar,
 som flyger nu för vinden,
 han plägade det fläta
 och strök mig öfver kinden.

Jag kommer väl ihåg det,
 o Gud, hur väl jag minnes —
 välsignad vare freden,
 fördömdt att krig det finnes —
 hur, när jag honom varnade,
 jag sprang att honom möta;
 då bragte han mig blommor,
 bragte mig frukter söta;
 då fäste han blomsterkransar
 uti de blonda håren;
 jag log och jag strålade
 liksom den unga våren.

Då var jag fri från sorger,
 var fylld af glädje bara —
 välsignad vare freden!
 Fördömdt må kriget vara!

Så kommo vilda morer;
 att våra dalar skydda,
 ut drogo våra männer,
 de drogo från hvarje hydda.
 Och då min vackre älskling
 var starkast i hela skaran,
 han valdes fanan bära
 och tåga främst mot faran.
 Och därför nu jag sörjer,
 därför mina tårar rinna — —
 Nog vet jag hvad jag gjorde,
 om jag vore hertiginna:
 jag gånge hundra soldater
 att fria honom bara —
 Välsignad vare freden!
 Fördömdt må kriget vara!

När nu de andra flickor
 om ljufva fröjder drömma,
 jag drömmer blott om strider,
 kan ej min oro glömma.

De skynda gladt till dansen,
 när tamburinen klingar;
 jag sitter ensam hemma,
 och sorgen mig betvingar.
 I går i processionen
 gick jag som Magdalena;
 den gröna kjorteln bar jag,
 halsband af pärlor rena.
 Gråtande klädde jag på mig
 och tänkte därvid bara:
 Välsignad vare freden!
 Fördömdt må kriget vara!

Jag gitter nu ej skåda
 min helgdagskjortel fina,
 de krusade manschetter,
 smycken som blanka skina;
 jag bryr mig ej om min hårkam,
 jag öronringar ratar,
 korallerna jag atskyr
 och silfverkedjor hatar.
 Den än sin glädje äger
 må väl den njuta och skatta!
 Dock — förrän man sorgen pröfvat,
 vet man ej lyckan skatta!
 Välsignad vare freden!
 Fördömdt må kriget vara!
 Ty freden bringar glädje
 men kriget sorger bara!

Hela denna dikt, med sina häntydningar på morernas infall i de kristnas dalar, på danslekarna i byn och på den kyrkliga processionen samt med sitt uppräknande af de viktigaste prydnaderna i en dåtida skönhets toalett, har, synes det mig, jämte det poetiska värde som lif och åskådlighet alltid skänka, äfven ett icke ringa kulturhistoriskt intresse. Det räknas än i dag i Spanien som en heder att bli utsedd till att vandra med i en af de kyrkliga processioner som på festdagar företagas,

och bland de unga flickorna torde det anses som den icke minsta äran att få spela rollen af det kvinnliga helgon, som visserligen icke alltid utmärkt sig för sin dygd, men hvars skönhet högt prisas af legenden. Säkert har den unga kvinna, som i föreliggande dikt gifvit utlopp åt sin sorg, ansett, att intet kunde bättre visa djupet af hennes smärta än detta: att hon, okänslig t. o. m. för en sådan utmärkelse, under tårar påtog sig den praktfulla gröna kjorteln och det glimmande pärlband, som tillhörde Magdalenas kostym.

En annan dikt, som i visboken har till öfverskrift »Romans», ger oss en inblick i ett annat kvinnohjärtas sorg. Den har diktats af en kvinna, som sett sin hjärtanskär dömas till det tunga ödet, att, fastsmidd vid åran, ro en af de spanska krigsgalererna.

I Spaniens stolta galerer
ack, låten ej årorna gå!
Må min hjärtanskär, som bojor bär,
dock någon hvila få!

I vaggande, stolta galerer
på fjärran, skumhöljd våg,
som dragen nu hvar längtan,
hvar tanke i min håg,
o när, som nu, det blåser,
låt årorna hvila då,
att min hjärtanskär, som bojor bär,
en stund dock hvila må!

Ack, kunde min eld dock värma
den brusande våg så kall!
Ack, kunde frosten mildras
utaf min kärleks svall!

O, flygen för vinden, galerer,
 när I klyfven bölja blå,
 att min hjärtanskär, som bojor bär,
 må någon hvila få!

Jag ber till Gud, ni må ligga
 i kiipomslutet sund,
 ligga att värna passagen
 mot fienders förbund,
 men att ingen fiendeflotta
 till detta sund må nå,
 att min hjärtanskär, som bojor bär,
 må någon hvila få!

Jag ber till Gud, att när vintern
 kommer med köld och fukt,
 att då I mån gå till ankars
 i någon fredlig bukt
 och, utan storm och faror,
 åter till hamnen gå,
 att min hjärtanskär, som bojor bär,
 må någon hvila få.

I dikten »Riddaren» lära vi känna en kvinna af helt annat slag: en som med omedveten cynism berättar, att den älskade uteslutande genom gåfvor vunnit henne, och helt naivt kallar denna reella väg för »en ljufvare väg» än den, som betecknas af suckar, serenader och ömma biljetter.

Det bör anmärkas, att på den tid, då nedanstående dikt tillkom, var tjurfäktningen ännu icke ett yrke, utan en ridderlig idrott, hvarför den man, som i denna sång älskas och förbannas, ej är hvad vi kalla en toreador, men en kavaljer, som bland sina öfriga ridderliga färdigheter också räknar den att kunna med ett skickligt anbragt värjstyng fälla tjuren på arenan.

Å mor, den kavaljeren,
 som stolt på arenan står
 och dödar vilda tjuren,
 men själf helt oskadd går,
 nu redan många gånger
 han gått mitt fönster förbi
 och sett i mitt öga — bara
 att själf han sedd må bli
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Han gett mig serenader —
 men snärjd jag icke blef!
 Han skref mig små biljetter
 men jag dem sönderref!
 Han följde mig till kyrkan,
 till bal han följde mig.
 Dag och natt han mig följde
 uppå hvarje stig.
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

I mina färger klädde
 han sina pager små
 på sätt som nu är brukligt:
 med korta kappor på.
 Aldrig såg jag någon
 göra sig mer besvär!
 Men inte alls han lyckades,
 ty jag blef inte kär!
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Då han så kylig fann mig,
 försökte han annat sätt;
 på ljufvare vägar sökte
 han hitta mitt hjärta rätt.
 Han gaf mig vackra ringar
 med rosenröd korall
 och handskar och parfymen
 och smycken af kristall. —
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Jag började att vekna
 vid hans frikostighet;
 snart jag honom älskade,
 min mor, med kärlek het.
 Jag började att älska,
 att glömma började han.
 Allt mera blef han kylig,
 ju mer jag för honom brann.
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Jag ville honom beveka —
 den mödan jag kunnat slippa!
 Hårdare var han
 än den hårdaste klippa.
 Förälskat sig han hade
 i en annan med midja smal,
 som efter första biljetten
 gick med honom på bal!
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Nu, när han går till arenan,
 allt ondt honom träffa må!
 Må lansen för honom brista,
 må dolken vilse gå!
 När stoltast fram han stiger,
 må då han störta omkull!
 Må bort från festen han föras,
 släpad i svartan mull!
 Ve öfver honom, moder,
 förbannelse och ve!

Så är här en liten visa af en gladare ton —
 en hvars idé, om jag inte missminner mig, seder-
 mera på något ställe blifvit använd af Molière:

Kyssen.

Då nu för den kyssen jag skänkt dig
 min mamma bannar mig,
 gif strax den tillbaka, Minguillo,
 den kyssen jag gaf åt dig!

Gif kyssen ärligt tillbaka,
att bråket må få ett slut!
Se'n kunna helt lugnt vi förklara,
att allting är som förut!
Då är ju brottet försonadt,
när du ger igen den åt mig!
Så gif den tillbaka, Minguillo,
den kyssen jag skänkte dig!

För Guds skull, gif strax den tillbaka,
då mamma nu bråkar så!
Och om du vill återge den,
så får på det viset du två...
Vi ska nog veta oss hämna,
för att man grälar på mig!
Så gif den tillbaka, Minguillo,
den kyssen jag gaf åt dig!

En annan dikt röjer sin flerhundraåriga ålder genom den föreställning, som där uttalas, att mörkögda och mörkhåriga kvinnor i allmänhet skulle vara kända för flyktighet. Det är nämligen så att man lite hvarstans bland folket — särskildt kanske bland landtbefolkningen — finner den öfvertygelsen, att kvinnlig trohet ej är att påräkna annat än hos kvinnor af landets egen typ. Här i Norden äro ju blåa ögon och ljus hår traditionella kännetecken för den äkta nordiska troheten; i Spanien däremot — och i södern i allmänhet — finner man den uppfattningen, att blonda kvinnor äro synnerligen opålitliga — jag skulle kunna anföra flera spanska dikter där denna mening uttalas. Och skall en spansk novelist skildra en riktigt farlig kvinna — en af den i romaner välkända katt-typen — så gör han henne gärna blond. De mörka kvinnorna åter prisas i många dikter för sin trofasthet. Anledningen till denna

olika uppfattning i norden och i södern är antagligen den, att män i regel lätt tjusas af en skönhet af främmande, sällan sedd typ. Sålunda blir en blond kvinna i Spanien hyllad och beundrad, hvilket torde medföra, dels att hon blir något bortskämd, dels att hon blir föremål för andra kvinnors afund och försmådda tillbedjares harm — hvarpå hon naturligtvis får namn om sig att vara behagsjuk och obeständig. Och på ett motsvarande sätt torde kanske sakerna utveckla sig, om i en svensk landsbygd, där man knappt sett annat än lindhåriga töser med runda, ljusblå ögon, en flicka af mörk och främmande typ dyker upp och förbryllar bondpojkar.

I den dikt jag här vill anföra förutsättes, såsom nämndt, att den allmänna meningen betraktar de mörkhåriga som flyktiga varelser; detta antyder, synes det mig, att dikten är från en tid, då de västgoter och vandaler, som under folkvandringarna lade under sig Spanien, ännu hade något kvar af den nordiska typ, hvilken sedan genom klimatets inverkan och genom uppblandning med moriskt blod nästan alldeles gått förlorad.

Den öfvergifna.

Ve mig, min vän mig öfvergett
han som jag håller kär
Mitt hår är svart, mitt öga svart,
dock flyktig ej jag är

Min älskade mig öfvergett,
och hvarför ej jag vet,

Ty aldrig var min kärlek ljum:
 den var så röd och het!
 Ej var jag stolt, ej var jag spotsk
 emot min hjärtans kär —
 Fast svart mitt öga, svart mitt hår,
 ej flyktig dock jag är!

Min fröjd har gått, min lycka gått,
 mörk ligger nu min stig.
 En främling kommit till vår bygd;
 hon tog min vän från mig!
 Finns ingen här som ömkar mig
 att jag så osäll är?
 Ty fastän mörk till hår och hy,
 ej flyktigt sinn' jag bär.

Nu jag det vet, nu jag förstår,
 att trohet hos en man
 är som ett fjun, det hvarje vind,
 hvar fläkt bortföra kan.
 Vet han då ej, min hjärtans kär,
 hvad sorg han mig beskär?
 Ty fastän mörk till hy och hår,
 ej flyktig dock jag är.

En annan dikt ger en dystert bild af rättslöshet och barbariska tider — rättslöshet isynnerhet för kvinnan. Men på samma gång andas den en stolthet, en oförfärad käckhet, som kommer oss att, midt i vår medkänsla, intagas af beundran för den kvinna, som så kunnat känna sig upphöjd öfver sitt eget sorgliga öde.

Titeln *alcald*, som i dikten förekommer, betecknar domare eller borgmästare; *alcalden* är ännu i dag den spanska byns eller småstadens viktigaste personlighet och torde nog i forna tider stundom ha spelat rollen af enväldshärskare.

Själén är fri!

Nej, herr alcald, ej af er makt
 en själ kan fångslad bli!
 Min kropp — ja, den ni taga kan,
 men själén — den är fri!

Ni kan ej hindra, att min blick
 emellan gallren går,
 ni kan ej hindra: ögats språk
 jag tala än förstår.
 En blick är fri, en själ är fri —
 dem fångslar ingen man!
 Nej, herr alcald, tro aldrig det
 min själ ni fångsla kan!

Om ock ni tar en kvinnas kropp,
 ej hennes själ ni får!
 Ty själén — nej, att böja den
 blott kärleken förmår!
 Tro aldrig detta, herr alcald,
 en själ kan fångslad bli!
 Min kropp — ja, den ni taga kan,
 men själén än är fri!

En af dikterna har ett innehåll, som just icke är uppbyggligt, och jag skulle kanske ej ha känt mig frestad att tolka den på svenska, om det ej fallit sig så, att jag råkat på den strax efter det jag läst i Ellen Keys »Missbrukad kvinnokraft», att ett af de främsta skälen, hvarför kvinnan ej kan åstadkomma något originellt inom litteraturen är, att hon aldrig kan vara fullt hänsynslös. Föreliggande lilla fördomsfria själfbekännelse tyckes mig — utan att i själfva uttrycken vara stötande — till hela sitt innehåll så pass hänsynslös man gärna kan begära:

Må folket prata!

Må folket gärna prata
och prata alla dar:
att jag älskar hvem mig älskar,
att jag kärlek ger och tar.

Hvad dessa onda tungor
af etter alltid drypa!
Hvad fröjd för dessa mänskor
att andras rykte strypa!
Men må de gärna prata!
Det rör mig inte mer!
Jag älskar hvem mig älskar!
Jag kärlek tar och ger!

De stackare, som aldrig
ha mäktat kärlek vinna,
hur snabba de dock äro
förtal och lögn att finna!
Men jag — hvad än jag syndat,
jag alltid ärlig var:
jag älskar den mig älskar,
jag kärlek ger och tar!

Om utaf sten jag vore,
då kunde det ju hända,
att lidelsen ej nånsin
min låga skulle tända —
Men eftersom mitt hjärta
sin röda värme har,
jag älskar den mig älskar,
jag kärlek ger och tar!

Och så till sist en af de mest gripande dikter jag vet: en som låter oss skymta en dyster historia af ångest och skam och ödslig smärta. Är det icke som om vi såge ett par tunga, förtviflade ögon stirrade emot oss ur dessa rader:

Gråt icke så, min moder!

Gråt icke så, min moder!
 Det gör min sorg mer stor —
 Och den är ändå tillräcklig,
 den räcker till, min mor — —

Du födde mig, min moder,
 uti en olycksstund:
 då gol väl ingen hane,
 då skällde ingen hund;
 då hördes blott den häxan,
 som ofärd spådde mig,
 som sände ett olycksöde
 att följa jämnt min stig:
 att den, som mest jag älskade,
 skulle mig öfverge,
 att den, som mest jag älskade,
 mig skulle med afsky se.
 Min lycka föll till marken —
 den varade så kort!
 Jag kröp för att gripa den åter —
 den fördes af vinden bort.
 Du födde mig, min moder,
 uti en olycksstund,
 du födde mig ej till kvinna,
 du födde mig till hund!

De lyckliga må vända
 sig bort att ej mig se!
 Ty när de min smärta skåda,
 de skola ej kunna le...

* * *

I den antologi, ur hvilken dessa dikter äro hämtade, finnas, såsom nämnts, omkring halftannat hundratal *namngifna* författare representerade; af dessa äro blott fyra kvinnor. Hur skall man nu förklara detta förhållande, att bland de *anonyma* författarna i stället flertalet äro kvinnor?

Ja, en sak är tydlig: kvinnorna ha icke varit så angelägna som männen om att blifva kända som författare och gå till eftervärlden. Att därför påstå, att kvinnor äro mindre ärelystna än män, vore väl dock knappast riktigt. Det är en känd sak, att flickor vid sina studier pläga visa mer ambition än gossar; och att hos kvinnan finnes ett ganska starkt begär att utmärka sig och blifva beundrad torde ej kunna förnekas.

Men det bör ihågkommas, att ända till allra senaste tiden har för kvinnan den vittra äran varit högst betydligt malörtsblandad. Männen ha varit så djupt öfvertygade om att litterär och konstnärlig begåfning varit något endast dem tillkommande, att de betraktat såsom på något sätt abnormalt de kvinnor, som å dessa områden kunnat täfla med den. Den uppfattning, som uttalat sig bl. a. i Rousseaus ord: »Så länge männen ha sitt förstånd i behåll, skall den vittra kvinnan förbli ogift» — den har varit den allmänt rådande. Och denna visshet: att bli betraktad som okvinnlig, att förlora sin tjuskraft, ja, att bli ansedd som abnorm och löjlig — den har säkerligen gjort mycket för att afhålla kvinnor från att framträda inför offentligheten. En man vet, att när han vinner berömmelse, vinner han på samma gång makt öfver kvinnorna, han vet huru svaga kvinnor i allmänhet äro för ryktbarhet. Och denna vetskap har nog eggat till mer än en ansträngning. Men kvinnan har haft en motsatt visshet: hvad hon vunne i s. k. ära, måste hon förlora i männens hyllning.

(Jag undantar här den ryktbarhet hon vinner som dramatisk eller som exekverande musikalisk artist. Som bekant ha kvinnorna alltid — nej, icke alltid, men länge nog —, haft nådigt tillstånd att ägna sig åt dessa slag af konstnärlig verksamhet utan att stämplas som okvinnliga).

När Maria Stuart var fjorton år gammal, höll hon, efter hvad en af hennes samtida, Brantôme, berättar, i en af Louvrens salar inför Henrik II och hans hof ett föredrag på latin, författadt af henne själf, i hvilket hon »tvärt emot den allmänna meningen häfdade kvinnans rätt till att sysselsätta sig med vitterhet och med de fria konsterna». Det kan ju vara af intresse att erinra om detta, då det ej torde vara allmänt bekant, att den sköna och ryktbara drottningen under en period af sitt lif uppträdde som förkämpe för kvinnoemancipationen. Emellertid gjorde hon sig ju under sitt senare lif just ej känd för något lifligt sysslande med studier och vitterhet. Hade manne någon af hennes tillbedjare — någon artigt läspande hofman vid Valois-hofvet eller den smäktande Rizzio eller den tröge Darnley — besvärad af hennes öfverlägsna intelligens, hviskat till henne, att hon blefve ännu mer tjusande, ifall hon dolde sin begåfning eller åtminstone underlåte att odla den? Det är svårt att veta. Men jag nästan miss-tänker att så skett.

Det är alldeles oriktigt att, såsom stundom sker, påstå, att de hinder många manliga konstnärer haft att öfvervinna på sin bana varit fullt

så stora som dem kvinnor ha att kämpa emot. Ty yttre svårigheter — armod och motgångar af allehanda slag — verka på det hela sporrande, åtminstone på en natur, som har något af eld och kraft i sig. Men det hinder mot kvinnans framträdande inför offentligheten, som jag nyss antydt, är af ett inre slag och därför på ett helt annat sätt hämmande. Då nu konstnärer ju i allmänhet äro mera känsliga än andra, mera ömtåliga för hån och åtlöje, har det sannolikt varit just de mest äkta konstnärligt begåfvade naturerna bland kvinnorna, som starkast känt det återhållande i denna gängse uppfattning. Och detta är ett af skälen, hvarför jag vågar påstå, att det funnits oerhördt mycket kvinnlig begåfning, som aldrig gjort sig gällande, och att det därför är säkrast att vänta med att fälla några afgörande domar om kvinnans möjligheter, innan hon under ett eller annat sekel af förändrad uppfattning härvidlag haft tillfälle visa hvad hon kan åstadkomma.

Det är ännu en annan reflexion, som tränger sig på en, då man studerar de dikter af längesedan hädansofna diktare, af hvilka jag här anfört några prof. De utmärka sig genom friskhet och originalitet, genom känslans omedelbarhet och äkthet framför flertalet spanska dikter, och likväl har aldrig, mig veterligen, någon fäst uppmärksamheten på dem. Sismondi i sitt omfattande verk »De la Littérature du Midi de l'Europe» nämner endast i förbigående på tal om »Cancioneiro general», att där finnes ett stort antal anonyma dikter.

Skälet till att de ej blifvit uppmärksammade är väl hufvudsakligen det, att de egenskaper, som utmärka dem — egenskaper, hvilka enligt min mening, också i framtiden skola blifva de som gifva den största betydelsen åt kvinnornas konst: friskhet och naivitet, värme och innerlighet i känslan — de ha icke förr än på sista tiden stått högt i kurs bland kritici och allmänhet. Konstfull teknik, elegant tillspetsad form och stor lärdomsapparat ha skattats högre än den känslans äkthet vi nu värdera. Det försiggår nu för tiden — långsamt men afgörande — en »Umwerthung aller Werthe» inom konsten och litteraturhistorien, som ej ännu på länge torde ha sagt sitt sista ord. Vi tjasas af en Fra Angelicos, en Simone Martinis naiva och innerliga men i sekler förbisedda konst, medan åtskilligt af högrenässansens konst, som ännu för några decennier sedan högt beundrades, lämnar oss kalla. Vi känna oss i Dantes odödliga *Commedia* mindre tilltalade af den lärdom, den teologiska spetsfundighet och den uppfinningsrikhet, som hans samtid fann så beundransvärda, än af den upphöjda rättfärdighetskänsla, den storslagna melankoli och den extatiska innerlighet, som genomströmma det gigantiska verket. Och samme författares *Vita nuova*, som förr betraktats jämförelsevis som en bagatell, väcker nu genom sin starka och omedelbara känsla i så hög grad vårt intresse, att det finns litteraturhistorici, som tillmäta den högre poetiskt värde än *Commedian*.

Kanhända har i denna uppfattningens evolution

kvinnan haft ett icke litet medelbart inflytande. I så fall har kvinnan småningom uppfostrat världen till att förstå henne själf — sådan hon är och sådan hon en gång skall i konsten framträda.

2.

Bland de skatter af poesi, hvilka i olika länder upptecknats från folkets läppar intages ett framstående rum af den andalusiska folkdikningen. I helt korta, oftast fyrradiga dikter — kallade »coplas» — med assonansrim och tämligen oregelbunden rytm får ett lekande infall eller en moralisk betraktelse, en kärlekssuck eller en naiv religiös fantasi sitt ofta synnerligen pregnanta uttryck.

Det är ur en af *Fernan Caballero* (*nom de guerre* för den spanska författarinnan Cecilia Böhl von Faber), på 1850-talet utgifven samling »Cuentos y Poesias populares andaluces» som jag utplockat ett antal af de dikter, hvilka genom innehållet eller formen — t. ex. genom den feminina formen af ett adjektiv, som den diktande tillägger sig själf — angifva sig såsom författade af kvinnor.

Somliga af dessa små coplas uttala en lefnadsfilosofi, som man anar blifvit vunnit genom egen dyrköpt erfarenhet:

Gift dig ej med en gubbe
för att han pengar har!
Pengarna försvinna —
gubben har du kvar!

Andra låta skymta en liten historia ur hvardagslifvet:

Båd' svägerskor och svärmor
förtala mig, stackars flicka!
Men hvarför grumla det vatten
man ändock måste dricka?

I de mångtaliga kärleksdikterna röjer sig ofta ett naivt och målande behag.

Sänd mig ej papperslappar,
ty läsa jag ej förstår.
Sänd mig dig själf, min älskling,
att jag dig kyssa får!

Min älskade, min älskade,
kära vännen lill,
ögonlocken hindra mig
att se dig så mycket jag vill!

Jag älskar min far, jag älskar min mor,
som man ju bör och skall,
men möter jag min hjärtanskär,
då mister jag sansen all.

Mörk är min älskling,
mörk till hy och hår,
och mörk är den goda jorden,
där säden yppig står.

När dina ögon mig följa,
tittar jag ned på min kjol,
ty dina blickar mig blända
mera än sommarens sol.

I somliga tar den sköna en kallsinnig eller smått gäckande ton mot den suckande beundraren:

Mig behaga ej tårar
 det säger jag dig, min vän!
 Mig behaga handlingar:
 sådana höfves det män!

Din mor går och säger,
 att en drottning förtjänte du få;
 som jag nu inte är drottning,
 så tänker jag låta dig gå!

Somliga vända sig med sitt gäckeri mot männen
 i allmänhet:

En man såg jag gråta
 vid tröskeln till sitt hem —
 ty tänk: äfven män kunna gråta —
 när tobak fattas dem!

Jämte *coplas* förekomma ett slags sjuradiga
 dikter, kallade *boleros*, hvilka äro afsedda att sjungas
 till den likanämnda dansen. Den dansande rytmen
 i dessa boleros lämpar sig särdeles väl för de
 andalusiska señoritas' små spotska utfall, och man
 tycker sig se blänket af svarta, spefullt leende
 ögon i strofer som dessa:

Jag gick till en smedja
 och sade till smeden: Du skall
 mig göra en älskare
 af finaste metall.

Han svarade mig: Ej kan
 så särdeles fin den vara,
 om det skall bli en man!

En vacker och grann officer
 en dag mig suckande sade,
 att vunne han ej min kärlek,
 i grafven det honom lade.

Två ting jag vet för visst:
att ej jag honom älskat,
att ej sitt lif han mist.

I en annan samling — E. Lafuentes — finnes
följande bolero:

Skyndom till bäcken,
re'n sol mot väster sig vändt,
och jag skall tvätta linne
åt min lilla student.
Det skall bli göra't mitt,
att få hans linne
som hans skinn så hvitt.

Alla boleros ha dock ej denna uppslupna
ton, det finnes sådana af ett vekt, allvarligt inne-
håll:

Min kärlek, älskade make,
är skuggan lik,
som ju mer den från ljuset tjärmas,
blir mera full och rik.
Ty frånvaro är den fläkt,
som släcker den lilla lågan,
men lif i den stora väckt.

Din bild uti mitt hjärta
så väl jag gömmer,
att alltid, när jag sofver,
det är om dig jag drömmer.
Och när jag vaknar,
jag tänker: Än vill jag drömma!
Ty drömmen jag saknar.

Du kallade mig en fjäder,
mig skyllde för flyktigt sinn',
men om jag är en fjäder,
så är du himmelens vind.
Och vet: en fjäder,
är alltid still, om icke
den röres af ett väder.

Till en blyg ungersven riktas i följande rader
en anmaning:

Du ser på mig, jag ser på dig,
du tiger, jag tiger också.
Så få vi väl stå och se på hvarann
i hundra år, vi två.
Ty det jag dig säga vill,
att om du dig ej förklarar,
så ämnar jag stå still.

En afgjord misstro till det manliga släktets
beständighet uttrycka åtskilliga andalusiska damer
i sina utgjutelser:

Ett slott jag ämnar bygga
på spetsen af en nål;
mer stormar skall det dock tåla
än hvad din kärlek tål!

Om än så dyrt de svärja,
tro aldrig männen, o kvinna!
På det allra minsta altar
två ljus åtminstone brinna!

Din kärlek var lik
en mosquito, Juan:
den stack, väckte smärta,
surrade och försvann.

Din kärlek hade du fäst
bara med knappnål fast:
om snart du gaf mig din kärlek,
du glömde mig ock med hast.

Andalusierna med sitt lätta, muntra lynne äro
icke så bigotta som det öfriga Spaniens inbyggare
äro kända för att vara, och om än religiösa sed-
vänjor och helgonåkallanden spela en ganska stor

roll i deras dikter, förefaller det dock, af dessa att döma, som om den hufvudsakliga anledningen till kyrkobesöken skulle vara det utmärkta tillfälle man där har att byta ögonkast med sin hjärtanskär.

När jag i kyrkan går
och dig där icke ser,
då önskar jag mässan vore
ett Credo och ej mer.
Men när jag går i kyrkan
och dig där skåda får,
då önskar jag, att mässan
ville räcka ett år!

Jag törs ej gå i kyrkan,
förty jag är så blyg;
där står ju Poquito
och ser på mig i smyg.

Min make, ack, hvad tjänar det till
att vi i mässan gå?
Du ser på mig, jag ser på dig,
vi höra alls ej på!

Den kärlek, som jag ägnar
åt dig, jag biktat har,
och min biktfar har sagt mig,
att ingen synd det var.

Om denna gång biktfadern visat sig öfverseende, så torde det vara mera tvifvelaktigt hvad han skulle ha sagt om en annan ungmös utgjutelse i nedanstående copla; antagligen skulle han ha påpekats för henne, att hennes tillerkännande af segerpalmen åt kärlekens apostel väl i och för sig själf vore riktigt men kunde misstänkas framsprunget ur för kyrkan ej fullt acceptabla grunder.

Sankt Antonio bär Jesusbarnet,
Sankt Domingo bär sin stjärna,
men Sankt Johannes bär palmen —
Förstår ni min mening — så gärna!

Sankt Antonio är ett i Spanien mycket populärt helgon — d. v. s. inte den stränge Sankt Antonio, som bodde i en öken i Egypti land och kämpade väldeliga mot den onde och hans frestelser, utan den mera gemytliga Sankt Antonio af Padua, som plägar afbildas ibland med Jesusbarnet i sina armar — med anledning af en vision han berättas ha haft —, ibland med en liten gris vid sina fötter, det senare hänsyftande på legenden, att detta helgon på sina vandringar åtföljdes af en tam liten gris, som med sin pinglande bjällra om halsen förkunnade sin herres ankomst, då han, såsom det anstår en helig man, gick omkring och tiggde sitt bröd. Sankt Antonio är icke ett af dessa exklusiva helgon som bara ha sin lilla specialitet och som det därför ej lönar sig att komma ihåg annat än när man t. ex. brutit sitt ben eller skall ge sig ut på sjöresa: Sankt Antonio kan man vända sig till för lite af hvarje. Och en obegränsad tillit till hans makt och omfattande hjälpsamhet visar den ungmö, som sålunda anropar honom:

Välsignade Sankt Anton,
om tre ting jag ropar dig an:
om frälsning, om pengar
och om en liten man!

Icke minst tilltalande bland dessa små andalusiska dikter äro de näpna vaggvisorerna, än lekande

behagfulla, än fyllda af innerlig känsla. Somliga af dem ge en liten genrebild, påminnande om vissa af fjorton- och femtonhundredatalens naiva religiösa målningar.

När jungfru Maria sydde
tröjor och lindor små,
hvad tårar af kärlek och lycka
föllu på sömnaden då!

Marias lille gosse
har ingen vagga, han!
Men pappa gör nog honom en,
ty pappa är timmerman.

Vid paradiset's portar
säljas kängor små
åt alla de små änglar,
som barfota gå.

Gråt inte mera, barnet mitt,
gråt ej, men somna åter,
ty änglarna skynda bort från din bädd
att slippa se hur du gråter.

Alla små barn, som sofva,
Gud gifve dem frid!
Alla mödrar, som vaka,
Gud styrke dem därvid!

Mitt hjärtebarn, att se dig sjuk,
det skär likt ett svärd igenom mitt bröst.
Jag ville dig sjunga till ro och sömn,
men gråten kväfver min röst.

Sof, lilla vän, gråt inte mer,
gråt ej i vårt elände!
Ned till oss Guds moder ser,
hon som smärtorna kände.

* * *

De visor i Fernon Caballeros samling, hvilka tydligen äro diktade af kvinnor, äro, skulle jag tro, ej mycket färre än de, hvilka påtagligen äro författade af män, hvarjämte naturligtvis finnes ett stort antal i fråga om hvilka ej kan afgöras, om de leda sitt upphof från män eller från kvinnor. När man ser huru stor insats de svartögda andalusiskorna gjort i sitt lands poetiska alstring, tränger sig ovillkorligt den tanken på en: Ha ej männe kvinnorna en stor andel också i andra länders folkdiktning?

Hos de forntida germaniska folken var det kvinnorna som bevarade stammens skatt af sånger och sägner; är det icke sannolikt att kvinnorna också diktat en stor del af dem? De germaniska sagorna bevara ju minnet af högt ansedda skaldinnor, såsom Velleda.*) — Några af Sveriges vackraste lyriska folkvisor gifva uttryck åt kvinnors känslor och äro säkerligen diktade af kvinnor. Så t. ex. »Allt under himmelens fäste» (hvars andra vers har: »han lofte vara mig trogen»), »Om dagen vid mitt arbete» och den skälmska »Hvad jag har lofvat, det skall jag hålla» (»den tredje, han skall bli min lilla

*) Om ett af nutidens ociviliserade folk, Kantschaktas invånare, berättar Herbert Spencer, att det är uteslutande kvinnorna, som dikta stammens sånger.

vän»). I berättande dikter framgår ju sällan tydligt, om de diktats af en man eller af en kvinna. Flera af våra episka folkvisor göra dock, synes det mig, ett afgjordt intryck af att vara diktade af kvinnor. Så t. ex. den gripande och sällsamt melodiska: »Det var två ädla konungabarn». Det är särskildt ett ställe — det där den unga flickan hittar på en förevändning för att bli af med den lille brodern och få gå ensam ut i trädgården — som alltid på mig gör ett starkt intryck af att detta måste en kvinna ha diktat:

Min broder han är så liten och ung,
han kan så litet förstå,
han rycker upp rosor med rötter
och låter liljorna stå.

* * *

För ett par år sedan skref en tysk professor i en tysk tidskrift en uppsats om spansk poesi i Sydamerika och anförde därvid en hel del små dikter, hvilka, för så vidt jag af hans öfversättningar kan döma, synas vara identiska med några i Fernan Caballeros samling förekommande. Dessa andalusiska folkdikter tyckes emellertid den tyske forskaren ej känna till, enär han anför de af honom öfversatta dikterna som bevis på att Sydamerika, hvilket i allmänhet anses i konstnärligt och litterärt hänseende ha skänkt mänskligheten så ytterst litet, dock ägt en själfständig poetisk alstring. Denne professor yttrar angående vissa af de dikter han citerar ungefär följande: »Det förefaller ju, som

om åtskilliga af dessa verser skulle vara diktade af kvinnor. Men vid närmare eftertanke finner man, att så ej kan vara förhållandet, ty på samma gång som här skämtas med männen och deras små brister, röjer sig i dessa dikter en viss omiskänlig ömhet för det manliga släktet; där skymtar fram — midt i allt gäckeri — en viss liten svaghet för männen.»

Sålunda — om i en dikt röjer sig en viss svaghet för männen, blandad med en viss benägenhet för att retas med dem — då kan omöjligt en kvinna ha något att göra med den!

Skall man inte vara en mycket höglärd professor för att skrifva någonting sådant?

II.

Sånger som förklingat.

För cirka 2,350 år sedan hände det sig en dag, att vid en offentlig hellenisk diktartäfling uppträdde såväl skaldinnan Corinna som hennes f. d. lärjunge Pindaros. Resultatet af täflingen blef, att Corinna eröfrade segerpriset. Under de följande åren hände det icke mindre än fyra gånger, att dessa två voro bland de täflande vid sångarfester. Och alljämt blef Corinna på nytt tilldömd lagerkransen.

Pindaros hade redan förut röjt ett visst agg till sin sköna medtäflarinna, hvilken i början varit hans kamrat, — då de hos Myrtis tillsammans studerade skaldskapets konst — och sedan hans lärarinna. En gång hade nämligen Pindaros med stolthet visat för Corinna en dikt, i hvars början en hel massa mytologiska anspelningar och bilder voro hopade. Hans unga lärarinna sade med ett fint leende: »Du är lik den, som har en säck korn att så ut öfver ett stycke jord, men icke sår ut det småningom med handen, utan strax häfver ut hela säcken på en gång».

Denna kritik sårade på det högsta den lättretlige poeten, och efter att förut ha lifligt beundrat Corinnas diktning, blef ha nu afvoigt stämd emot henne. Som man kan förstå, minskades icke hans vrede genom hennes upprepade segrar öfver honom. Han förklarade uppbragt, att prisdomarna måste ha låtit sitt omdöme förvillas genom Corinnas skönhet och hennes ljuft klingande stämma, då de föredrogo hennes dikter framför hans.

Och öfvertygelsen härom var honom förmodligen till en viss tröst i förtreten.

Om och i hvad mån Pindaros möjligen kan ha haft rätt i sitt påstående, att de bedömande låtit sig påverkas af Corinnas personliga tjuskraft — det kan eftervärlden icke utröna. Ty af Corinnas dikter finnas blott några små fragment i behåll.

Förmodligen skola de flesta mena, att just detta — att Corinnas dikter sjunkit i glömska, medan hennes medtäflares gått till eftervärlden — tyder på att Pindaros hade rätt i att förklara domen dem emellan orättvis.

Och dock är icke detta ett så säkert kriterium, som vid första påseende kan tyckas. Det kan finnas andra orsaker till att de flesta alstren af Corinnas diktning gått förlorade — liksom nästan allt hvad som diktats af de nio grekiska skaldinnor, hvilka man plägade nämna efter de nio muserna.

Antipater, en grekisk skald på Augustus' tid, skref om dessa nio skaldinnor i ett epigram: »Helicon och berget Pierus hafva med sina sän-

gers dagg närt dessa kvinnor med gudomliga tungor. Praxilla, Myro af Bysanz, Anyte, Sappho, de lesbiska kvinnornas ära, Erinna, den ryktbara Telesilla, Myrtis med den ljufva stämman, Nossis från Lokris och dig, o Corinna, som sjöng om Pallas' sköld: alla hafva de frambragt odödliga verk. Himlen har födt nio muser; jorden har, för att glädja de dödliga, frambragt lika många.»

Men af dessa »odödliga verk» finnes nu icke mycket i behåll.

Af Praxilla, hvars glädtiga visor jämfördes med Anakreons, finnas inga alster kvar — lika så litet som den staty af henne, hvilken Lysippos förfärdigade. Af Nossis finnes heller intet. Af Myro från Bysanz, om hvars dikter Antipater säger att de kunna jämföras med Sapphos, finnas blott några fragment. Likaså af Myrtis. Af den hjältemodiga Telesilla, som med en armé af kvinnor framgångsrikt försvarade sin fädernestad, sedan männen besegrats af spartanerna, finnas också blott några brottstycken, hvilkas autenticitet för öfrigt ej är obestridd. Om Erinna, Sapphos vän — som dog vid blott 18 års ålder, och om hvilken det sades, att hade hon fått lefva, skulle hennes ära öfverglänst alla andras — skref Antipater: »Kommande släkten, I skolen sjunga hennes sånger, aldrig skall den mörka natten täcka dem med sina vingar. Vår tids skalder frambringa omfattningare verk, men de skola, som svaga missfoster, falla i glömska. Blott en gång sjunger svanen, men hänförande är hans sång». Men det är blott

två små epigram af Erinna som gått till »kommande släkten».

Något mera — ehuru visserligen icke mycket — finnes kvar af Anytes dikter, hvilka sättas synnerligen högt af en svensk skald, Vilhelm Ekelund, som nyligen tolkat dem jämte ett antal andra dikter ur den grekiska antologien.

Hvad slutligen beträffar Sappho, den ryktbaraste af dem alla, så finnes ej heller af hennes diktning mycket bevaradt — om än tillräckligt för att låta nutiden fullt förstå forntidens höga uppskattning af densamma.

Solon yttrade, berättas det, efter det han hört en af hennes dikter uppläsas, att han icke skulle kunna dö nöjd, om han ej dessförinnan hunnit lära sig denna dikt utantill.

Och några moderna litteraturhistorici — bland dem en framstående svensk, professor Schück, — ha förklarar henne vara den största af all världens lyriska skalder — både manliga och kvinnliga. Äfven den som blott genom öfversättningar känner hennes dikter, kan ej undgå att tjasas af dem: af styrkan i känslan, af koncentrationen i uttrycket, den klara leende naiviteten i naturskildringarna och det tankfullt sinnrika i bilder och liknelser.

Det mest kända af de poem vi ännu äga i behåll af henne är kanske det lilla distikon, som Bulwer parafraserat i kortradig, rimmad vers — en tolkning som för ett modernt öra måhända bättre återger den lilla diktens på en gång smäktande

och skälmska behag än de mera ordagranna öfversättningarna.

Nej, söta mamma, det går ej —
jag kan ej väfva i dag:
Mitt hjärta är sjukt af längtan,
det slår så hårda slag
allt för en vacker gosse —
om honom blott drömmer jag!

Det finnes ju kvar af Sappho både oden, epigram och bröllopsånger, men likväl, som sagdt, blott en ringa del af hvad hennes samtid kände och beundrade.

Hvad kan väl orsaken vara till detta, att alstren af den kvinnliga helleniska diktningen till så öfvervägande del gått förlorade, medan annars rätt mycket af den grekiska poesien blifvit bevaradt — äfven arbeten af jämförelsevis föga bemärkta poeter?

Svaret är i själfva verket ej så svårt att finna.

Under en tid då poesien bevarades blott genom afskrifter och då äfven de rikaste litteraturälskare knappast sågo sig i stånd att få ihop en boksamling jämförlig med den, som snart sagdt hvarje bildad person nu innehar, valde naturligtvis hvar och en, som beställde bokafskrifter, blott det som mest omedelbart tilltalade honom, det som han önskade kunna läsa många gånger om. Men om vi själfva tänka efter hvad som inom litteraturen starkast gripit oss, då skola vi finna, att detta ingalunda alltid är det som vi, vid en

lugn och opartisk värdesättning, skulle betrakta som det i litterärt hänseende värdefullaste. Särskildt skall denna reflexion tränga sig på oss, om vi bläddra igenom de poesiböcker där vi i vår ungdom — den tid då litteraturen gör ett mera genomgripande intryck på oss än någonsin senare — nedskrefvo de dikter, som tjusat oss. Skulle någon främling få se denna vår ungdoms antologi och spörja: Var detta hvad ni då ansåg vara det bästa ni läst? — då måste vi svara nej. Ty vi utgingo vid vårt urval ej från den frågan: Hvilket är det litterärt bästa? Vi nedskrefvo det som var besläktadt med våra egna stämningar och tankar, det som vi skulle velat säga själfva, ifall vi förmått det.

Helt visst ha människor i alla tider på samma sätt i litteraturen först och främst blifvit gripna af uttrycken för hvad de själfva känt. Och helt naturligt återfinner en man i regel långt mera af sitt eget i hvad en manlig diktare skrivit än i en kvinnas poesi.

Men om det sålunda kan tyckas naturligt att helleniska män, när de samlade bokafskrifter, i öfvervägande grad valde manliga skalders verk, — skulle icke de helleniska kvinnorna ha sört för att deras ryktbara medsystrars dikter ej föllo i glömska?

Ja, hade Hellas kvinnor bibehållit den ställning de hade under t. ex. det sjätte och början af femte århundradet före Kr. — det tidsskede då

de främsta af de nio skaldinnorna uppträdde —, då hade antagligen bland dem funnits icke få, som haft intresse af och tillfälle till att förskaffa sig bokafskrifter. Men under det femte århundradet före Kr. tyckes inom de helleniska staterna — och särskildt inom det mäktiga och tongifvande Athen — en österländskt färgad uppfattning af kvinnans ställning och uppgift ha vunnit insteg. Under Athens storhetstid förde kvinnorna ett instängdt lif, som icke var så synnerligt mycket friare än det muhamedanska kvinnor i våra dagar föra. Och de läskunniga ibland dem torde icke ha varit många. En atheniensisk kvinna kunde näppeligen på den tiden få tillfälle att sysselsätta sig med vitterhet eller studera vetenskaper utan att — som den ryktbara Aspasia — blifva »hetär», d. v. s. utan att förlora sitt anseende som ärbar kvinna.

Det är nämligen oriktigt att, såsom rätt ofta sker, föreställa sig att kvinnans ställning alltid förbättrats med en stigande civilisation. Man har mer än ett exempel på motsatsen. De germaniska kvinnorna intogo på Taciti tid en långt mera aktad och betydande ställning än hvad som var fallet några århundraden senare. I Japan funnos för ett par tre århundraden åtskilliga högt uppburna skaldinnor, hyarpå, som bekant, följt en lång period, nående intill våra dagar, under hvilken kvinnor icke tillätos syssla med litteraturen — med undantag blott för geishorna. D. v. s. här liksom i Grekland kunde en kvinna blott genom

att afstå från att räknas till sitt lands ärbara döttrar erhålla möjlighet till vittet verksamhet.

Spartas kvinnor åtnjöto, det är sant, en långt större frihet än Athens. Men i Sparta var, som bekant, intresset för litteratur minimalt.

Sålunda blefvo utan tvifvel de helleniska skaldinnornas verk bevarade i ett långt mindre antal afskrifter än deras manliga kollegers. Och sålunda hade de också långt mindre chanser att öfverleva de härjande anlopp af århundradens barbari, okunnighet och fanatism, hvilka tillintetgjorde så mycket af den antika litteraturen.

Det har förklingat i rymden, det allra mesta af hvad de diktat. Det är förgätet och svunnet och dödt. Hur fagra och tjusande de än kunna ha varit, de sånger som sprungo ur deras skälfvande hjärtan, så äro de nu täckta för alltid af glömskan.

Pindaros har fått sin revansch!

* * *

Samma reflexion — angående det nästan totala försvinnandet af forntida skaldinnors litterära kvarlätenkap — tränger sig på en, ifall man något studerar den franska trubadurpoesien.

Af Marie de France, som kallades »sin tids Sappho» och var en af de mest omtyckta författare i Frankrike och England under det trettonde århundradet, finnes visserligen en samling kvicka och graciösa fabler i behåll, och om det är sant

hvad som försäkrats: att Barbe de Verru har författat »Aucassin et Nicolette», — en dikt som nutida litteraturhistorici äro benägna att sätta allra främst bland medeltida franska litteraturalster — så har ju också här en kvinnlig trubadurs verk förmått besegra glömskan. Men af Doëte de Troies, Béatrice af Savoyen, Clémence Isaure m. fl. hvilka nämnas som framstående skaldinnor, finnes intet eller nästan intet i behåll.

Af Claire d'Anduze finnes blott följande dikt:

Om den, som jag af alla bittrast hatar,
blott talar väl om dig,
då strax jag hvarje oförrätt tillgifver,
då strax han vinner mig.
Det ingen finns af dem, som stå mig närmast,
som är för mig så dyr,
att ej, om något ondt om dig han säger,
jag genast honom skyr.

O, frukta ej, du älskade, fast fjärran
från mig du faren är,
att jag åt någon annan skall mig gifva,
få någon annan kär.
Den stora kärleken mitt hjärta fångat,
och denna kärlek vill,
att jag för dig mitt hjärta helt bevarar,
att jag blott dig hör till.

Men äger icke denna lilla enkla personliga dikt med sin djupa känsla och sitt omedelbara uttrycksätt i nutidens ögon långt mera verkligt poetiskt värde än många af de konstfulla lais och sirventes, som finnas i behåll efter den stora skaran manliga

trubadurer? I flertalet af dessa dikter tyckes det ha varit en konstrik, ofta inkrånglad form samt vissa tillspetsade infall och antiteser som väckt samtidens beundran. Verklig känsla röjer sig däremot sällan, och man förundrar sig därför inte öfver höfvan, när man t. ex. hör att Bernhard de Ventadours kärleksdikter äro riktade till en sextio-årig beskyddarinna.

Helt visst ha också många sånger, ohörda af alla, förklingat inom klostrens tysta murar. Ellen Key förklarar, att ingen nunna åstadkommit något af litterärt värde mer än Roswitha, och hon anser detta vara ett förträffligt bevis för kvinnans bristande litterära begåfning, då, säger hon, nunnorna haft lika mycket tid och tillfälle som munkarna till att syssla med sådant. För att nu inte tala om att Ellen Key här glömmer abbedissan Hildegard — hon som jämfördes med den helige Bernhard i inflytande och skrifvit diktverket »Hortus deliciarum», — så är hon också tydligen okunnig om det inskränkande förbud som redan tidigt utfärdades beträffande nunnors diktning: de blefvo nämligen förbjudna att skriva dikter som handlade om kärlek eller om vin. Tillvaron af detta förbud bevisar två saker: för det första att dessförinnan icke så få nunnor måtte ha sysselsatt sig med diktning, eftersom man såg sig föranlåten att utfärda ett sådant allmänt förbud, för det andra att nunnornas verksamhet härvidlag blef strängare öfvervakad än männens. Det är högst sannolikt att sedan ett sådant förbud blifvit gifvet, man med

synnerligen oblida ögon såg att nunnor öfver hufvud taget skrefvo vers, då det ju alltid kunde misstänkas att där komme in något om det först nämnda af de två förbjudna ämnena.

Det är för öfrigt oriktigt när fröken Key säger att nunnorna torde ha haft lika stora möjligheter som munkarna att ägna sig åt lärda studier och skriftställarskap. För medeltidens uppfattning var det självklart att detta på det hela skulle anses som en olämplig sysselsättning för kvinnor, medan däremot i åtskilliga munkkloster man var intresserad af och stolt öfver att äga lärda munkar samt välförsedda bibliotek. Härtill kommer att kvinnorna på den tiden voro så vanda vid att få lof att böja sig, att ett förbud som man kanske ej skulle ha kunnat upprätthålla i ett munkkloster, med stränghet kunde fasthållas i ett nunnekloster.

Kanske skola emellertid intresserade kvinnliga forskare småningom ur klosterarkiv och andra samlingar framdraga ett och annat af bortglömd kvinnlig diktning. I nästföljande uppsats skall beröras en kvinnas dikt, hvilken i århundraden legat gömd och glömd men vid sitt publicerande befunnits vara ett verk af hög konstnärlig rang och af största intresse.

En renässansfurstinna.

Det var för 12 år sedan — medan man öfver allt i vårt land ifrigt diskuterade broschyren »Missbrukad kvinnokraft», — som jag först kom att studera arbeten af och om den märkliga kvinna, hvars lif och diktning jag här nedan skall teckna. Näppeligen torde man kunna finna en kvinna hvars historia utgör ett så slående bevis på onödigheten af hvarjehanda farhågor som, dels i nämnda broschyr, dels i den diskussion den väckte, gjorde sig gällande i fråga om den eminenta kvinnliga begåfningen. Man fruktar, att en kvinnas lärdom skall göra henne torr, pedantisk och anspråksfull — och den lärda och snillrika Margareta var, enligt sin samtids vittnesbörd, full af sprittande glädtighet, af kvinnlig tjusning, af enkel och hjärtlig godhet. Man befarar, att den kvinnliga förmåga att förstå och sympatisera med konstnärliga sträfvanden som ofta visat sig vara af så stor betydelse för konstnärerna och därmed också för konsten, icke skulle kunna stå tillsammans med eget konstnärskap. Men Margareta, en

af de främsta af sin tids diktare, var full af välvilja, af intresse, af beundran för andra sin tids diktare, konstnärer och lärda, af hvilka många hyllade i henne sitt bästa stöd och sin verksamaste hjälpare i faror och svårigheter. Man anser, att kvinnornas håg för studier, för litterär verksamhet, skall hos dem minska behovet af att skänka och emottaga kärlek. Men Margareta har både i sitt lif och sin diktning röjt ett hjärta så oegennyttigt ömt som blott få af de människor vi känna genom historien eller genom deras egna verk. Man säger, att om en kvinna är genialisk, så är hon abnorm. Och dock har väl näppeligen någon visat mera själssundhet och spänstighet än denna kvinna, som blef så hårdt pröfvad och dock alltid bevarade förmågan att arbeta, att älska, att tro — ja, också hvad en vis man kallat den gudomliga förmågan att le. Man påstår, att om en kvinna utöfvar någon litterär eller konstnärlig verksamhet, så måste hon nödvändigtvis försumma sina plikter i hemmet. Men Margareta skötte väl om icke blott sitt hem utan ock de stora skaror af fattiga lidande som hon tog vård om, hon icke endast hjälpte sin make i vården om sitt rike, hon var också på ett synnerligen verksamt sätt sin broder behjälplig i skötandet af Frankrikes utrikes- och inrikes politik. Hon diktade snabbt, såsom vanligen de göra för hvilka diktning är inspiration och icke yrke, och det var hufvudsakligen under sina resor, medan hon färdades i bärstol omkring i Frankrikes sköna land, som hon fann tid att nedskrifva sina

ingifvelser. Oeh då hon vid omkring femtio års ålder kom till en relativ ro från allehanda åligganden — såsom väl ofta händer kvinnor, äfven dem som haft mest att styra med —, då ägde hon ännu friskhet nog till att skrifva sitt bästa och djupaste verk.

Margareta af Navarra tog en så verksam del i sin tids och sitt lands stora tilldragelser, att det är omöjligt att teckna hennes bild så att den blir klar och begriplig, utan att gifva den sin historiska bakgrund. Föreliggande studie har därför blifvit tämligen utförlig. Men jag anser dock denna skildring af en kvinna från en gången tid icke vara omotiverad i föreliggande knippa af essayer, eftersom där finnas så många drag hos denna renässansfurstinna som man gärna vill hoppas skola blifva utmärkande för framtidens kvinna.

* * *

Det har, som bekant, funnits två drottningar Margareta af Navarra, båda utmärkta för snille och behag, båda framstående som författarinnor. Den äldre af dem var Frans I:s syster och var i sitt andra gifte förmäld med Henrik af Albret, konung af Béarn och Navarra, den yngre var sondotter till konung Frans och blef gift med sin syssling, konung Henrik af Navarra, den äldre Margaretas dotterson, i Frankrikes historia ryktbar under namnet Henrik IV. Den äldre Margareta var, såsom en fransk historieskrifvare yttat, »en

af renässansens ljufvaste och ädlaste gestalter» och, enligt en annan fransk författare, »ett af sitt århundrades mest lysande snillen och på samma gång ett af dess mest kärleksrika hjärtan»; »hennes lif var ädelt och rent i högsta grad, helt ägnadt åt sökandet efter sanning och rättvisa, och tack vare henne ha några af mänsklighetens högsta sträfvanden funnit sitt fullkomligaste uttryck». Den yngre Margareta åter blef vid det sedelösa Valois-hofvet ryktbar för sitt lättsinniga lif. Den äldre har efterlämnat ett stort antal diktverk, bland hvilka »en rad af poesier, som genom inspirationens höga flykt, genom den i sanning storartade kraften i konceptionen intaga, man skulle nästan kunna säga inom hela franska litteraturen en alldeles enastående plats, samt en större dikt »Les Prisons», om hvilken samme litteraturhistoriker, som nyss citerats, Félix Franck, säger, att det är »i vår litteratur ett enastående verk, i en helt och hållet personlig och originell stil, den första och ingalunda den minst uppriktiga och minst intressanta af de själfbekännelser vårt språk äger». Den yngre har skrivit historiska memoarer, som utmärka sig för en kvick och spirituellt stil och röja lysande litterära anlag, hvilka dock under ett lif ägnadt åt njutningslystnaden gingo i kvaf. Den äldre spelade en viktig och välsignelsebringande roll i sitt lands, ja i Europas politiska lif — »Frans I skulle ha blifvit en stor konung, om han följt sin systers råd», säger Félix Franck. Den yngre var en intriglysten kvinna, som vållade sitt land mycket ondt. Fran-

ska historieskrifvare pläga, för att skilja de båda furstinnorna åt, nämna dem efter deras fäderne-namn; den äldre: Marguerite d'Angoulême, den yngre: Marguerite de Valois. Likväl förblandas icke sällan de båda i mycket så olika personligheterna — t. o. m. en så vederhäftig publikation som *Encyclopedia Britannica* tillskrifver den ena ett verk, som härrör från den andra —, och särskildt har den äldre drottning Margaretas rykte i den allmänna uppfattningen blifvit lidande på den yngres skandalösa uppförande.

Margareta af Angoulême, född den 11 april 1492, var dotter till Karl af Orléans, grefve af Angoulême, samt Louise af Savoyen, en begåfvad men intrigant och härsklysten kvinna, som redan vid fjorton års ålder förmäldes med sin tjugo år äldre make och vid nitton år lämnades som änka med två barn: dottern Margareta och den två år yngre sonen Frans. De båda barnen uppfostrades af sin moder först på borgen Romorantin, sedan på det större och ståtligare slottet Amboise. Louise af Savoyen, som var intresserad af studier och själf högt bildad, ville åt sina barn gifva sin tids bästa uppfostran. Och framstående lärda undervisade den lilla prinsessan Margareta i latin, filosofi och teologi.

Då prinsessan Margareta var sexton år, kom ett spanskt sändebud för att begära hennes hand för den lille spanske konungen som en gång skulle komma att behärska halfva Europa under namn af kejsar Karl V. Den lille konungen var åtta år

gammal. Ett dylikt giftermålsförslag förefaller oss löjeväckande, men dåtiden hade en annan uppfattning. Louise af Savoyen var förtjust öfver utsikten att se Spaniens drottningkrona på sin dotters hufvud. Emellertid afböjde konung Ludvig förslaget. Kanske ansåg han partiet ur politiska synpunkter olämpligt; kanhända öfvertalades han af drottning Anna, som hatade Louise af Savoyen och icke unnade henne denna triumf, att säga nej.

Drottning Anna utsåg nu själf en make åt den unga prinsessan, en make hvilken enligt drottningens mening var mycket lämplig som måg åt den ärelystna savoyiska furstinnan, ity att han var trög, obildad, icke rik, icke på något sätt framstående och sålunda med all säkerhet aldrig skulle komma att spela någon framträdande roll. Det var hertig Frans af Alençon, en tjugooårig ung man, som utom ett fördelaktigt utseende icke hade något som kunde intaga en ung prinsessa. Han hade ett buttert lynne, en inbunden och svartsjuk karaktär. Det var icke gärna som Louise af Savoyen och hennes dotter mottogo denne friare. Men — konungen ville det!

Och så blef den unga liffiga, glada och förtjusande prinsessan Margareta förmäld med den trumpne hertigen och fördes bort att lefva i hans stora, dystra slott vid floden Sarthe i Normandie.

Det blef icke egentligen hvad man kallar ett olyckligt äktenskap. Margareta var en alltför vek och blid natur för att råka i delo med sin make, och hon hade allt för mycket godhjärtad benägen-

het för att se det bästa hos människor för att ej hos den klen begåfvade hertigen upptäcka några egenskaper, ägnade att väcka aktning om ej sympati. Men icke hade hon mycket gemensamt med honom, och icke var heller hofvet i Alençon vare sig gladt eller lysande. Hertigens moder, som ännu styrde både hus och rike, var en högst förträfflig kvinna, men hon var synnerligen sparsam och så litet som möjligt hågad för glans och nöjen. Margareta var af naturen, såsom hon själf säger, »af ett muntert lynne» och »skapad för ett glädtigt lif». Hon var alltför mycket fantasimänniska för att icke — med allt sitt allvar på djupet — i sin ungdom känna en stark dragning till glans och fester, erfara ett lifligt behof af omväxling i fråga om umgänge och scenerier.

Emellertid, vare sig lycklig eller olycklig, var icke Margareta bland de naturer som någonsin försjunka i overksamhet. Redan i Alençon synes hon gentemot den fattiga väfvarebefolkningen i den lilla stad, som med krokiga gator klänger upp för kullen vid borgens fot, ha visat den godhet och barmhärtighet, som sedermera under hela hennes lif gjorde henne så älskad af alla lidande och hjälpbehöfvande. Och först och sist fann hon sin tröst och sin glädje i studierna. Hon fördjupade sig i studiet af de klassiska språken och författarna och — hvad som blef af så stor betydelse ej blott för henne själf utan äfven för Frankrike — i Lefebvre d'Etaples' kommentarier öfver bibeln, hvilka, utgifna flera år före Luthers uppträdande, inledde

reformationens æra i Frankrike. — Margaretas kärlek till studier skulle i många svåra och bittra dagar blifva henne till tröst.

Den törst efter vetande, den glädje öfver att vidga sin själ genom kunskaper, som är så be-tecknande för renässansens stormande vårtid och som i så hög grad fanns hos Margareta, uttalar sig starkt på många ställen i hennes dikter. Så säger hon på ett ställe, när hon talar om mate-matiken:

För att nå ditin, måste man genomtränga en törnuppfyllt häck. Men den som gjort sig denna möda och fritt rör sig på lustgårdens sköna, öppna ängar, skall icke vilja byta med cæ-sarernas makt och prakt.

Samma hänförelse för vetandet yttrar sig i dessa ord:

På filosofiens vingar genomilade jag himlarna. Kosmogra-fien visade mig jorden i dess storhet och kom min själ att med brinnande ifver genomtränga Europa, Afrika och Asien; utan uppehåll färdades min inbillning i dessa fjärran nejder, änskönt min kropp ej rörde sig ur stället.

Dock — studier och annan verksamhet var henne väl ej alltid nog. I hennes lifliga, fantasi-rika sinne myllrade och grodde det af längtande drömmar och planer, och hennes tillvaro i den gråa borgen vid Sarthe tycktes henne väl stundom, såsom hon själf i en dikt uttryckt sig, såsom att

»sitta vid ett fönster och vänta
att det vackra vädret kommer — —»

Men det »vackra vädret» kom till sist — glansens och maktens tid kom, de stora festernas och de stora tilldragelsernas tid.

* * *

År 1519 dog konung Ludvig XII. Och hans unge nevö, Frans af Valois, uppsteg på Frankrikes tron.

Ser man på något af de porträtt af Frans I, som hänga i Louvrens salar — dessa porträtt hvilka som de mest karaktäristiska dragen visa en ofantlig, något sned näsa, små ögon med en dolsk blick och uppsvällda röda kinder — då frågar man sig med häpnad, huru denne furste kunnat prisas som en den vackraste, elegantaste och riddeligaste af kavaljerer. Nå, det tyckes nu ofta nog ha händt den tidens porträttörer att icke precis smickra sina modeller och kanske såg »den nye Amadis» aldrig i verkligheten så afskräckande ut, icke ens i ålderns dagar, då de sjukdomar hans njutningslystnad ådragit honom härjat hans lynne och hans utseende. Men en helt annan man måste han dock ha varit i sin ungdom. Baldassare de Castiglione har i sin »Hofmannen» skildrat den unge Frans af Angoulême som typen af en lysande kavaljer, vacker, spirituell, distinguerad och, säger den italienske författaren »med kultiverad intelligens, något som är mycket ovanligt i Frankrike». — Man påminnes ofta vid studiet af dessa tiders historia om

hvilket långt försprång före öfriga europeiska länder Italien ännu på femtonhundratalet hade i konstnärlig och intellektuell kultur.

Genom ett ståtligt yttre, ett chevalereskt väsen, stort personligt mod och ett lifligt intresse för konst och vetenskaper vann den unge konung Frans i början en stor popularitet i sitt rike. Men det dröjde ej länge innan hans fel blefvo märkbara. Hans lättsinne såg man troligen med öfverseende, kanske ock hans själfviska likgiltighet gentemot de kvinnor, som offrat sig för hans nöje. Men hans så ofta olycksdigra vankelmod, hans opålitlighet, hans vårdslösande af undersåtars rättigheter och välfärd måste småningom uppväcka ett starkt missnöje. Utan tvifvel har Frans I:s karaktär tagit skada af den blinda och afgudiska beundran, som alltifrån hans första barndom ägnades honom af både mor och syster. Margaretas hängifvenhet var lika varm och okritisk som Louises, och som hon var en noblare natur än modern, var den mera osjälfvisk. Louise af Savoyen bragte mer än en gång sin son i olycka, därigenom att hon icke förmådde af omsorg för hans välfärd kufva sina egna lidelser, Margaretas lif är däremot en hel kedja af uppoftningar för den dyrkade brodern.

Det första den unge monarken tänkte på var att omgifva sig med ett hof efter sitt sinne: ett lysande hof, där prakten och nöjena fingo ökad glans genom den intellektuella förfiningen. Hans femtonåriga drottning, en godsint, färglös liten

varelse, som, undergifven sin svärmor, satt uppe på sin kammare och broderade, var icke den som passade till den kvinnliga medelpunkten för ett sådant hof. Men den som passade så mycket bättre var hans älskvärda och spirituella syster, den intagande hertiginnan af Alençon. Hon blef också, jämte sin make, omedelbart efter Frans I:s tronbestigning kallad till hofvet.

Margareta, som vid denna tid var tjugotre år gammal, var icke någon regelbunden skönhet. Men hennes vackra blå ögon voro ovanligt uttrycksfulla — än fulla af ömmande vekhet, än blixtrande af skalkaktighet —, kring den fina munnen låg ett drag af själf full godhet, hennes leende var oändligt intagande, hennes askblonda hår var rikt, hennes växt var hög och smärt och hennes hållning full af elegans. Hennes näsa var emellertid — om än ej så stor som broderns — icke obetydligt större än hvad vi anse vackert. I fråga om den saken tyckes dock smaken på femtonhundratalet ha varit något olika vår. I en versifierad epistel från Margareta till hennes broder Frans, i hvilken hon lyckönskar konungen till en sons födelse, uttrycker hon särskildt sin glädje öfver att den lille har en så stor näsa!

Det var i Fontainebleau, hvars slott han ombyggde och prydde med konstverk, som Frans I helst uppehöll sig. Och i det af härliga parker omgifna slottet, där Clouet och Andrea del Sarto, Benvenuto Cellino och Lionardo da Vinci voro gäster och där Primaticcio ritade kompositioner till

praktfulla allegoriska kostymfester, rådde ett lysande och rörligt lif.

Den beundran, som vid Frans I:s hof strömmade hans intagande syster till mötes, synes från många håll ha antagit en varmare färgton.

Den käcke Bonnivet eftersträfvade hennes gunst, den mäktige konnetabeln af Bourbon med sina stora, svarta, melankoliska ögon och sitt condottiere-drag kring de hårdt slutna läpparna var djupt betagen i henne, och ett halft dussin unga skaldar, som kallats till hofvet af den vitterhetsälskande konungen, sjöngo med hänförelse hennes lof.

Margareta, som var alltför mycket kvinna för att ej finna ett visst nöje i all denna hyllning, lät sig dock aldrig fångas häraf. Vid ett hof, där konungen gaf ett föredöme i sedeslöshet och där så godt som alla — kvinnor såväl som män — med nöje följde det höga exemplet, stod »la Marguerite des princesses» obefläckad. Hon förstod konsten att säga nej med ett ljuft småleende, säger Clément Marot, poeten, som haft tillfälle att väl lära känna henne, när han först i Alençon varit hennes page och sedan, då hon upptäckte hans begåfning, blef hennes sekreterare. Det finnes en liten dikt af Margareta, som i sitt skalkaktiga, genreartade behag påminner om Anakreons små mästerverk och som ger en antydning om hennes sinnesstämning vid denna tid: en stämning af lekfullt trots, af skälmaktigt gäckeri med den hjärtebetvingande gud, för hvilken hon några år senare så helt skulle böja sig.

Kärleken stod vid fönstret,
 såg sina undersåter,
 märkte mig fjärran vandra,
 fri från hans bojor och band.
 Hastigt han giller lade,
 ville mig fånga åter,
 lade så listiga snaror
 med lockande bete ibland.

Men käckt jag med vingarna slog —
 den gången han inte mig tog!

* * *

Men snart nog kom den tid, då Frans I och hans hof fick annat att tänka på än galanterier och lustbarheter.

Då Frans I år 1524 begaf sig till Italien för att återeröfra Milano och straffa den förrädiske konnetabeln af Bourbon, lämnade han maka, mor och syster i Lyon. Där dog drottning Claude, förtärd af lungsot, och Margareta fick nu helt och hållet taga vård om sina sex små brorsbarn, för hvilka hon i flere år framåt var en den ömmaste mor. De bref hon under dessa år skref till sin broder och i hvilka hon berättar om de små — om hur prinsessan Madeleine har mässlingen och hur prins Karl säger att han tänker vara mycket snäll och hur prins Henrik säger sådana märkvärdiga saker, »att ni skulle häpna, Sire, om ni hörde dem» — vittna lika mycket om hennes varma hjärta som om hennes lifliga och behagfulla framställningssätt.

I februari 1525 nåddes Margareta och hennes mor af underrättelsen om det förfärliga nederlaget

vid Pavia. Den franska hären tillintetgjord och konungen fången! Och det som för Margareta kanske kändes bittrast af allt: orsaken till att hennes älskade broder satt fången var den, att hennes make, till följd af en overksamhet eller feighet, som gränsade till förräderi, icke ryckt fram till hans undsättning med sitt avantgarde.

Medan annars alla Frankrikes generaler voro fallna eller fångna, kom hertigen af Alençon tillbaka till Lyon med spillrorna af hären. Han kom, nedböjd af skam. Hela vägen hade han måst höra de smådevisor folket öfverallt sjöng öfver förrädarna vid Pavia, som sveko sin konung i nödens stund. När han anlände till Lyon, ville hans maka under den första tiden icke se honom. Man har klandrat Margareta för detta och kallat det hårdhet, men man måste betänka huru upprörande hertigens handlingssätt måste förefalla denna kvinna, som själf var så modig och så trofast. Hon hade aldrig älskat honom; nu måste hon djupt blygas öfver honom. Men när hon fick höra att han var sjuk af förtviflan och samvetskval, segrade hennes goda hjärta öfver den rättmätiga harmen. Hon vårdade honom med ömhet, tills efter blott få dagar döden kom och befriade honom.

* * *

Frans I fördes som fånge till Madrid, och kejsar Karl förelade honom att afstå från Bourgogne, ifall han ville bli fri. Men Frans förklarade, att

hellre sutte han fången hela sitt lif än han styc-
kade sitt land. Och han uppdrog åt sin moder
att vara regentinna i Frankrike under hans fången-
skap.

Margareta fick på sina skuldror bära en stor
del af regeringsbördan. Dock — i ett afseende
hade hennes röst intet inflytande på ärendena.
Präster och parlament försäkrade Louise af Savoyen,
att rätta orsaken till Frankrikes olyckor vore den,
att kätterer insmugit sig i landet och framkallat him-
melens straffdomar. Kyrkan hade i Frankrike lik-
som annorstädes till en början tämligen likgiltigt
åsett reformationsidéernas spridande. Margareta,
som sedan någon tid var afgjord anhängare af »de
nya idéerna», såsom den reformerande riktningen
vid denna tid i Frankrike benämndes, hade förmått
såväl sin mor som sin bror att läsa Nya testa-
mentet, och Louise af Savoyen hade visat ett slags
ytligt intresse för dessa saker. Men hon var
icke som dottern en religiös natur, och då kyrkan
efter Luthers uppträdande i Tyskland fått ögonen
öppna för den fara som hotade och slog in på
förföljelsens och kätterbålens politik, var icke Frans
I:s moder den som riskerade obehag genom att
sätta sig emot de andliga myndigheterna. Hon tillät,
att bål upprestes och att den modige och lärde
Lefebvre d'Étaples och några andra af den franska
protestantismens främste och bäste män åtalades
för kätterer. Genom att skriva till sin bror i Madrid
utverkade Margareta en befallning från konungen,
att dessa processer skulle uppskjutas till hans hem-

komst. Faran var dock så öfverhängande, att de anklagade flydde ur landet. Margareta hjälpte flyktingarna med pengar, med råd och dåd. Vid denna tid begynte den kamp, som för henne skulle vara lifvet ut: den nobla kampen att värna och skydda dem som förföljdes för sin tro.

Karl V var ingen ädelmodig natur, och han drog ej i betänkande att låta sin kunglige fånge riktigt känna på fängselifvets vedermödor, i afsikt att dymedelst så mycket snabbare få honom att gå in på segrarens hårda fredsvillkor. Frans' bostad i Madrids Alcazar var trång och mörk, fången tycks knappt ha tillåtits någon rörelse ute i fria luften, och han blef snart svårt sjuk.

Det var under hans sjukdom som hans syster Margareta anlände för att föra fredsunderhandlingar. Så högt skattades af alla Margaretas klokhet, takt och personliga inflytande, att man i Frankrike kände sig förvissad om att hon skulle lyckas befria konungen.

Under den långa, tröttsamma färden i hängbår öfver Kastiliens ödsliga högslätter hade hon skrivit dikter, i hvilka hon gaf utlopp åt sin sorg och oro öfver broderns sjukdom.

Åt alla håll jag skådar:
Syns ej ett sändebud,
som glädje mig bebådar?
O Gud, hör bönerns ljud!
När ingen jag varseblifver,
då gråter jag bittert och skrifer
på papperet ned min smärta —
ett sorgligt göra, vid Gud!

O, hur välkommen han vore
 den, som mig mötte här
 och sade: Din konung, den store,
 frisk och helbregda är!
 Då skulle jag, rusig af lycka,
 en kyss på hans panna trycka
 att tacka den, som mig mälte,
 att frälst var min broder kär!

Ett par dagar efter Margaretas ankomst till Madrid inträffade en kris i konungens sjukdom, och faran för lifvet var öfver. Några veckor senare hade Margareta i Toledo sin första audiens hos kejsaren för att underhandla om fred.

Kejsar Karl yttrade efter detta sammanträffande, att han »aldrig hade trott, att en kvinna kunde tala så väl».

Margaretas intryck af kejsaren var mindre gynnsamt. Han ingaf henne från första stund antipati, och innan hon lämnade Spanien, hatade hon honom — något i sanning ovanligt för hennes milda natur. Det var icke blott det att kejsaren med järnhård fasthet — dold under många vackra talesätt — vägrade att lösgifva hennes broder annat än på villkor som tycktes omöjliga; hela kejsarens natur var också så olik hennes egen som möjligt. Där fanns hos Karl V en viss kylig misstro och en ständig inbundenhet, som icke var ett känsligt och inåtväändt sinnes skygghet för att blotta sig för världen utan snarare en kallt beräknande naturs försiktighet att icke låta sina planer genomskådas af andra.

Sluten och ogenomtränglig var han för alla, och

eftervärlden har, liksom samtiden, svårt att rätt uppfatta honom.

Troligen har ingen förstått honom bättre än Tizian. Se på denne konstnärsryttar bild af Karl V i Pradomuseet eller hans bild af samme furste, sittande framåtböjd och hopsjunkna i en länstol i Münchengalleriet. Hur tala icke dessa bilder om en torr härsklystnad, som samlar riket och makt men saknar den fantasiens rikedom, som förmår omgjuta det vunna med sin glans, och därför glädjelös ser sitt välde ökas. Hvilken seg, oböjlig energi i dessa stora, långt framskjutande käkar, hvilken förslagen klokhet öfver denna djupt fårade panna, hvilken kall misstro i linjerna kring denna mun, hvilken ödslig glädjelöshet i de smala, insjunkna ögonen, omgifna af otaliga rynkor. Man känner sig gripna af medlidande med denne dystre, sjuke världshärskare med den oändliga tröttheten i drag och hållning. Men man tänker på samma gång, att när denne man på ålderdomen drog sig tillbaka till ett kloster, så var det nog mindre till följd af längtan efter stillhet och frid än af den kloka uträkningen att det nu vore tid på att ställa det väl för sig i en kommande värld. Och man tycker sig godt förstå, att han där hållre än med studier och kontemplation sysselsatte sig med mekanik.

När Margareta, efter förnyade samtal med kejsaren, förstod, att ingen möjlighet fanns att få honom att ändra beslut, framställde hon för sin broder ett förslag: att han skulle afsäga sig kronan till förmån för sin äldste son, hvarefter kejsaren ej mer

skulle ha något skäl att kvarhålla honom i fångenskapen utan antagligen skulle låta honom utlösas mot en större penningssumma. Konung Frans skref också ett utkast till en sådan afsägelse, i hvilken regentskapet under dauphins minderårighet anförtroddes åt Louise af Savoyen eller, i händelse af hennes frånfälle, åt Margareta. Ifall konungen återfinge sin frihet, skulle afsägelsen upphöra att vara giltig.

Kejsar Karls lejdebref till Margareta hade gällt för en tid af tre månader. Margareta var den sista till att tänka ondt om andra, och det föll henne icke in att tro att hon genom att dröja längre tid än de formellt medgifna tre månaderna riskerade något. Men i sista stund — då det ej var mer än nätt och jämt tid att hinna ut ur Spanien innan lejdetidens slut — erhöll hon en hemlig varning: hon borde ofördröjligen lämna Madrid, ty om hon ej passerat gränsen inom de tre månadernas förlopp, ämnade kejsaren bemäktiga sig henne och kvarhålla äfven henne som fånge. Det säges ha varit konnetabeln af Bourbon som sändt henne denna varning. Denne man, som fläckt sin heder, kunde dock ej, berättas det, uthärda tanken, att den högsinta och modiga kvinna han en gång älskat skulle försmäkta i fångenskap.

Så stor var emellertid Margaretas hängifvenhet för brodern, att hon ännu i sista stund erbjöd sig att stanna och låta sig göras till fånge för att få tillfälle att fortfarande vara konungen till hjälp och sällskap. Men Frans I afböjde det ädelmodiga till-

budet. Utan tvifvel kunde också systemen göra honom mera nytta i Frankrike genom att uppfostra hans barn och hjälpa till att styra hans rike. Det var sålunda för Margareta ej annat att göra än att lämna Madrid, utan att ha vunnit något med sin långa och mödosamma färd, utom att ha skänkt sin broder tröst och vård samt — om hon nu brydde sig om det — att ha väckt hela Europas beundran för sitt mod och sin intelligens.

* * *

Margareta var sedan blott några få dagar åter i Lyon — där det franska hofvet vid denna tid residerade —, då dit anlände en gäst, som skulle spela en stor roll i hennes lif.

Den unge Henrik d'Albret, konung af Navarra, hade dragit med Frans I på det olyckliga tåget till Italien, och äfven han hade blifvit tillfångatagen. Sedan han i långa månader suttit fången i ett torn i Pavijs kastell, hade han funnit tillfälle att rymma och anlände efter en mödosam flykt vid jultiden till Lyon.

Henrik af Navarra hade vistats mycket vid det franska hofvet och hade sålunda utan tvifvel sammanträffat med Margareta på mången praktfull hof-fest, där hon varit den strålande medelpunkten. Men när de nu möttes under en tid af gemensam olycka, talades de vid på ett annat sätt än man gör i festernas vimmel.

De hade flera intressen gemensamma. De voro båda fulla af förbittring mot Karl V, båda fulla af planer att stäcka hans makt och återupprätta Frankrike ur olyckorna. Båda hade sympati för »de nya idéerna». Den unge konungen var visserligen icke så varmt intresserad af de religiösa frågorna som Margareta, men han hade ett lifligt hat till prästvælde och obskurantism, han afskydde inkvisitionen, och han hälsade därför med tillfredsställelse tidens reformerande rörelser. För öfrigt kände konungen varmt för sitt fattiga béarnesiska folk och hade många planer för att förbättra dess ställning; och detta torde icke minst ha väckt Margaretas intresse för honom.

Konung Henrik hade hela sitt lif ett mycket lättantändligt hjärta. Det dröjde ej länge förrän han var förälskad i Margareta, som visserligen var trettiofyra år — medan han var endast tjugutvå — men som alltjämt var mycket intagande. Troligen var han ej heller blind för det gagn han skulle hafva af att vinna till maka denna öfverlägsna kvinna, den inflytelserika systemen till Frankrikes konung. Och för Margareta, som aldrig älskat sin förste make och aldrig djupare berörts af all den hyllning som mött henne vid hofvet i Fontainebleau, kom nu den stund, då hon greps af en stor och stark känsla. Hon hade alltid varit benägen att idealisera de människor hon kände sympati för. Denne unge konung, så käck och tapper, så liflig och godhjärtad, med något chevalereskt både i utseende och väsen, omgöts snart i hennes ögon af

en gloria, som gjorde honom till en fullkomlig hjälte och riddersman.

I februari 1526 kom underrättelsen att konung Frans *icke* abdikerat, såsom han kommit öfverens om med sin syster, utan gått in på de fredsvillkor, hvilka han för några månader sedan stolt afvisat. Han hade gått in på att stycka Frankrike genom att lämna Burgund till kejsaren — ehuru han visserligen icke hade för afsikt att, sedan han väl blifvit fri, hålla sitt löfte. Som gisslan för att fredsvillkoren uppfylldes, skulle till kejsaren öfverlämnas konungens båda äldsta söner, och till beseglande af freden hade konungen ingått trolofning med drottning Leonora.

Det var i mars, när våren lyste grön, som Frans I vann friheten åter. Samtidigt med att hans båt lade ut från den spanska stranden af gränsfloden Bidassoa, lämnade en annan båt den navarresiska stranden; i denna sutto de båda stackars små prinsarna, som nu skulle bort i fångenskap som pant för sin faders ordhållighet. Båtarna möttes ett ögonblick midt i strömmen.

Några minuter därefter sprang Frans I i land på den franska stranden, kastade sig upp på den häst man fört honom till mötes och ropade jublande: »Äntligen är jag åter konung!»

Främst i den skara, som på stranden var konungen till mötes, stod Margareta, strålande af glädje att återse sin kunglige broder. Närmast henne sågs Henrik af Navarra, på hvars område konungen nu befann sig. Efter de första välkom-

nande hälsningarna framfördes af dessa två en anhängan: att konungen måtte gifva sin tillåtelse till deras trolofning.

Frans I blef först högeligen misslynt öfver denna begäran. Han fann, att denne konung af Navarra med sitt fattiga, styckade lilla land var ett alldeles för obetydligt parti för hans syster. Hade det icke varit fråga om att hon skulle gifta sig med kejsaren eller med Henrik VIII? Och till och med konnetabeln af Bourbon, som äfven tycktes ha planer på hennes hand, var ju en långt mäktigare man än konungen af Navarra. Dock — Frans I ville icke i återseendets glädje visa sig otacksam mot den syster, som gjort så mycket för honom. Han gaf icke ett bestämdt nej. Och inom några månader hade en hel del saker inträffat — bland annat det att Frans åter blifvit ovän med kejsaren och att Henrik VIII ingått nytt äktenskap med Anne Boleyn — hvilka bidrogo till att Frans gaf sitt bifall till giftermålet.

I januari 1527 stod Margaretas bröllop med konung Henrik af Navarra.

Margareta tillhörde de sällsynta naturer, som hafva förmågan att vara omätligt lyckliga. Hon hade den lifliga och skönhetsfyllda inbillning, som ger glans åt tillvaron, den ljusa optimism, som kommer en människa att alltid hoppas det bästa och se en utgång ur hvarje svårighet, den storhet, som är fjärran från alla de lumpenheter, hvilka förbittra så många människors lif, den humor som hjälper öfver de små förtretligheterna, den

verksamma godhet, som finner glädje i att göra godt åt andra och — först och sist — förmågan att, glömmande sig själf, gå helt upp i en stor och stark känsla. Hon var också under den första tiden af sitt äktenskap strålande lycklig. Om hennes starka känsla för maken vittna många ställen i hennes diktning, isynnerhet i »Les Prisons», en själfbiografisk dikt, som länge legat som ett förgätet manuskript och först för några år sedan utgifvits i tryck.

I starka kedjor, o I ljufva blickar,
som genomträngande till hjärtat gingen,
af eder bunden viljelös jag fördes,
det intet fanns, hvartill I mig ej fingen,
Mig tycktes dessa kedjor gyllne vara;
så jag dem älskat, tillbedt, att det föga
mig tycktes värdt allt annat uti världen
mot det: att se mig speglad i ditt öga.

Till hufvud, händer, fötter var jag bunden,
men ljufva voro bojorna att bära,
och aldrig öfver deras tvång jag sörjde,
hur djupt än i mitt kött de kunde skära.
Med öga sänkt, med knäna ödmjukt böjda,
— ty dag och natt i slafveri du höll mig —
jag var dock lycklig såsom aldrig annars:
min fångenskap som sällhet föreföll mig.

Och på ett annat ställe i samma diktverk:

Liksom, när ovarsamt ett öga blickar
i middagsstunden upp mot solen klara
och sedan, bländadt, hvart det än sig vänder,
tror öfverallt sig skåda solen bara,
ser allt af rödt och gyllne sken omgjutet —
så, älskade, hvar gång jag dig fått skåda,
hvarhelst jag blickar, blott ditt anlet ser jag,
din bild allen ser öfverallt jag råda.
Döm då hur ljuft mitt fångsel må mig vara,
då öfverallt jag ser ditt anlet bara!

Och om din åsyn var det starka bandet,
 så var ditt tal — som ständigt för mig klingar —
 den tunga kedja och den hårda boja,
 som så mitt sinne aldeles betvingar,
 att hvad jag borde dölja jag dig säger,
 men det förtiger, som långt mera väger.

Liksom ett alltför våldsamt ljud kan vålla,
 att för en stund blir liksom döft vårt öra:
 om man välsignar, om man oss förbannar,
 det är oss ett: vi kunna intet höra,
 ty detta enda ljud har fyllt vårt sinne,
 det är det enda som vi ha i minne —
 så ock med mig: *ett* är det som mig fyller.
 Jag ler åt dem som det ett nöje kalla
 att lyssna till musikens ljufva toner —
 ditt tal för mig är harmonier alla.
 Det fyller luften kring mig med ett välljud,
 som är min sällhet. Ej behof jag äger
 af orgel, luta, flöjter och fioler;
 din röst till mig långt mer än detta säger.
 Om jag ett vänligt ord af dig får höra,
 ej annat ord i hela världen finnes,
 ej annat ljud kan tränga till mitt öra
 än detta enda, hvaraf hjärtat vinnes.

Och kringströdda öfverallt i hennes diktning
 finner man utbrott, som lofprisa kärleken och dess
 lycka — utbrott som stundom äro lagda i munnen
 på personer i hennes skådespel men som alltid gifva
 ett intryck af personlig bekännelse:

Nej, på att älska kan jag trött ej blifva,
 ty Gud mitt hjärta skapat så,
 att endast kärlek kan det näring gifva,
 att blott af kärlek det kan glädje få.

Ack dessa dumma varelser som förtala kärleken och aldrig
 i sitt lif haft någon erfarenhet däraf! Jag svär er inför Gud och
 mitt samvete, att de göra mycket orätt i att klandra något så
 förtjusande. — Jag ville hellre dö, jag vill hellre icke vara född
 än att icke vara kärlekens fånge. —

Jag skulle vilja försänka min själ i detta ljufva kärlekens haf, i hvilket intet bittert finnes. Jag förnimmer icke mer, vare sig min kropp, min själ eller mitt lif — endast kärleken. Jag har alls ingen längtan mer till paradiset, ej heller fruktar jag för helvetet; jag önskar blott att för evigt sammansmälta med min älskade.

Jag vill hellre ha en viol, som väcker minnet af min vän, än mottaga en hel skatt af kostliga klenoder.

Jag ägde denna tid det enda goda,
som hjärtat kräver för att lyckligt vara:
den djupa, trygga kärlek, hvilken galler
långt mer än kunglig glans och svenners skara.

För Margaretas uppfattning var kärleken icke blott en stark och öfverväldigande känsla, den var också något högt och heligt, den var en mystisk, snabbt förnummen dragning emellan tvänne väsen, som af Gud själf voro bestämda att tillhöra hvarandra, att utfylla hvarandra, att gemensamt verka för gudsriket på ett sätt som en ensam själ icke förmår det. För henne var därför det slags lätta kärlek, som hon såg så många prof på i sin omgifning, alldeles icke värd namnet kärlek. Den kärlek, som i sig har något gudomligt, vet icke af någon återvändo och kan icke drömma om att dela sig emellan flera.

Denna brinnande eld, denna starka kärlek, som i själen uppväcker en gudomlig längtan till att återfinna sin andra halfpart, kan icke lida att själen slösar sin hängifvenhet på annat håll, eftersom det är blott en enda människa, hennes jämbörding, som kan tillfredsställa henne.

Men Henrik, som i flyktighet tycks ha varit fullt jämförlig med sin ryktbare dotterson Henrik IV, hade en helt annan uppfattning. Han sval-

nade snart nog för sin elfva år äldre maka och sökte sina nöjen på annat håll. Den högsinta drottningen var ingalunda snar att misstänka sin make för otrohet.

Det ej en människa, ej ett helgon finnes,
en ängel ej, som, om mig då han sagt,
att du, min älskade, var falsk till sinnes,
af mig ej mötts med vrede och förakt,

skrifver hon.

Sanningen trängde sig dock till sist på henne. Med en smärta, lika våldsamt som lyckan varit svindlande, fann hon sig ensam i sitt hjärtas värld, fann den älskade ovärdig de höga tankar hon om honom hyst.

Det finnes en gripande dikt — också bland dem som först för några år sedan blefvo offentliggjorda — i hvilken hon bjuder sin lycka farväl. Hon säger ett farväl till det vackra, manliga utseende, den käck, behagfulla hållning, detta yttre, hvilket — hon erkänner det — först dragit hennes blickar till den älskade, ett utseende sådant, att »intet öga kunde bo bättre än mitt, då det hvilade på dig», en blick »så intagande, att ingen människa kunde möta den utan att hennes hjärta blef träffadt, ögon så vackra att mina tvungos att älska dem — ögon som jag ej trodde kunde vara falska.»

Farväl, det tal, som var så klokt och behagfullt, den röst, det tonfall, som besegrade mig, den arm, som var starkast och skickligast af alla i att fäkta och strida, den hand, i hvilken jag lagt min och hvilken jag trodde fullkomlig i heder och tro, men i hvilken jag nu ej mer finner hederns och ärlighetens märke — den hand, som mest af alla tycktes värd att kyssas.

Nu, då jag sett det som jag ej skulle ha kunnat tro, nu skall jag, om jag ej finner någon utväg att älska dig mindre, snart dö af saknad.

Farväl, min vän, älskad öfver alla vänner, för hvars skull jag utdrifvit all annan kärlek ur mitt hjärta, för att du ensam skulle där få bo: helt och hållet hade du vunnit den plats, som ingen annan någonsin kunnat vinna. Farväl min vän, eftersom ditt hjärta ljuger.

Hon säger farväl till hans ömhet, på hvilken hon trott, till allt det, som hon älskat hos honom, då hon trodde sig i honom finna fullkomligheten, »då jag såg hos dig så många fullkomligheter, att jag ej skulle ha kunnat nedskrifva dem alla», farväl till den heder, på hvilken hon litat så fast, till de eder och bedyranden, som hon nu visste vara falska, till alla de ljufva tankar, som vidmakthållit kärleken i hennes hjärta, till de minnen, som talat väl om honom både dag och natt. »Nu kunna de länge sofva, nu behöfva de ej mer ropa ditt lof!»

Farväl dessa bref och dessa dikter, som jag ej mer vågar läsa, emedan de ännu skulle kunna locka mig till att älska! Farväl allt det som jag haft lust till för att bättre behaga dig! Farväl det som var lyckan i mitt lif, ty en outhärdlig smärta tvingar mig att tiga.

Farväl det farväl, som du så många gånger bjudit mig, då du måste fara långt bort ifrån mig, den trohet du svor mig, de löften du hellre bort tiga med. Farväl dessa farväl, ofta sagda utan ord — minnet af dem ökar min smärta.

Farväl du hjärta, som jag trott vara så godt, så rättrådigt, och hederligt, att dess like ej fanns — det hjärta som åt mig gifvit döden. — Jag förmår ej mer skrifva ett ord —.

På många ställen, i mångfaldiga uttryck bryter hennes smärta fram:

Du var mitt paradys, du blef mitt fängsel,
du var min hälsa, till min sjukdom blef du.

Jag skall kläda mig i svart i stället för i sköna prydnader — min dräkt blir alla fall icke så svart som jag är sorgsen.

Och hon berör en erfarenhet som gjorts af många lidande, när hon skrifver:

Detta är värre än döden, när man måste dölja sin smärta och leende säga åt alla: Mig fattas intet!

Och det var ej nog med att hon måste dölja sin sorg. I femtonhundratalets Frankrike var man icke öfverdrifvet finkänslig, Att konung Henrik var sin gemål otrogen, visste hela hofvet, men — nåja — sådant var ju mycket vanligt, och det var inte värddt att ta det för hårdt. Man generade sig ej för att skämtande häntyda på saken till och med i drottningens närvaro. Och drottningen visste, att om hon ej därvid höll god min, skulle man sedan i hemlighet göra narr af henne. Hon talar på ett ställe om sina »alla kval och bedröfvelser, öfver hvilka jag ofta, för att visa mig förståndig, skämtar inför andra.»

En och annan gång — ehuru sällan — finner man en ton af harm och ironi, vanligen framkallad af hennes makes små försök att föra henne bakom ljuset med allehanda försäkringar, hvilka i hög grad misshagade hennes öppna och stolta sinne:

Du sade mig, att du älskade mig mycket starkt, mycket, mycket starkt. Och jag trodde dig. Men strax därefter fick jag höra dig säga till en annan, att du älskade henne mycket, mycket starkt. Du besitter verkligen mycket styrka, då du kan älska så starkt på två håll!

Jag ej behöfver dig på pulsen känna,
 ty sådan smärta har du aldrig rönt!
 Så tig då! Tala ej om kval som bränna!
 Nej, ljug ej mera — det är icke lönt!

Den blott om kärlek rätt att döma har,
 som utaf ängst till döden plågad var.

Om falsk kärlek är så värtalig — tiga och lida skall då blifva mitt tal. Ty sanningen söker ingen retorik.

Konung Henrik var i grunden en ganska cynisk natur, som hade blott ringa tro på kvinnlig dygd, och då hans svartsjuka väcktes af den varma hyllning, som ägnades Margareta af de skalder och lärde, hvilka funnit en tillflykt vid hennes hof i Nérac, hade han panna att beskylla henne för äktenskapsbrott. Margareta berör på ett ställe i »Les Prisons» denna kränkande heskylning:

Kärlekens fiender — misstron, tviflet, svartsjukan, ensamheten och längtan — lade råd mot mig och sade sinsemellan: »Detta veka barn skall icke kunna motstå våra angrepp». Ve mig, sedan giingo de till dig, och där funno de strax gehör! På en enda dag ha de rubbat din goda tanke om mig. — Tro det då! Tro om mig allt ondt som någonsin fanns, tro om mig motsatsen af allt jag förtjänat. — Jag kan gå med rent hjärta och med lyft hufvud, men jag vägrar att någonsin försvara mig, när jag är i min goda rätt. Du anklagar mig för den fula sak, som du själf tillräckligt gör dig skyldig till: att älska en annan på samma gång som min make. Detta är icke sannt. Jag säger det inför alla, och Gud, som ser till mitt hjärta, är mitt vittne. Jag ber till Honom, att du före din död skall se, huru troget jag älskat dig. Han förmår uppenbara det för dig i ditt hjärta, men min grämlöse tillåter mig icke att säga det. — Jag skall bära detta så godt jag kan — kan jag icke, skall jag dö af sorg.

Hennes smärta var så mycket tyngre att bära, som hon beröfvades sina barn. En liten gosse

rycktes bort af döden, då han blott var några månader gammal; hennes lilla flicka togs, när hon var två år, ifrån henne af brodern, konung Frans, som befarade, att hans svåger skulle i hemlighet förlofva henne med någon spansk prins, i hopp att återfå sina förlorade provinser. Man kan ana hvad Margareta måste ha lidit af dessa skilsmässor, när man af många ställen i hennes dikter märker, huru varm moderskänslan inom henne var. Huru starkt och vackert är ej sålunda denna känsla uttryckt i dessa rader:

Det finns ej sorg som ej en kvinna glömmar,
när som hon märker, att den allrahögste
har henne helgat åt det ädla värfvet
att bli ett redskap åt hans skapartanke,
att han, som allting verkar, uti henne
ett mänskobarn till sitt beläte formar.

Ur en dikt, som kanske kraftigare än någon annan målar hennes smärta och förtviflan vid denna tid, anför jag här några strofer:

Såg ni en osäll kvinna,
som går under smärtan böjd,
som ingen glädje söker,
som önskar ingen fröjd?

Sök henne ej på slätten,
som ligger i leende ro!
Hon gått till det dystra berget,
där alla sorger bo.

Hon gått till det mörka berget,
som mänskor annars sky.
Hon vill från glädjen flykta,
från det hon älskat fly.

Där höres ej näktergalen,
ej starens, ej lärkans röst;
den ljufva turturdufvan*
ej kuttrar där till tröst.

Men ugglan, nattens fågel,
och korpen med vinge tung
med hesa röster båda
ofärd åt gammal och ung.

Där vandra ej på bete
getter och kor och lamm,
men ormar och skorpioner
och paddor där krypa fram.

Där skimrar ej ljuflig grönska,
ej blomster dofta där;
där råder evig vinter,
och våren bannlyst är.

Där finnes ej tempel och kyrka,
ej sköna målningars mängd,
intet som ögat tjusar
i denna sorgens ängd.

Hon sparar ej sina fötter:
på skarpa klippor hon går,
på tistel och på törne,
som vålla blodiga sår.

Allt hvad som världen gläder,
allt hvad som nöje ger,
lustbarheter och löjen
aldrig mera hon ser.

*) Originallet har »le doux papegai». Papegojan var vid denna tid en sällsynt och högt skattad fågel, den man först nyligen börjat hemföra från de fjärran underländer, som djärfva sjöfarande uppdagat; hon torde därför vid denna tid ännu ha betraktats som ett poetiskt djur. Men då hon för oss blifvit en sinnebild af banal pratsamhet, så att man knappast kan möta henne introducerad i en allvarlig dikt, utan att stämningen störes af ett litet löje, har jag tillåtit mig att ersätta henne med en turturdufva.

Denna djupt sorgsna dikt har emellertid mot slutet några strofer burna af en helt annan stämning. De äro troligen senare skrifna, men känner man något till Margaretas lynne med sina snabbt skiftande stämningar, kan man mycket väl antaga, att de äro diktade blott få dagar — måhända blott några timmar — senare än de nyss anförda.

Om Gud henne öfvergifvit
 på mörka bergets brant,
 svårmod henne väl drifvit
 till afgrunds djupets kant.

Men han sin kärlek skänker
 han är hennes staf och stöd,
 och ju mer hon i honom sig sänker,
 dess mer hon i sig är död.

Man får icke fatta det så som om Margareta skulle ha genomgått en religiös kris emellan det hon skrifvit början och slutet af denna dikt, emellan begynnelsestrofernas dofva förtviflan och avslutningens stilla resignation. Hon var till hela sin läggning en djupt religiös natur; det kunde väl hända — i synnerhet under ungdomsdagarna — att den religiösa känslan inom henne var liksom bortskymd af hvarjehanda — af nöjets skimrande lek, af mångahanda omsorger, af kärlekens lycka och kärlekens smärta —, men djupt i hennes hjärta lefde den dock alltid, och visserligen måste den sorgens stora ångest, som drifver en människosjal inåt, snabbt komma henne att återfinna sitt ankarfäste i den Gud, som för henne var icke blott det

omätliga allt det utan och det innersta och närmaste för hvarje människosjäl.

I diktens sista strof har undergifvenheten förbytts i martyrens jublande extas. Hon prisar sig lycklig öfver sin smärta, emedan den fört henne närmare Gud.

Så blir den osälla lycklig,
lycklig i all sin nöd,
hon är i sin smärta förälskad,
hon tränar till sin död.

Det är ord som äro karaktäristiska för denna »hänfödda, drömmande, extatiska ande», som Rabalais kallar drottning Margareta.

* * *

Det var på initiativ af sin syster om Frans I 1530 grundade Collège de France, det första universitet i Europa, har det blifvit sagdt, som ägnats åt en helt vetenskaplig, fullt förutsättningslös forskning. De framstående lärde, som blefvo de första föreläsarna vid detta universitet, hvilket alltifrån sin början blef af så stor betydelse för den franska kulturen, voro så godt som alla Margaretas vänner och lärare; för en af dem hade hon studerat grekiska, för en annan hebreiska. Redan ett par år efter konungens tronbestigning hade det varit fråga om, att jämte »det okunniga Sorbonne», som det af renässansmännen föraktfullt kallades, — detta trånga, medeltidsfanatiska Sorbonne, som förföljde alla nya idéer och ville förbjuda studiet af greki-

ska och hebreiska, emedan sådana studier ansågos »föda kätteri» — upprätta en läroanstalt, där den fria forskningen skulle ha ett hemvist. I början hade man försökt få den lärde Erasmus till president för denna nya akademi, där man önskade samla det förnämsta af hvad tiden ägde af lärdom och snille. Men Erasmus älskade sitt lugn, han fruktade kanhända för Sorbonnes oblidkeliga hat, och kanske misstänkte han, att i alla händelser blefve det i Paris nödvändigt att taga sitt parti — sluta sig till reformationen eller icke. Men den store Erasmus tyckte icke om att uttala sig bestämdt om eller för någonting. Han älskade att studera allt mänskligt, och han fann, att allt hade sina skäl för sig. Det är, i förbigående sagdt, förvånande, huru många likheter den store humanisten företer med en ryktbar lärd och skeptiker från det gångna seklet: Ernest Renan. — Margareta var, ehuru själf full af tolerans, en alltför liflig och entusiastisk natur för att ha tålmod med det slags försiktiga och betänksamma indifferentism, som afhåller sig från att främja en förbättring, därför att det nya ändock icke är det fullkomligaste och visaste tänkbara. Om det var något Margareta ej kunde fördraga, så var det ängslig försiktighet. Och hon fick småningom en verklig antipati för den store holländske lärde, som visserligen ej ville väcka missnöje genom att ge ett bestämdt nej men i stället kom med ständiga undanflykter och uppskof.

Det var också Margareta som gaf impulsen till byggande af ett barnhus i Paris, den första barm-

hårtighetsinrättning af detta slag i Frankrike. Konungen säger der själf i instiftelsebrevet, att det är »vår högt älskade syster» som blifvit gripen af medömkan med alla de små barn, som nödgades vistas på sjukhusen, medan deras mödrar lågo där sjuka, och sedan föräldrarna dogo, voro lämnade utan huld och skydd, hvarför hon fått den tanken, att ett hem borde inrättas för alla dessa små.

Många administrativa reformer under Frans I:s tid vidtogos också på initiativ af hans syster.

Under de första åren af sitt äktenskap med Henrik af Albret hade Margareta jämt sin gemål för det mesta vistats vid det franska hofvet, men år 1530, då Frans I — efter ett nytt krig med kejsaren — ändtligen blef förmäld med drottning Leonora, som med sig hemförde till Frankrike de små prinsarna, var Margareta ej mer fullt så nödvändig för konungen och hans barn, hvarför konung Henriks ifriga önskan att de skulle bosätta sig i Navarra nu kunde efterkommas. Icke så som om ej Margareta äfven under de följande åren ofta var hos sin broder; många gånger färdades hon i sin hängbår de långa vägarna mellan Béarn och Paris. I upprörda tider i synnerhet tycktes konungen ej kunna undvara henne. »Drottningen af Navarra är alltid med i konungens hemliga konselj, och hon måste följa honom hvart han reser», skrifver en venetiansk ambassadör i sin rapport. Hon ledde diplomatiska underhandlingar och tog emot främmande maktens sändebud; och en gång, när myteri utbröt inom en härafdelning, var

det hon som skyndade dit och fick det stilladt. Ja, det tycktes som om hon stundom till och med fört befäl. I ett bref till sin broder, skrifvet från ett läger, utbrister hon: »Gifve Gud att kejsaren ville försöka passera Rhône, medan jag är här; jag skulle, så kvinna jag är, åtaga mig att hindra honom därifrån».

Från och med år 1530 var emellertid Margaretas egentliga hemvist hennes makes rike, det soliga landet med sina strida strömmar, sina skogklädda sluttningar och sin fond af blånande, snötäckta Pyrenéer. Konungariket Navarra hade på den tiden två hufvudstäder: Nérac och Pau. I båda voro de kungliga slotten små, dystra och fästningslika; Margareta lät kalla italienska arkitekter, som byggde om dem och förvandlade dem till ljusa glada renässansslott med terrasser och breda trappor, blomsterurnor och öppna gallerier.

Rabelais har i *Pantagruel* skildrat ett idealhof »l'abbaye de Thélème», där alla damerna äro »blommor af skönhet» med stolt och klok hållning, där biblioteken äro fyllda af böcker på alla språk, främst de klassiska, och där de ädla kavaljererna äro käckta och muntra, där de, som trots förföljelserna öppet predika det heliga evangeliet, finna ett värn och en tillflykt. Man anser att förebilden till denna skildring varit drottning Margaretas hof i Nérac.

En tillflykt för de förföljda blef i sanning Margaretas hof. Alla de som blefvo utsatta för det hätska Sorbonnes anklagelser för kätteri eller måste

frukta att råka ut för dem — kyrkoreformatorer och filologer, lärda boktryckare och unga poeter -- sökte skydd hos drottningen af Navarra.

Det hände ibland, att Frans I — oftast på sin systems förböner — genom maktspråk räddade Sorbonnes offer. Men det hände också, att Sorbonne skyndade att resa bålet åt en dömd kättare samma dag domen fallit och sålunda förekom ett ingripande af konungen.

Och Frans I var lika litet pålitlig i denna sak som i någon annan. När år 1534 några hugenotter begingo de fula och fåvitska dåden att en natt slå upp på kyrkportarna i flera franska städer plakat med groft skymfande angrepp på dogmer och sedvänjor, som voro för katolikerna heliga, och att slå hufvudet af en högt vördad madonnabild, som parisarna i långliga tider sett med stilla, milda ögon blicka ned från sin nisch på gatuvimlet, då greps Frans I af förskräckelse för de himmelens straffdomar, som häraf kunde följa, och af ett raseri, som med ens tycktes förvandla honom, renässansmannen, till en medeltidsaktig, bloddrypande fanatiker. Han lät bränna så många för kätteri misstänkta att påfven själf fann sig föranlåten att hejda honom.

I tjuu år var Margareta de förföljda protestanternas värn och stöd i Frankrike. Hon var uttröttlig i sina bemödanden att skydda dem, och otaliga äro de den fria tankens män, som hon räddat från förföljelse och bål. »Alla Frankrikes vittra och lärda män sätta helt naturligt sitt hopp

till Ers Majestät som till en gudomlighet», skref Melanchton till henne. Hon blef själf utsatt för förföljelser, ja för förgiftningsförsök, men hon lät sig icke förskräcka, tappert stod hon i breschen till det sista, alltid arbetande för religionsfrihet och för fred.

Ibland alla dem som Margareta beskyddade och med storartad frikostighet ekonomiskt understödde, voro emellertid somliga, som de ortodoxa protestanterna med missnöje sågo: där funnos bland hennes skyddslingar både fritänkare och panteister. Ty Margareta var sällsynt tolerant. »Hon var tolerant», säger Littré, »på en tid, då det icke fanns någon tolerans.» »Jag kan ej fatta», skriver Bayle, »på hvilka vägar denna furstinna nådde en så hög ståndpunkt af rättvisa och förnuft. Det var ej af likgiltighet. Det måste ha varit hennes själs storhet, som för henne uppenbarade en väg, som nästan ingen känner.» Det är betecknande för hennes frihet från dogmatism och hennes afsky för allt hvad fanatism heter, att medan hon alltid förblef en vän till Rabelais, trots hans djärfva skepticism, intogs hon alltmera af animositet mot Calvins hårda och dystra uppfattning. Hon var Calvins vän och beskyddare, så länge han var ensam och förföljd — hon räddade hans lif, när det hätska Sorbonne ville taga det, och hon hjälpte honom ekonomiskt, när han var medellös —, men när han, kommen till makten, själf förföljde dem som ej hade hans tro, då drog hon sig ifrån honom.

Margaretas tolerans var grundad på en vidhjärtad människokärlek, som aldrig kunde förmå sig till att fördöma, och på en storslagen och djup uppfattning, som trängde till det enande och väsentliga, där andras blick fastnade vid de små skiljaktigheterna. För hennes varma och klara blick fanns det något värdt att taga vara på i alla tros-system — såsom hon på ett ställe i en dikt uttrycker sig:

Ej något enda finns af dem så dåligt
att ej däri sig gömmer något godt.
Den mänska, som det inre ljuset lyser,
kan hämta näring af båd' grönt och grått.

Hvarhelst hon fann en ärlig öfvertygelse, var hon redo med sin sympati; det enda, som väckte hennes indignation, var fanatismen och hyckleriet.

Men såsom alla, hvilka söka med oväld bedöma olika riktningar och icke vilja förskrifva sig till något parti, blef Margareta angripen från alla håll. Af katolikerna beskylldes hon för gudlöshet och kristendomsfientlighet, af protestanterna för att ej tästa tillräcklig vikt vid dogmerna och för en viss dragning åt panteismen; af fritänkarna beklagades hennes böjelse för mysticism i uppfattningen

Som bekant ställde sig i allmänhet femtonhundratalets stora humanister, efter att i början ha visat intresse för reformationen, snart nog afgjort kyliga gentemot denna rörelse. De funno nämligen, huru dess ledande män, efter att i början ha uppträdt för tankens frihet, snart nog fastnade i en

trång dogmatism och att de som blefvo rörelsens ledare — Luther och Calvin — saknade blick för betydelsen af den vetenskapernas och konstens uppblomstring som för en Erasmus, en Reuchlin var af så djupt intresse. Margareta erbjuder det för sin tid enastående skådespelet af en själ som, full af värme för reformationen, dock bevarar kärleken till humanismen, som är förestående nog att inse, att skulden till reformatörernas misstag låg hos dem själfva och i tidsomständigheterna, ej i den höga idé de förfäktade, och som hade tillräckligt stark tro att känna sig förvissad om att kristendomen till sist skulle framtråda i all sin klarhet och då befinnas vara icke fientlig emot utan i djupaste mening befrämjande för allt som är fritt och stort, allt som är ljusst och skönt. För henne fanns ingen klyfta emellan det mänskliga och gudomliga, för henne var allt gudomligt, som var djupt mänskligt till sitt väsen och ursprung. Hon hade en brinnande tro på en sammansmältning emellan antik och kristen världsåskådning. Medan Dante försätter de stora hedningarna till en Tartarens förgård, är det för Margareta Guds ande som talar genom Sokrates och Platon såväl som genom Paulus och Johannes. »Jag djärfves säga, att det är Gud själf som ingifvit honom dessa ord», säger hon en gång, när hon anför ett yttrande af Sokrates. Hvad antiken drömt om en mänsklighetens fulländning i härlighet och harmoni, om en idéernas urbild, som lefde i den Eviges sköte, det hade sedan i öfverväldigande storhet

och med förr ej anad klarhet framträdt i Kristus.

I ett stort antal dikter har Margareta gifvit uttryck åt sin religiösa känsla. Somliga af dessa dikter genomströmmas af en stark, nästan panteistiskt färgad berusning öfver Guds- och oändlighetsidéen, öfver det »mäktiga Alltet, som fyller världarna».

Men när du ilar hän på stormens vingar,
 hvad finner du bland klara himlars här?
 Du finner Alltet, hvilket alla fyller,
 Alltet, som allas lif och sällhet är,
 som uti tusen världars mångfald lefver,
 som genom tusen själar älskar sig,
 med tusen tungor själf sin allmakt prisar,
 världsalltets eld, som brinner eviglig.

Fulla af mystisk kvietism äro dessa rader:

Gud, i sin nåd den blida,
 mig till sitt hjärta drog,
 och hvar i världen vida
 jag går, är Han mig nog.
 Jag vill Hans godhet lofva!
 Min själ, Hans hjärtans kär,
 söfd af hans kärlek är.
 Låt henne sofva —
 ack, låt henne sofva.

Var stilla, värld du vrånga,
 du som beständigt vill
 mitt arma hjärta fånga.
 Dig hör jag icke till!
 Kom icke med din gåfva
 af yr, fåfänglig fröjd!
 Jag utan dig är nöjd!
 Låt själen sofva,
 ack, låt henne sofva!

När blix och åskor mullra,
 hon njuter salig frid;
 när krigets horder bullra,

hon slumrar tyst därvid,
 När stormar ryta dofva,
 under Guds stjärnetält
 hon sofver tryggt och sällt.
 Låt henne sofva,
 ack, låt henne sofva!

Hon har också diktat några »mysterier», där midt ibland något långtrådiga teologiska utläggningar förekomma scener af en frisk naivitet och ett täckt behag. I synnerhet gäller detta om »La Nativité». Där komma på änglarnas kallelse för att hylla det nyfödda Jesusbarnet herdar och herdinnor — Margareta har menat att kvinnor borde också få vara med om denna första tillbedjan af det gudomliga barnet — och bringa gladeligen sina enkla gåfvor: en har »en präktig ost», en annan en kruka fet mjölk, en tredje en fågel i bur, »som verkligen inte är ful eller dålig» och som skall sjunga sina vackra visor för den lille; en fjärde har med sig en knippa bränsle, som han tror kan bli till nytta under denna kalla årstid. Kvinnorna bryta ut i förtjusning, när de få se den lille. »Oh le poupon, regardez comme il tette», utropa de. En utber sig af modern få kyssa barnets lilltå, en annan förklarar att hon skulle bli öfverlycklig om hon finge kyssa hans fotsula. Af de änglar, hvilka hos den Allrahögste bedja att få begifva sig till jorden för att hylla den nyfödde, tala de fyra ganska lärdt och vidlyftigt, men den femte begär full af ifver att få skynda ned för att värma badvatten åt den lille. —

Den söndring emellan de båda makarna, som snart nog efter Henriks och Margaretas giftermål uppstått, blef med åren allt djupare. Det var ej blott den ständiga otroheten mot henne själf som sårade Margareta: hennes högsinta och ärliga natur plågades också af det dubbelspel hennes make alltjämt bedref genom att bakom sin svågers och länsherres rygg föra hemliga underhandlingar med kejsaren. Henrik å sin sida anklagade Margareta för att mera stå på sin broders än på sin makes bästa. Kanske kände han sig också tryckt af sin makas öfverlägsenhet. Visserligen var Margareta ingalunda bland dem som sträfva att göra sig gällande. Hon liknade i många hänseenden Isabella Catholica, hvilken spanska historici äro eniga att tillerkänna den största förtjänsten af att »los Reyes Catholicos» regering blef den mest glänsande och lyckosamma i Spaniens historia, men hvilken alltid sökte ge sin make förtjänsten af allt som utträttats och blef helt förlägen och olycklig, när hon prisades för något företag som hon omöjligt kunde ge sin make äran af. Margareta skulle helt visst, om hennes make blott låtit henne behålla sin aktning och kärlek till honom, alltjämt, liksom under den första lyckans tid, ha hos honom funnit — eller diktat — tusen saker att beundra, så att *hon* i själfva verket känt sig som den underlägsna. Och äfven då den tiden var förbi, afhöll hon sig säkerligen, finkänslig och högsint som hon var, från att någonsin söka framhäfva sin öfverlägsna begåfning. Men i alla fall — en man måste nog vara mycket

fri från småsinne och fåfänga för att ej stundom känna det förödmjukande, att hans hustru är honom såväl till intelligens som karaktär öfverlägsen. Och Henrik var ingen storsint natur. Med sarkasmer och vredesutbrott hämnade han sig på sin hustrus öfverlägsenhet. Så en gång, då hon till följd af sitt försvar för de förföljda hugenotterna blef utsatt för ett förgiftningsförsök — något som ju bör ha varit mera obehagligt för henne än för honom —, bröt han ut i förebråelser öfver den forskningsifver, som först bragt henne att intressera sig för reformationens sak. »Ni vill verkligen veta för mycket, min fru», utropade han.

I sina sträfvanden för folkets väl möttes dock de båda makarna. Och att hos Margareta känslan för den make hon en gång älskat så högt, aldrig helt utslocknat, därom vittna, bland andra uttalanden i dikterna från hennes senaste år, dessa rader:

Förvånas icke, om din vän, som så länge tjänat dig och mot hvilken du begått ett så grymt svek, före sin död skulle återvända till dig. Ack, det blir icke för att söka älskog, det blir blott för att intill det sista uppfylla min plikt: att vara dig till hjälp och stöd. Ty detta kräfver kärleken: att vännen alltid — han vare nära eller fjärran — skall vara redo att skynda till den älskades hjälp. Och denna kärlek är ingalunda död inom mig. Men väl är den mycket förändrad, befriad från ett afgudiskt begär, befriad från sin dårskap. Aldrig skall den dock upphöra att önska se dig god och vis eller att bedyra dig, att det aldrig funnits någon som så högt älskat någon människa som din själs sanna vän älskar dig.

Det var för att förströ sin sjuke och på äldre dagar ofta hypokondriske broder som Margareta skref sin mest ryktbara bok »Heptameron». Frans I

hade varit road af Boccaccios Decamerone, som på Margaretas föranstaltande blifvit öfversatt till franskan, och hon fick idén att för hans nöje skrifva ett slags fransk motsvarighet till den italienska novellsamlingen. Heptameron räknas till den franska vitterhetens klassiska verk, och franska litteraturhistorici ha jämfört den med Rabelais' berömda arbeten. Så säger Félix Franck, att denna berättelsesamling besitter en lefvande och kraftig komik, som täflar med den i Rabelais' arbeten, och att den därjämte är genomskimrad af en poesi, som i Gargantua endast undantagsvis lyser fram. Berättelsernas inramning — skildringen af en samling representanter för fransk 1500-tals-aristokrati, som på återväg från en badort i Pyrenéerna bli genom en öfversvämning instängda i ett kloster och där besluta förkorta tiden med att berätta historier för hvarann — är det som för nutiden har det största intresset. Den ger en lefvande och realistisk skildring af dåtida franska förhållanden; där är mycket af fin psykologi i teckningen af de olika karaktärerna och där är lekande kvickhet i dialogerna. Somliga ha velat påstå, att boken i frivolitet är jämförlig med sin förebild, Decamerone. Men andra ha med all rätt framhållit att, om än visserligen drottning Margaretas berättelser, i enlighet med tidens ton, innehålla ganska många grofkornigheter — dock, påpekar någon, långt mindre än hvad predikningar från samma tid pläga servera —, så bär dock verket i sin helhet en afgjordt idealistisk prägel. »Dame Oisille», den förnäma,

åldrande dam, som är sällskapetets medelpunkt och i hvilken Margareta tecknar sig själf, lyssnar väl med stort öfverseende till de tämligen mustiga historier som berättas, men hon söker alltid att ur hvarje berättelse få fram någonting lärorikt, och det är många vackra och tänkvärda saker hon yttrar.

Ibland har frivoliteten i de historier, som i Heptameron berättas, ett bestämdt syfte: nämligen när de handla om katolska präster och munkar. Margareta har velat för sin broder påpeka, hurudana de ofta nog till sitt lefverne och sin karaktär voro, representanterna för den kyrka, som alltjämt sökte förmå honom att utrota de »gudlösa» protestanterna.

Det händer understundom, att de klinga förvånande modernt, den visa och milda »Dame Oisilles» uttalanden. Och allt emellanåt stöter man också i öfriga skrifter af Margareta på yttranden, som tydligt röja huru hon i mycket var före sin tid.

Den är mycket enfaldig som tror, att kyskheten förbjuder oss att se en naken människa. Ty i kroppen ligger ingen ynnheter, såvida den icke genom synden blifvit ful. En oskyldig människa tänker icke på något skamligt, och sann kärlek är ren oskuld. Därför skall hvarken hedern eller kärleken afhålla mig från att älska och betrakta naturen i hennes skönhet. —

Dock — att förstå ett skaldeverk är gifvet
ät den blott, som i hjärtat själf är skald.

Modern är ock den uppskattning af den starka känslans värde såsom ett själens adelsmärke, som uttalar sig i dessa ord:

»O starka kärlek, bedrägliga ljufhet, du har kommit mitt hjärta att nästan brista af sorg — och däraf berömmar jag mig.»

Ett svårt slag var det för Margareta, när hennes broder i mars 1547 gick bort. Djupt ensam kände hon sig nu — sin make hade hon ju egentligen redan förlorat, hennes enda dotter, Jeanne d'Albret, var gift —; nu var han också borta, den broder med hvars lif hennes eget alltifrån barnåren varit så nära förknippadt och som, hvad fel han än annars måtte haft, dock alltid hjärtligt återgäldat hennes varma tillgifvenhet. I en längre dikt, där hon utgjuter sin bittra sorg öfver denna förlust, förekomma följande för henne så karaktäristiska rader:

Om alltför mycket älska är en synd,
o, då förlåt mig! Ty däri jag syndat.
Dock — förr jag bör förlåtelse begära,
att ej så högt jag älskat som jag bort,
det enda Goda, som i höjden dväljes,
att jag ej Herren uti den Han skapat
tillräckligt högt har ärat, fruktat, älskat —
Se där min synd! En annan vet jag icke.

Blott i två år öfverlefde Margareta sin broder. Men det var under dessa sista ensamma år som hon skref sina märkligaste, mest gripande dikter. Det hände henne så som det händt mången annan konstnär: först genom den djupaste smärta nådde hon sin fulla storhet. Många äro de sorgsna ord, som finnas kringströdda i dessa hennes sista års dikter, vittnande om huru bittra lidanden och missräkningar förändrat hennes syn på världen, sedan den tid, då hon var »moult joyeuse» och lyste som en stjärna vid konung Frans' hof:

Den är lycklig, som kommit sist till denna dödliga och grymma labyrint, där man måste misstro vägen. —

Ack, det är en bedröflig lek, när barnet är en slaf och den vuxna människan ett djur — människan som dock är utkorad till att inträda i Guds himmel.

Men där finnes också den hjältemodiga förtröstan, som lyfter sig ur sorgen genom sin tillit till fadershjertat:

Jag vill icke undandraga mig smärtan: Gud har klippt till min sorgedräkt, det tillkommer mig därför att sy den.

Och där finnes den ödmjukhet, som erkänner, att hur tungt lidandet än varit, så har det icke varit obehöfligt för att bortbränna själfviskheten inom henne:

Liksom blixten icke krossar annat än det som gör den motstånd, förtärande benen i kroppen men icke köttet, förbrännande klingan, men lämnande skidan hel, så förtärdes ej af smärtans ljungeld det som finnes inom mig af ömhet och vekhet men väl den klipplika hårdheten i mitt hjärta.

Och det omfångsrikaste och mest betydande af dessa hennes ålders diktverk, det som är syntesen af hela hennes lif och diktning, ändrar icke med förtviflan utan med befrielse och med tack till den Gud, som underligt länkat hennes öden och låtit henne till sist finna frid i Honom.

Öfver den själfbiografiska karaktären af ifrågasvarande verk, »les Prisons» — ur hvilket här ofvan anförts flera utdrag — har Margareta sökt kasta en lätt slöja genom att göra den, som i dikten

talar och berättar sitt lefnadslopp, till en man. Men den personliga biktens tonfall tränga alltjämt igenom.

Förtäljaren beskriver, huru han först råkat in i kärlekens fängelse och skildrar, huru lycklig han där kände sig, så att hans boja tycktes honom långt ljufvare än friheten. När han genom upptäckten af den älskades otrohet med osäglig smärta drifves ut ur detta fängsel, söker han tillflykt och tröst efter hvart annat i andra fångelser: maktens och ärans, rikedomens och vetandets. Margareta har, emedan det passade in i den allegoriska kompositionen, skildrat sig som fångslad under olika tider af det ena eller andra af dessa intressen, men naturligtvis vore det oriktigt att taga denna kronologi såsom biografiskt tillförlitlig. Under hela sitt lif hade hon känt dragningen af dessa olika makter (med undantag dock för rikedomsbegärets; det är säkerligen blott för den moraliskt pedagogiska fullständighetens skull Margareta tagit med en kraftig, humoristiskt färgad skildring af guldets makt öfver den girige); och man kan väl säga, att hon också i hela sitt lif, blott med ständigt växande visshet och klarhet, anat det som utgör innehållet i den mäktigt klingande epilogen till detta verk: att endast i gemenskap med Gud finnes frid för människosjälén.

Så ljuda slutstroferna i denna dikt, i hvars mystiska terminologi människosjälén nämnes »Intet» såsom motsats till Alltet-gudomen:

Du höga eld, du kärleks ljufva ande
som Intet har förintat, — som det bringar

att i det stora Alltet helt försvinna —
 du, starka kärlek, Alltet själft betvingar.
 Allt i sin famn barmhärtigt tager Intet.
 Hör denna röst, som genom världen klingar;
 Där Herrens ande mäktig är,
 fullkomlig frihet måste råda där!

Det gör ett sällsamt intryck att nu läsa denna af brinnande personligt lif fyllda dikt med sina gripande bekännelser om sorg och ångest, som i tre och ett halft sekel legat dold för världens blickar. Af stort intresse äro de ställen i dikten, som röja kampen inom henne beträffande denna fråga: skulle hon, följande sin konstnärliga instinkt, gifva åt världen uttrycken af sin andes strider, af sitt hjärtas lidanden, detta som det mången gång måste synas henne som ett helgerån att yppa?

Nej, har hon mer än en gång sagt sig.

Skall jag väl tvinga min hand att skriva ned berättelsen om den smärta, som jag så mycket sökt dölja? Skall jag förmå nedskrifva den? Nej, jag skulle aldrig kunna förklara den: mitt olycksöde står ännu dunkelt för mig; jag hade känt döden i hjärtat, innan jag ännu förstod hvarifrån smärtan kom.

Det gällde ju här ej blott henne själf: här var också hänsyn till en annan att taga. Skulle hon inför andra anklaga den man, som väl svikit henne, men som hon dock aldrig helt upphört att känna ömhet för? Nej, har hon åter sagt sig.

Jag vill hellre under tystnad tömma min kalk än genom hvad jag skrifer någonsin låta världen veta vår sorgliga historia — om mitt rykte än skulle vinna därpå. Ty kärleken offerar hellre sig själf än den vållar skada åt den älskade. Min trohet skall besegra din otrohet, och genom att gömma min outhärdliga smärta skall jag för världen dölja din stora grymhet. Aldrig skall af mig

ditt brott förtäljas, för att jag må ha heder däraf; jag vill hellre dö än säga något därom. Jag vill blott säga dig ett farväl, o min vän, som icke mera är min vän. Ty det är numera blott jag som bindes af kärlekens och trohetens band. —

Ty det nödvändigt är, hvad än må hända,
att väl vår kärleks hemlighet vi dölja!
Hur än en själ må vara tyngd af kvalen,
förtegenhet bör likt ett dok dem hölja.
O, huru minnet utaf gångna sorger
— om än de vållat hjärtat bittra plågor —
är ljuft, när de för världen äro dolda,
ej äro mål för andras prat och frågor.
Jag gläder mig, att stängd ifrån min sida
är porten till den sorgsna hemligheten;
af dig den skall ej heller blifva öppnad.
Den skall ej nås af någon blick förveten.
Och om likväl de ord min penna skrifer
en skymt ibland af hemligheten röja,
blott du, min älskade, skall helt förstå det —
för alla andra täcks den af en slöja.

Och dock — hon har i andra stunder känt
det som en inre nödvändighet att öppet gifva ut-
tryck åt den smärta, den ångest, som samman-
prässade hjärtat:

En bitter, skarp, outhärdlig smärta kan icke glömmas, kan
icke döljas; endera dödar den hjärtat eller tvingar den det att
ypa sin förtviflan.

Skall jag väl säga't? Skall jag våga säga't?
Och dock — det är liksom ett bittert nöje
att tvinga dem, som denna bikt få läsa,
att åt min skam, min dårskap ge ett löje.
Och ett begär, mer starkt än all min stolthet,
att på min lyckas fall förklaring gifva,
mig tvingar här att höjden af min dårskap
och af min smärta för enhvar beskrifva.

De sista orden vittna om att hon redan tänker
sig, att denna hennes själs hemliga bikt skall läggas

fram för världens ögon. Men hon vet väl, att det stora flertalet icke skall förstå henne:

Åt hvem skall jag väl säga min smärta utan like? Den som icke vet hvad en stark kärlek vill säga — för den vill jag ingalunda förtälja om min. Den som blott känner till en liten kärlek, den är icke värd att höra bekännelsen om min kärlek.

Dock — mer än på hvad hopen skall säga tänker hon på hvad han, som hon ännu i djupet älskar, skall känna, när han läser hvad hon skrivit. Hon hoppas på att han, den ostadige, den flyktige, den helt af jordiska nöjen och jordiska intressen upptagne, skall genom hennes brinnande ord känna en dragning till den himmelska ro, som blifvit hennes själs tröst:

Ju högre jag hinner på fullkomlighetens väg, dess mera försjunker jag i denna hängifvenhet, som Gud själf befallt och som kärleken kräfver af ett älskande hjärta. Och dess mera växer min önskan att se dig frigjord och ditt hjärta lyckligt genom dygden. Detta är det som kommer mig att fortsätta med att skriva ned hvad jag ser af världen och hvad jag önskar låta dig veta.

Det existerar flera under Margaretas lifstid gjorda afskrifter af denna dikt, hvilket visar, att hon velat låta åtminstone några vänner, som stodo henne nära, känna hennes inre historia.

Såsom af några af de ofvanstående citaten synes framgå, har hon ock tänkt sig, att den skulle bli offentliggjord, och känner man djupet och arten af Margaretas religiositet, förstår man också, att hon måste till sist ha kommit till det resultatet, att det vore hennes plikt att gifva sin bikt åt världen. Hon var djupt öfvertygad om att det är Gud som

gifvit en människa alla hennes gåfvor, på det att hon må bruka dem i hans tjänst, och då ur hennes tunga sorger och pröfningar framsprungit diktverk, som förhärligade den Högste såsom tröstaren i all nöd, kraften i all svaghet — skulle hon ej då varit lik den otrogne tjänaren, hvilken nedgräfvde sitt pund, ifall hon dolt dessa verk för människorna? Hvem hade väl så som hon pröfvat på hvad jorden har att bjuda såväl af glans och makt och lycka som af sorg och strider och bekymmer, och om hon kunde vittna, att där icke fanns den jordiska glädje som kunde skänka den frid själen trår till, och att där icke fanns den olycka, ur hvilken ej själen reste sig med förnyad kraft, om den blott hade sitt fäste i Gud — skulle ej då hennes budskap kunna blifva till gagn och stöd för många sökande själar?

* * *

Ett annat diktverk af stort intresse från hennes allra sista år är den egendomliga »fastlagskomedi», som uppfördes på slottet Mont-de-Marsan år 1548. Karaktäristisk för Margareta är här motsättningen af didaktisk syftning och lekande, graciös formgivning. »Komedi» består i samtal emellan fyra kvinnor, af hvilka den första, »la Mondaine», strax i början karakteriserar sig sålunda:

»Då nu jag är koafferad,
jag anser mitt dagsverke gjordt.»

Af författarinnan behandlas »la Mondaine» med ett godmodigt skämtsamt öfverseende; hon röjer ingen indignation öfver denna varelses lätta ytlighet: hon har sett många älskvärda representanter för denna genre vid Frans I:s och vid sitt eget hof och till och med hyst ett slags vänskap för några af dem.

Men »la Superstitieuse» läxar skarpt upp den tanklösa varelsen; hon talar om, hur *hon* i stället dagligen dödar sin kropp, och hon berömmar sig af sina fastor och vallfärder. Den fromma damen, som tydligen representerar den bigotta katolicismen, får emellertid i sin tur uppbära förmaningar af »la Sage», som är protestantismens representant, uppträder vist och myndigt och anbefaller åt båda damerna att studera Skriften.

»La Sage», som så klokt och värtaligt utlägger den reformerta kyrkans läror, uttalar likväl icke — såsom man skulle kunna tro — författarinnans sista ord i den religiösa frågan.

En fjärde person inträder, »la Ravye de l'amour de Dieu, bergère». Denna af den gudomliga kärleken hänfödda herdinna ger sig alls icke in på att disputerar med de andra om deras åsikter, hon endast utgjuter i sång, i mystiskt extatiska strofer, den känsla, hvaraf hennes hjärta öfversvallar.

Hon väcker förargelse hos de andra, icke minst hos »la Sage», genom sin tydliga likgiltighet för alla dogmer, genom sitt absoluta uppgående i känslan, och efter en stund lämna henne de tre kvin-

norna — ganska skandaliserade — åt hennes svärmande drömmier.

Det är troligt nog, att Margareta, när hon skref denna komedi, hade i tankarna sin slutliga brytning med Calvin, då denne i ett strängt bref förebrådde henne, att hon vid sitt hof vänligt mottagit ett par förkunnare af »den fria andens evangelium», ett slags mystisk panteism. Margareta visste nu vid lifvets afton, att hon stod ensam om sin åskådning, betraktad som en affälling af både katoliker och protestanter. Den, som nu läser hennes religiösa uttalanden, tänker ovillkorligen, att också i dessa frågor var Margareta före sin tid. Hon såg i de många dogmerna bojor för själen och anade en tid, då man skulle återgå till Kristi enkla evangelium.

Inför några af den mystiskt svärmiska herdinnans utgjutelser i nämnda komedi förstår man emellertid godt, att Margareta ofta måste skandalisera stränga kyrkoreformatorer. Den hänförda herdinnans kärlek strömmar fram i uttryck, som lika väl, ja nästan bättre kunde passa in på en rent jordisk kärlek. Så t. ex. i dessa strofer:

Osäll nämner jag den kvinna
som af kärlek ej befalls.
Lycklig är jag af att brinna,
ångrar ej min ömhet alls.
Det är lycka att få gömma
tyst i djupet af ditt bröst
denna eld, hvars lågor strömma
till din själ med ljufvig tröst.

Må de tala, må de slösa
med sitt prat — en hvar som vill!

Må på mig förtal de ösa,
 jag hör dock min älskling till.
 Se, att älska blott förstår jag,
 det är allt hvad jag har lärt.
 Uppå kärleksstigen går jag;
 kärlek blott min själ begärt.

Man har fullt skäl att efter sådana utgjutelser fråga sig, om ej författarinnan här afser kärlek till en människa. Det är troligen ej utan afsikt Margareta i detta fall gifvit anledning till tvekan. Hon har här velat antyda en af sina älsklingsidéer: den att en människas jordiska kärlek på det innerligaste sammanhänger med hennes kärlek till Gud och är, så att säga, trappstegen till denna. Denna idé, som hade sina rötter i den neoplatonism, som hon med så stor förkärlek studerade, hade varit hennes tröst, hennes räddning i de svåra stunder, då hon sport sig själf, om den varit helt bortkastad, helt förgäfvets, hennes stora, förtroendefulla kärlek, som blifvit försmädd och sviken. Nej, hade hon svarat sig själf: ingen djup och ren kärlek är förgäfvets; tages den icke mot af den, åt hvilken den ägnats, så stiger den af sig själf upp som en flamma mot himmelen. Ja, hvarje stark kärlek, den må i lycka möta en annans känsla eller brinna obesvarad, röjer mark för kärleken till Gud, ty den sveder bort själfviskheten, som är det stora hindret för Guds rikes sådd. Den stora synden är att icke älska. Men den allmänna människokärlek, som af många betraktas som den enda nödvändiga, ja den enda tillåtna, är enligt Margaretas mening icke tillfyllest. Gud har skapat vårt hjärta så, att vi

dragas starkast till den som fyller ut vårt eget väsen, och äro vi ljumma i denna känsla, så äro vi, menade hon, säkerligen också ljumma i vår allmänneliga kärlek till bröder och systrar.

Denna komedi var icke den enda som Margareta under sina senare lefnadsår författade och lät sin hofkrets uppföra. Somliga af dessa alster äro uppslupna farser. Konstnärslynnet äger en sällsam spänstighet. Det har föga af det jämmulna grå, som för flertalet människor öfverskuggar tillvaron; det svänger emellan solskenet och stormbyarna. Midt under det Margareta är nedböjd af sorgen eller fördjupad i de allvarligaste lifsproblem, kan hon för ett ögonblick brista ut i ett muntert skämt. Det finns människor som skulle vara i stånd att hos den bödel, som för dem till schavotten, uppfatta ett komiskt drag och le däråt, och till det slaget hörde Margareta af Navarra.

I december 1549 lämnade Margareta detta lif, sörjd af alla Béarns fattiga och af hela Frankrikes vittra och lärda värld. Med henne bortgick, klagade Ronsard, »allt hvad vår jord ägde af heder, af behag och af skönhet». »Jag tror», skref några år före hennes död en veneziansk ambassadör, »att drottningen af Navarra är den visaste bland kvinnor — och äfven bland män — i Frankrike. Ingen förstår bättre än hon att leda statens angelägenheter, och ingen känner bättre religionens mysterier.»

Det är denna förening af praktisk duglighet

och religiös mysticism — liksom blandningen i hennes skriftställarskap af naivt och muntert behag med djup spekulation och brinnande forskningsifver — som i synnerhet gör Margareta af Navarra till en typisk gestalt för denna epok af brusande världsligt lif, rik på mångsidigt begåfvade människor.

Ja — kanhända voro i själfva verket människorna ej mer mångsidiga då än nu! Kanhända beror skillnaden mest därpå, att renässanstidens personligheter sluppit få predikad för sig den småvisa lära, som nu så länge varit gängse: att hvar och en måste gräfvä ned sig i sin specialitet för att åstadkomma något dugligt — och därför vågade gifva uttryck åt den allsidiga verksamhetsdrift, som torde vara den naturliga för den helgjutna människan och i synnerhet för geniet.

Såsom en personifikation af renässansen framstår Margareta af Navarra för den eftervärld, som på de senaste åren med nyväckt intresse börjat närmare studera denna märkliga kvinna. »Hela renässanstiden», säger Abel Lefranc, den litteraturhistoriker, som ur Nationalbibliotekets gömmor framdragit hennes efterlämnade manuskript och utgifvit dem, »har icke att uppvisa en mera älskvärd och mera beundransvärd gestalt, ej heller en i hvilken på ett fullständigare sätt blifvit personifierade denna storslagna epoks mångfaldiga sträfvanden.» »Aldrig har en kvinna haft en klarare uppfattning af den mission af kärlek och harmoni, som tyckes tillhöra hennes kön», säger en författare, och en annan:

»Hon dominerar det sextonde seklets vår och sommar, ännu mer genom sin karaktär och sina eldiga initiativ på alla områden än genom sin suveräna originalitet som en skriftställare utan like.»

IV.

Kvinnlig konst och manlig kritik.

För ett tiotal år sedan hände det sig att vid en fest en svensk författare höll ett tal för en svensk författarinna och prisade henne med anledning af ett nyligen utkommet skönlitterärt verk, förklarande, att »ingen skulle kunnat tro att det var en kvinna som skrifvit den boken».

Då jag frågade den person hvilken — själf närvarande vid festen — berättade detta för mig, om där icke bland de närvarande förmärktes ett litet löje med anledning af detta egendomliga slags beröm, svarade hon nej. Där hade varit åtskilliga litterära och konstnärliga personligheter, hon hade låtit sin blick glida öfver deras ansikten för att se om där ej förspordes en inre kritik, men hon hade ej förmärkt något sådant, ej heller efteråt hört något dylikt: alla tycktes liksom talaren anse, att det naturligtvis i en kvinnas diktverk var en förtjänst att man ej märkte att det var diktadt af en kvinna!

För cirka trettio år sedan nedskref den nyss omnämnda unga ryska målaren, Marie Bachkirtsefi, med stor glädje i sin dagbok, att hennes lärare om en af hennes målningar uttryckt sitt stora gillande, genom att säga att den var alldeles som målad af en man, samt att han accentuerat berömmet genom att tillägga: »Det är till och med brutalt!»

Dessa båda exempel röja en uppfattning som visserligen på allra senaste tiden torde ha något litet modifierats, så till vida som man numera knappast skulle uttrycka sig på detta sätt. Numera torde man tämligen allmänt *teoretiskt* medgifva, att det är både naturligt och riktigt om i kvinnlig konst ett kvinnligt temperament tager sig uttryck. Men praktiskt taget erkänner man det näppeligen.

Manliga recensenter torde icke annat än ytterst sällan, när de bedöma en kvinnas verk, taga hänsyn till att det är skrifvet af en kvinna. Jag menar naturligtvis icke på så sätt att de skulle visa någon ridderlig skonsamhet gent emot damerna — det begär nog ingen; undgår man blott att bli mera omildt bedömd, därför att man är kvinna, så är man nog i allmänhet glad och tacksam. Nej, det är på ett annat sätt som kritici borde fästa afseende vid att det är en kvinnlig konstnär de ha att göra med; de borde fråga sig själfva, om de verkligen ha alla förutsättningar för att riktigt bedöma det uttryck för en kvinnas sjäslif som ett hennes konstverk är. Hvarje kritiker, som har några års erfarenhet bakom sig, vet nog med sig att han

begått misstag: att han nedsablat debutanter som sedan visat sig äga begåfning, eller profeterat en stor framtid för unga diktare som sedan visat sig vara ganska obetydliga. Det är icke något särdeles underligt i detta, isynnerhet om kritikern är ung. Hvar och en kan nog hafva svårighet för att uppskatta hvad som är relativt främmande för hans eget skaplygne. Men just därför borde kritici icke med fullt så stor säkerhet som de göra, uttala sig om kvinnors prestationer. Det tyckes mig för öfrigt att det vore naturligt, om en manlig kritiker, när han skulle bedöma en kvinnas verk — särskildt om detta innehåller något af psykologisk analys — rådförde sig med en intelligent och omdömesgill kvinna, innan han uttalade sig.

För några år sedan utkom på danska en bok, »En kvindes dagbok» af professor Karl Larsen. När man läste den boken — som jag för min del fann synnerligen litet träffande i fråga om kvinno-psykologi — kunde man ej undgå att göra sig den frågan: *Hur* skulle manne kritiken upptagit det, ifall en kvinna tagit sig det orådet före att skriva och publicera en mans dagbok, skildrande hans inre lif? Helt visst skulle den kvinna som dristat sig till något sådant, ha drunknat i ett vågsvall af hånlöje. Men ingen tycktes finna det på minsta sätt förmätet af en man att våga sig på något så ömtåligt som att utförligt i dagboksform skildra en kvinnas sjäslif. Tvärom, recensenterna funno boken utmärkt — »just så tänka och känna kvinnorna». När jag läser ett sådant yttrande af en tvärsäker

manlig recensent, rinner den mig alltid i minnet den odödliga frågan af en person, som fick höra att väderflöjeln visar hvart vinden blåser:

Hur vet han det?

Det skulle ju kunna tyckas, att den brist på förståelse kritiken ofta visar gentemot kvinnliga konstnärer är en sak som — fastän onekligen litet ledsam för konstnärinnorna själfva — dock ej har någon betydelse för konsten på det hela taget. Det som har värde, det slår dock småningom igenom, menar man, och erfarenheten visar, att många man, hvilken af eftervärlden erkänts som en storhet, i början af sin bana — ja, ibland under hela sin lifstid — af kritiken blifvit misskänd. Men hvad den kvinnliga konsten beträffar, så kan dock en oförstående kritik hafva — och har faktiskt haft — ett inflytande som varit menligt för värdet och ursprungligheten af det som frambragts. Trycket af den nästan enväldigt rådande manliga uppfattningen har varit för starkt: kvinnorna ha, då de, kanske omedvetet, känt på sig att hvad de kunde ha bragt af kvinnligt färgad konst, ej skulle ha förståtts, ofta nog i stället sträfvat efter att frambringa sådant som slår an på männen. Och om de än på så sätt ofta nog vunnit icke ringa bifall, ha de likväl icke gifvit det värdefullaste, det mest originella, de kunde ha haft att ge.

Ofta händer det ju för öfrigt, att de alls icke lyckas i dessa sina ansträngningar. Det finnes många män som äro absolut öfvertygade om att hvad en kvinna åstadkommer ej kan äga något

själfständigt värde, och hvar och en vet hur mycket en förutfattad åsikt kan influera på ens omdöme om ett konstverk. Jag har hört berättas en sannfärdig historia om en svensk konstnär, hvilken brukar säga att han ej kan sentera kvinnlig konst, därför att den är alltför vek; så visade man honom några skisser af en ung flicka, hvilka voro synnerligen käcka och liffulla, och bad om hans omdöme; svaret blef, att när en kvinna i sin konst lämnade det veka och blida, då vore hon inte kvinnlig, och *då* kunde han ännu mindre uppskatta henne!

Det är ett sätt att taga saken som kanske ej är så ovanligt och som påminner om den bibliska berättelsens ovilliga barn: »Vi hafva pipat för eder, men I villen icke leka, vi hafva sjungit sorgesång för eder, men I villen icke gråta.» Samt om det olyckliga lilla lammet i fabeln, hvilket omöjligen, hur det än bar sig åt, kunde vara vargen till behag.

Det är väl antagligt att den förut omnämnda konkurrens känslan till icke ringa del spelar in vid bedömandet af kvinnlig konst, och det är kanske rätt naturligt att denna blir större i ett mindre land, där människor äro närmare inpå hvarandra. Det händer att man i vårt land får höra från konstnärer uttryck som: »Det är alldeles onödigt att kvinnor måla eller dikta; det är svårt nog ändå för oss män att förtjäna vårt bröd på dessa områden.»

Måhända kan det vara skäl att med bevis styrka hvad jag här ofvan antydte om att kvinnliga konst-

närer ha svårt att åtminstone i vårt land vinna förståelse: jag vill därför här meddela några citat, som visa huru utländska auktoriteter på konstkritikens område uppskatta ett par svenska konstnärinnor, hvilka här hemma rönt ett ganska måttligt erkännande — där de ej blifvit rent af fränkända all konstnärlighet.

Om några skulpturer af fru Märta Améen, hvilka en svensk kritiker förklarar vara »panoptikonkonst» och ansett icke värda att exponeras, lästes — när de sedan utställdes i Paris — i den franska tidskriften *Les arts* att de voro »verkligen utomordentliga», »af en eld och en säkerhet i utförandet, af en sanning i kompositionen som göra dem till det bästa vi på länge sett af kvinnlig konst. — Se där en konstnär hvars namn man bör lägga märke till och ihågkomma, ty hon har redan vid sin debut förskaffat sig en plats i främsta ledet.»

Och den kände kritikern Arsène Alexandre i *Le Figaro* kallar med anledning af samma arbeten konstnärinnan för »en skulptör af en originalitet och en eld som verkligen äro af allra första rang. Hennes tre hästgrupper äro superba arbeten, och sällan har en kvinna åstadkommit skulpturverk som äro mer solida och mer skälfvande af lif».

Gustave Kahn framhåller den varma känsla som talar ur dessa verk, H. Dac i *l'Univers* säger, att »intet kan vara sannare eller mera uttrycksfullt», Karl Cartier i *Le journal* prisar »rörelsen, liffullheten, som gör ett starkt personligt uttryck», och en kritiker i *Le Bulletin* säger, att dessa arbeten äro

»af en så underbar lifsintensitet att de verka som en uppenbarelse».

Om fru Anna Boberg, som också blifvit tämligen snåft bemött af den svenska kritiken, skref Louis Vauxcelles i *Gil Blas* med anledning af hennes första exposition i Paris, att hon »framkallar, med intensiteten hos en Pierre Loti då han skildrar Persiens rosengårdar, den kärftva poesien i dessa norska nejder. Hennes konst utmärkes af en absolut ärlighet. Tekniken är af en förvånande smidighet».

Arsène Alexandre skref med anledning af samma utställning, att den var »i högsta grad remarkabel» och att »fru Boberg intager en plats i första ledet af Skandinavians konstnärer», Thiébault-Sisson i *Le Temps* talar om »en styrka, en kärft, en sanning som är gripande», *L'art et les artistes* om hennes »kraftiga konst, inför hvilken ej ens den strängaste kritik kan annat än skänka ett oinskränkt beröm».

Med anledning af 1906 års utställning i Venedig, skref *Vossische Zeitung*, att fru B. »skildrat den höga nordens poesi så uttrycksfullt som väl ingen före henne», och i *Resto del Carlino* skref E. Giovanetti: »Jämte engelsmän och belgare äro svenskarna de som segra på utställningen; eller för att uttrycka sig noggrant: det är i själfva verket en enda som i den svenska salen segrar, och det är en kvinna, målarinnan Anna Boberg. Fru Boberg har hvarken föregångare eller lärare, följer hvarken tradition eller skola, hon har en underbar, helt personlig uppfattning af lifvet och af färgen.

Hon löser ljusets och färgens stora problem med en djärf enkelhet som öfverraskar och eröfrar oss». Och han säger, att nordens dystra skönhet »skulle ej kunnat få till tolk en mera inspirerad poet, en mera samvetsgrann konstnär».

Enrico Thovez yttrar i *La Stampa*: — — »denna naturens poesi har konstnärinnan känt med så mycken styrka och återgifvit med så mycken enkelhet att hon icke blir lidande på att till granne på utställningen ha en af den moderna konstens furstar, Anders Zorn», samt talar om den hos fru Boberg framträdande »geniets manlighet» som »väckt alla artisters enhälliga förundran».

För att visa att det i båda dessa fall varit fråga om en verklig och stor succès, och icke blott om några enskilda kriticis omdöme, har jag anført uttalanden från rätt många håll, men jag vill nämna att de lofordande citaten skulle ha kunnat mångdubblas. —

Jag bör emellertid tillägga, för att visa att svenska kritici icke äro ensamma om fördomen mot kvinnlig konst, att till den ena af dessa konstnärinnor sade franska kritici: »Det var tur för er att på affischen ej stod utsatt ert förnamn; hade vi vetat att det varit en kvinnas verk, så hade vi alls ej brytt oss om att gå på utställningen.»

Men på det hela torde i de stora kulturländerna — särskildt i England och Frankrike — fördomen att kvinnan saknar konstnärlig originalitet vara betydligt mindre utbredd än här. England har haft en så betydande och så högt uppskattad

skaldinna som E. B. Browning samt en romanförfattarinna af George Eliots rang; Frankrike har haft George Sand, hvilken af fransmännen sättes så högt att de anse att hon med sina idéer inspirerat icke blott Alex. Dumas och andra franska författare utan också Ibsen, hvarjämte de förklara att hela Frankrikes senare litteratur icke kan förstås, om vi icke taga hänsyn till henne. Och det har f. n. en författarinna som M:me de Noailles, om hvilken, såsom här ofvan anförts, Anatole France nyligen yttrat att hon är den främsta af alla nu lefvande franska diktare. I Frankrike eller i England skulle det därför näppeligen hända att en bildad person förklarade att en kvinna icke kan äga originell konstnärsbegåfning.

Det kan ju tyckas som om det förhållandet att vi i vårt land äga en Selma Lagerlöf skulle äfven här omöjliggöra sådant tal. Men huru mycket detta faktum än otvifvelaktigt inverkat på den allmänna uppfattningen härvidlag, finner man dock äfven här exempel på huru långsamt en inrotad opinion förändras. Ännu kan man här få höra: »Geni och kvinna — det är två oförenliga begrepp».

Hvad beträffar den nyss nämnda M:me de Noailles samt den författarinna som jämte henne är för närvarande högst skattad i Frankrike, M:me Myriam Harry, så är det för öfrigt af stort intresse att konstatera hvad som är hemligheten af deras stora och snabba succès. Icke så som om ej båda ägde en högst betydande begåfning, men utan tvifvel skulle segern ha blifvit afsevärdt långsammare

vunnen, ifall de ej båda gått i en riktning som snabbt senteras i Frankrike — och för öfrigt lite hvarstans i världen.

Om den förra skrifver i »La Revue» en artikel-författare, som för öfrigt entusiastiskt beundrar henne, att »de sju hedniska strängarna på hennes lyra skälftva endast af vällust» och att »en vällustens extas, ett förfärligt passionens *Magnificat* utströmmar från hennes böcker».

Han förklarar, att hennes romaner äro totalt utan psykologi, äro utan händelser, utan konturer, han säger att M:me de Noailles är svag i skildringen af allt som icke uppfattas med sinnena, men detta betyder, menar essayisten, ingenting: hon har i alla fall »en underbar kännedom om kvinnornas kött», och hennes hjältinnor »röra och uppröra oss genom vissheten att dessa olyckliga icke äga någon annan uppgift än att erbjuda sig åt vår manliga djuriskhet»; därför ger hon oss också på det hela taget »en bild af kvinnoidealet vid tjugonde seklets gryning»!

Och den senare predikar i sin bok »La conquête de Jérusalem» en lika ohöljd paganism, ett lika afgjordt njutningens evangelium.

Helt visst finnes hos båda något af kvinnligt temperament i stil och uppfattning. Mer säkert är det icke detta som vållar deras eminenta framgång.

Det tycktes för öfrigt som om den framgång M:me de Noailles haft, lockat talrika efterföljare, ty Nicolas Ségur, essayisten i »La Revue», talar om

»en renässans af kvinnlig lyrik som dominerar den nutida litteraturen» och om »otaliga kvinnliga författare hvilka, alla originella och odisciplinerade, likna hvarandra blott i ett: i sensualism».

De ha kommit under fund med, dessa författarinnor, att här fanns en väg på hvilken kvinnlig konst kunde fångsla männen. Här hade ju kvinnan odisputabelt något nytt att bringa: sin kvinnliga kännedom om »la chair féminine». Och att detta var något som icke minst i Frankrike skulle ägga männens nyfikenhet var ju klart.

Men om också både i Frankrike och i andra länder somliga författarinnor odla denna genre för att tillvinna sig en annars svårförvärfvad uppmärksamhet, så kan man dock våga hoppas, att det icke skall blifva i den riktningen flertalet kvinnliga konstnärer komma att gå.

Man kan våga förutsätta att den ömhetskänsla för det uppväxande släktet som är ett uttryck af kvinnans moderlighet, skall komma flertalet af konstnärligt produktiva kvinnor att hellre skänka verk som rena den moraliska atmosfären, än öka antalet af sådana som göra den het och osund. De behöfva icke därför docera. Att gifva fantasien en näring som är upphöjd på samma gång den är af konstnärligt äkta halt — det är att göra mera för höjandet af sin samtids etiska nivå än att hålla sedlighetsföredrag.

Och en gång skola männen kanske upphöra att finna det vara ett fel i en kvinnas konst som de betrakta som en förtjänst hos hennes personlighet:

känslighet och blidhet, själshöghet och förfining. En gång skola de måhända upphöra att anse det som ett högsta beröm det som den store parisiske målaren sade till den unga ryskan: »C'est même brutal.»

Den kvinna jag här ofvan tecknat, Margareta af Navarra, är, också hon, ett exempel på huru den manliga kritiken haft svårt att rätt uppfatta kvinnlig konst. Ännu för ett par decennier sedan fick man läsa i encyklopedier och litteraturhistorier att hennes dikter vore högst medelmåttiga; nu, sedan hennes efterlämnade arbeten dragits fram ur glömskan, har man ändtligen fått upp ögonen för hvilken betydande diktarpersonlighet hon är, och har upptäckt att äfven de längesedan utgifna verken bära märke af en djup och känslig skaldebegåfning.

Det är för öfrigt ingalunda endast män, som i fråga om kvinnlig konst döma oförstående. Många kvinnor ha ej ännu frigjort sig från den manliga kritikens auktoritet utan eftersäga blindt dess omdömen, icke vågande lyssna till sin egen känsla.

Ofta torde det vara en förutfattad mening att kvinnlig konst helt enkelt icke *kan* äga originalitetens värde, som föranleder underskattandet. Klart är att den, som har sådana förutfattade åsikter icke kan, äfven när han någon gång råkar taga notis om hvad en kvinna åstadkommit, bedöma det rättvist. Det är med konsten liksom med religionen: den kräfver ett mottagligt sinne. Nalkas vi ett konstverk med en inre öfvertygelse att det icke är värdt vår uppmärksamhet, då är denna

vår öfvertygelse liksom en sköld bakom hvilken vår själ gömmer sig, så att den ej förmår träffas af den värme, som till äfventyrs genom detta verk från en annan själ utstrålar.

Men konsten behöfver till en viss grad erkännandets solskensvärme. Det är visserligen sant, såsom nyss påpekats, att somliga begåfningar kämpat sig fram t. o. m. utan allt erkännande, men obestrifligt är ock att ej få genier till följd af misskännande snedvridits eller gått under. Det bättre förstående af kvinnlig konst, som väl småningom skall arbeta sig fram, skall otvifvelaktigt bidra till att densamma utvecklar sig enligt sin egen inneboende natur och därigenom blifver mera värdefull.

Kvinnornas framryckande.

Det finnes i våra dagar godt om »herrar med själfaktning», som i böcker, broschyrer och tidningsspalter ropa »Låt oss behålla vår gamla kvinna» — likaså patetiskt-sentimentalt som lektor Waldenström ropat sitt: »Låt oss behålla vår gamla bibel!» Och dock kunna dessa samma herrar en annan gång taga denna »gamla kvinna» — eller kanske rättare: kvinnan tagen öfver en kam, — i sträng upptuktelse, på ett sätt, som visar, att de alls icke äro nöjda med någon enda kvinna af på denna jord förekommande slag. Det är sannt: de skrifva ju hvarje fel en kvinna begår, hvarje brist hon röjer, på den olycksdigra kvinnofrigörelsens konto. Om en kvinna vårdslösar sitt hem, om hon hälsar disgraciöst, om hon underlåter att be om ursäkt, då hon i en spårvagn trampat en herre på foten — allt beror det på den fördömliga själfständighetskänsla, som tidsandan uppammat hos kvinnorna. Men mannen af denna typ har i själfva verket i alla tider beskärmat sig öfver alla kvinnans fel och brister. T. o. m. när kvinnan fullständigt

varit hans slafvinna, har han varit missnöjd med henne. Det röjes af de klagovisor, som uppstämmts öfver kvinnan under gångna tider, då hon innehaft en helt kufvad ställning; det röjes af de föraktfulla omdömen om kvinnan man än idag får höra i den muhammedanska världen.

Så finns det andra män, hvilka äro fria från den småsinta vanan att ständigt gnata på det andra könet, men hvilka i sin natur hafva den konservatism, som är så vanlig äfven hos personer, hvilka anse sig själfva liberala: den misstro mot allt nytt, som tagit sig uttryck för hvarje gång det varit fråga om en förändring i kvinnans ställning. Detta slags män ha regelbundet klagat, att seder, familj och samhälle ginge sin upplösning till mötes, när lika arfsrätt för bror och syster infördes, när högre flickskolor inrättades, när kvinnan tilläts blifva myndig och vid otaliga sådana tillfällen.

Utan tvifvel klagade de på samma sätt, på den tiden då kvinnorna först började undervisas i konsten att läsa; utan tvifvel sade de, att det var något okvinnligt i att på detta sätt syssla med sådant som tillhörde männens område. Vanligen finna dock männen sig tämligen snart i de förändrade förhållandena, sedan de — till sin häpnad — uppdagat, att kvinnan icke byter natur därför, att man förunnar henne en smula rättvisa. Och om de nu i fråga om den kvinnliga rösträtten, som vanligt, utgjuta sig i dystra profetior om att de — männen — skola blifva tvungna att vagga

barnen och koka maten, så kunna vi taga detta ganska lugnt; tio år efter det den kvinnliga rösträtten införts, skola de ha glömt det mesta af sina farhågor, och det skall inte falla dem in att ens steka en potatis, om så också deras fruar gå ut och rösta ett slag.

Men slutligen finns det också män med ett tredje slags uppfattning: det finns män, som förstå huru mycket arbetet utvecklar och förädlar en människa och som fatta att det äfven hos kvinnorna utvecklar deras bästa egenskaper. Det finns de som förstå, att om också allt arbete härvidlag har sitt gagn, så vidgas både tanken och känslan, både hjärtat och vyerna, i högre grad, om man tillåtes vara med i det gemensamma arbetet för det stora hemmet: fäderneslandet — eller för det ännu större: mänskligheten.

Ett misstag är det att uppställa arbetet i hemmet och arbetet ute i samhället såsom motsättningar. De, som äro bäst ägnade för och mest intresserade af det förra, äro oftast också de som ägna mest af hjärta och håg åt det senare,

Helt naturligt, därför att det är samma instinkt som i båda fallen är den drifvande, nämligen den, som man efter dess starkaste yttring brukar kalla moderlighetsinstinkten — d. v. s. behovet att hjälpa och hela, att värna och vårda, att försköna och förljufva. Lika naturligt som det för en äkta kvinna är att i den omgifning, som närmast beror af henne, söka sprida en anda af trefnad och harmoni, lika naturligt är det för

en varmhjärtad kvinna att, när hon ser sig omkring i samhället, söka, så vidt hon förmår, där afhjälpa störande missförhållanden, främja ordning och fred, injuta en anda af endräkt och kärlek.

Och om männen tro, att det är ett kriterium på eminent kvinnlig karaktär att ställa sig likgiltig gentemot kvinnofrågan, så misstaga de sig mycket. Det finnes bland dem, som förklara, att de »alls inte bry sig om rösträtt», många små torra kvinno själar, som aldrig erfarit en varm och innerlig kärlek, vare sig till en man eller ett barn, och aldrig känt de moderligt ömmande instinkter, som åsynen af arma och hjälpbehöfvande varelser plägar uppväcka i ett äkta kvinnohjärta.

Nej, fienden till hemlifvet, det är icke den kvinnliga allmänandan, det är den kvinnliga själfviskheten. De kvinnor som lefva för att roa sig, de bry sig i allmänhet icke om någon rösträtt. De döma andra efter sig själfva och tro därför, att i kvinnornas sträfvan efter rösträtt ligger en sträfvan efter personlig makt. Och så säga de med hemlig belåtenhet till sig själfva: »Vi äga långt mera makt, vi som eröfra männens beundran, vi som kunna tyrannisera dem med våra nycker, än dessa som sträfva efter sin rösträtt, någonsin kunna nå.» Det sinne, som är smått och trångt, dömer allting smått och trångt och kan icke fatta den tanken att kvinnor finnas som sträfva efter att få tjäna sitt fosterland, som be om att få vara med att hjälpa sina bröder och systrar.

Och — sällsamt! — män, som dagligen se

kvinnor af den själfviskt nöjeslystna typen, kvinnor, som ha tid till visiter, middagar, teaterbesök i oändlighet men knappast ha någon tid att ägna åt man och barn — de yttra fruktan för den tid det skall taga från hemmet om kvinnorna läsa tidningarnas politiska ledare! Och de finna det okvinnligt, när kvinnor önska deltaga i besluten om fosterlandets angelägenheter.

Är det verkligen mera kvinnligt att lefva ett själfviskt nöjeslif än att vilja göra något för att minska moraliskt och fysiskt elände i denna värld? Är det verkligen mera kvinnligt intagande att vara upptagen af tanken på sina nöjen och sina eröfringar, på alla egenkärlekens små triumfer, än att drömma om en ljusare framtid för mänskligheten, drömma om att i någon ringa mån få vara med om att bereda den?

* * *

Om ett land — t. ex. England — skulle i fråga om förhållanden och lagar i ett lydland — t. ex. Indien — öppet resonera endast ur den synpunkten af hvad som vore för engelsmännen fördelaktigt och tilltalande, då skulle enhvar indignerad säga, att det vore väl också skäl att taga någon hänsyn till hvad som vore för landets inbyggare fördelaktigt. Men samma män, som skulle med harm förklara det ovärdigt en nutida civiliserad nation att lagstifta för ett lydfolk uteslutande ur synpunkten af hvad som vore för den härskande rasen lämpligt — de tveka icke att i fråga om

kvinnans medborgerliga rättigheter helt lugnt resonera ur uteslutande manlig synpunkt: »Vi kunna icke tillåta det, vi män fordra att kvinnan håller sig på det område, som vi anse passa för henne och utvecklar sig endast i den riktning, som behagar oss.»

Det är ju i våra dagar i öfvervägande grad (om också ej alltid) män af ej vidare stor intelligens som resonera på detta sätt. Och man kan ju godt tänka sig, att för genomsnittsmannen det måste vara en särskild tillfredsställelse att veta med sig att, om han ock ej bland män kan få njuta känslan att vara en öfverlägsen varelse, så kan han det dock alltid, så snart han är ibland kvinnor. Ity att dessa genom lagen äro förklarade icke duga till det som den allra mest inskränkta man anses förstå, och ity att de, enligt ganska allmänt utbredd och allt emellanåt offentligt med eftertryck uttalad opinion, sakna den originalitet, den logik, den skapande fantasi, som ensamma tillkomma mannen. Män med hög intelligens, som äro fria från småaktig fåfänga, sätta däremot oftare värde på kvinnlig begåfning och förstå, att denna till uttryckssättet nästan alltid skiljer sig något från det manliga intellektet, hvarför världen ingalunda behöfver befara att bli enformig genom att kvinnan gör sig mer gällande.

Det lider intet tvifvel, att kvinnan snart nog skall äga sina fulla medborgerliga rättigheter, men det vore till fördel för alla parter om männen gåfve sitt bifall härtill icke med ett surmulet man-

är-väl-tvungen-till-det, utan med klar uppfattning af att det är en vinst för samhället och sålunda äfven för dem själfva, att de få kvinnorna såsom medansvariga kamrater i besluten om statens angelägenheter. Säkerligen skola de småningom komma till den insikten, men det skulle ju lätta samarbetet, om de redan från början hade den uppfattningen af saken. —

Det har onekligen sin nytta att somliga människor oförbehållsamt uttala hvad de tänka. Weininger sade: »Kvinnan är en lågt stående varelse», Napoleon I sade: »Kvinnorna äro vår egendom. Naturen har i själfva verket bestämt dem till våra slafvinnor», och »Jag finner det löjligt att en man inför lagen endast kan ha en hustru.»

Det är egentligen lättare att diskutera med folk, som tala så öppet, än med dem som bedyra, att de sätta kvinnan så oändligt högt så att de inte tro, att hon duger till någonting.

Det är, som bekant, ofta under den formen, som motståndet mot kvinnans frigörelse nu för tiden kläder sig: »Kvinnorna äro för goda för att välja riksdagsmän, de äro för upphöjda för att man skulle vilja se dem som stadsfullmäktige.» Egendomligt nog äro de däremot icke för goda till att bekläda sysslor med svärtlöner eller för upphöjda för att förrätta en hel del tungt grof-arbete. Jag håller det för mycket sannolikt, att österlänningar, som stänga in sina hustrur som fångar, också ibland säga, att de anse dem alldeles för goda för att gå ute bland hopen på gator och

torg, och jag är alldeles öfvertygad om att på den tiden, då det var ovanligt att kvinnor kunde skriva ett bref, förklarade många män, att kvinnorna voro alldeles för goda för att hålla på med sådant.

* * *

Det är godt och väl att säga att kvinnan alltid medelbart haft sitt stora inflytande på samfundslifvets utveckling, men då vi se på hvilken punkt samhället nu står och huru mycket, som fattas i att den kärlekens och barmhärtighetens princip, som sedan åtskilliga hundra år i nästan alla europeiska länder förklarats vara den rätta grundlagen för vårt handlande, verkligen normerar samhällenas lif — då kunna vi ej underlåta att tänka att, om utvecklingen i öfrigt går med stormsteg men i detta afseende med snigelfart, så kan det vara tid på att kvinnorna få göra gällande ett inflytande, som är något starkare än detta medelbara, som visat sig äga en så pass svag effekt.

Är det verkligen möjligt, att man vid anblicken af de hotande moln, som uppstiga vid horisonten, fortfarande kan fasthålla vid den uppfattning, som för ett par år sedan uttalades af en för öfrigt skarpsynt och högt begåfvad författare, dr Adrian Molin, med orden: »I statslifvet må mannens klara, kalla förstånd råda, där har kvinnans ömma känsla intet fält»? Under en tid då allt tyckes gå lugnt och tryggt, då kan man ju möjligen anse, att det »kalla förståndet» ensamt är en tillräckligt

god lots, men när stormtider stunda — då händer det, att det är säkrast att också ta hänsyn till känslans magnetiska kompassnål.

När för femtio år sedan en högsinnad och viljestark kvinna begaf sig ut till sitt lands kämpande här för att med uppoffrande mod hjälpa dem, som sårats i striderna, då möttes hon i början af ovilja, af tusen trakasserier från dem, som hon kom för att hjälpa. Nu, när hennes lifs ädla gärning är uppskattad så som den förtjänar och på ett välsignelserikt sätt burit frukt, nu när Florence Nightingale nämnes med vördnad öfver hela den civiliserade världen, nu talas det med undran om detta: huru det var möjligt att man kunde först vilja stöta bort den hjälp som — det borde ju enhvar ha insett — måste bli till välsignelse. Kanske skall man, när ett halft sekel gått af detta tjugonde århundrade, med undran spörja huru det var möjligt, att samhället så länge ställde sig mistroget afböjande, när kvinnan erbjöd sitt mildrande inflytande i den stora sociala striden.

»Men must work and women must weep» säger en gammal vemodig skotsk visa. Men den tiden har nu kommit, då kvinnorna insett att de kunna taga sig något bättre för än att sitta ned och gråta, då lifvets festdagar äro slut. De kunna stå upp och arbeta, de lika väl som männen. Och bättre skola de på så sätt förmå att göra det ljusst och varmt i det mäns och kvinnors gemensamma hem, som heter samhället.

* * *

Jag har här ofvan, i fråga om kvinnans påstådda moraliska öfverlägsenhet, yttrat att jag för min del anser det synnerligen vanskligt att fälla några generella omdömen om könens olika moraliska värde. Men i *ett* hänseende skulle jag dock vilja våga ett uttalande angående deras olika fallenheter: jag skulle vilja säga, att kvinnan har starkare känsla för religionen. Och häri tror jag knappast att jag skall blifva motsagd. Kristendomens motståndare äro ganska eniga om att det är hos kvinnorna den starkast lefver kvar, och kristendomens försvarare torde ej heller opponera sig emot den satsen.

Men att äga ett inre religiöst lif, det är att icke äga endast kärlek, utan också tro och hopp, det är att äga icke blott själens frid utan också själens ungdom.

Den människa är gammal, som anser sig ha lämnat den bästa delen af sitt lif bakom sig; den människa är ung, som ser det ljusaste, det fagraste hon vet framför sig.

Och ser man sitt mål i Gud, då har man alltid det bästa, det fagraste, det ljusaste framför sig.

Eftersom sålunda kristendomen kan bringa hopp och glädje, kan bringa själens ungdom och själens ro, är det kristendomen, som vår tid -- så söndersliten, så disharmonisk, så pessimistisk -- bäst af allt behöver.

Och äga kvinnorna en djupare och starkare känsla för religionen, då skall, — när samhället snart nog släpper fram dem till det inflytande, jämsides med

männen, som höfves dem såsom fria och tänkande varelser, — den bästa gåfva kvinnorna kunna bringa detta samhälle vara ett tillskott af religiös värme och innerlighet och därmed också af lifskraft och lifsmod.

Kvinnorna, som börjat lära sig tänka själfständigt, kvinnorna som nu kräfva sin medborgerliga frihet, de skola också på det religiösa området förstå, att »där Herrens ande är, där är frihet». Med sin större omedelbarhet, sin lifligare känsla, sin snabbare intuition, skola de mindre än männen med deras juridiska sinne visa benägenhet för att låta sin tro regleras af formler och stadgar; de skola röja en större mottaglighet för ingifvelsens heliga eld.

När *framtidens religion* eröfrar världen, då skall det till stor del blifva tack vare *framtidens kvinna*.

Efterskrift.

Efter det de första arken af detta arbete blifvit lämnade till tryckning, har samma unga filolog, som meddelat mig den sid. 34 omnämnda textlydelsen i Ulfilas' bibel af 'Matth. ev. 5: 22, påpekats för mig, att i den gällande grekiska texten finnes ordet $\epsilon\iota\chi\eta$ (= förgäfves, utan orsak), motsvarande de moesogotiska *sware*, hvilket emellertid *icke* blifvit öfversatt vare sig i den tyska eller den svenska bibelöfversättningen — icke ens i den nya proföfversättningen, hvilket sistnämnda faktum förklarar att jag ej ansett det nödigt ytterligare verifiera uppgiften om att *sware* vore en textafvikelse.

Samma $\epsilon\iota\chi\eta$ är det som i Rom. 13: 4 öfversatts med *förgäfves* (»öfverheten bär icke svärdet förgäfves») och i 1 Kor. 5: 2, Gal. 3: 4 och Gal. 4: 11 tolkats med samma ord samt i Kol. 2: 12 återgifvits med *utan orsak*.

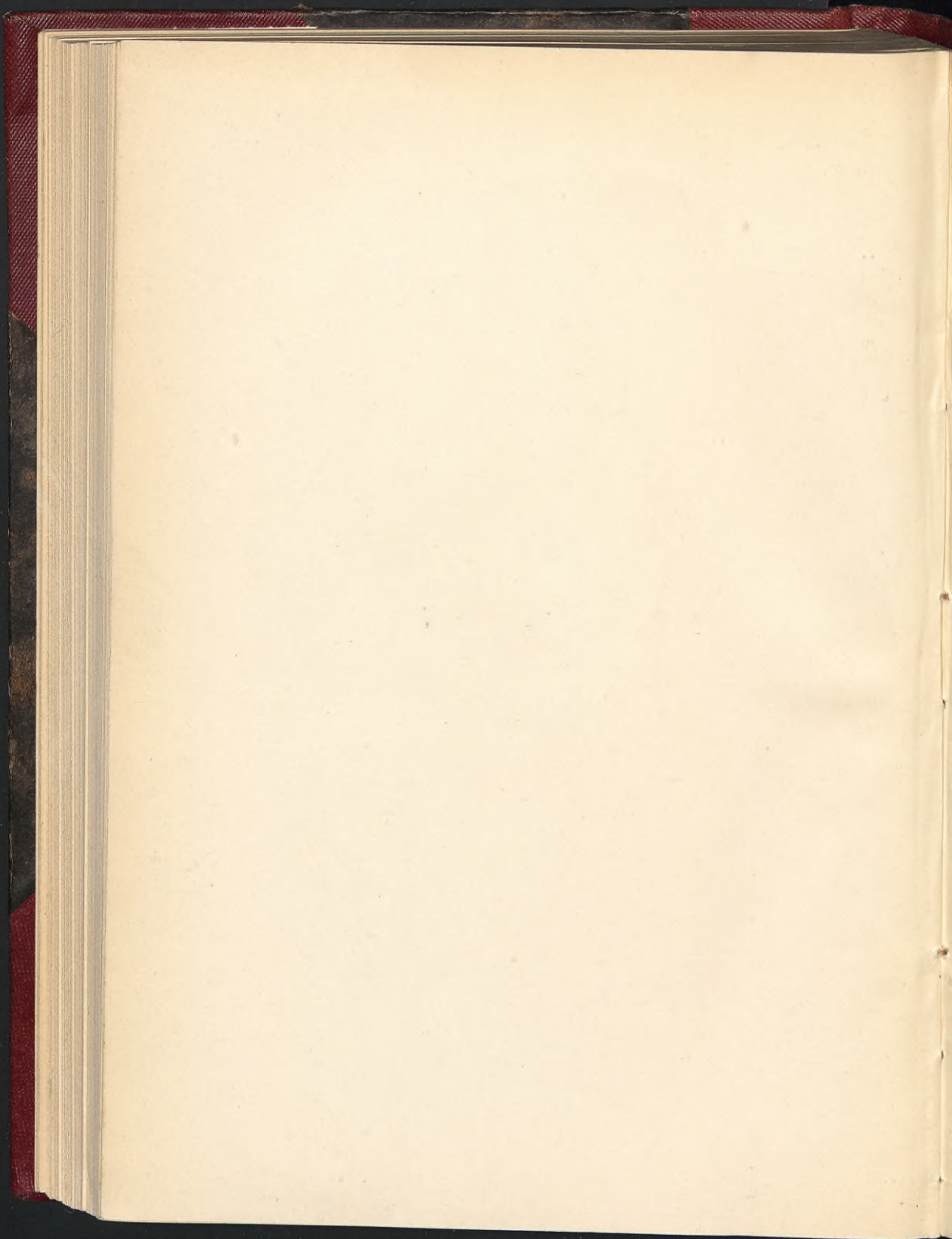
Hvarför har ordet vid öfversättningen af Matth. ev. 5: 22 alldeles öfverhoppats? Är det därför att ordet i lexika uppgifves också ha betydelsen *obetydligt* och man velat anse att här denna bety-

delse vore den riktiga, men förmenat »obetänksamt vredgas» innebära till en viss grad en tautologi och därför vara meningslöst? Men är den sammanställningen ur logisk synpunkt meningslös på svenska, så är den det också på andra språk, och det naturliga vore ju därför att här låta ordet ha sin vanliga betydelse: utan orsak. Det enda sätt på hvilket i detta sammanhang ett »obetänksamt» finge någon mening, vore ju för öfrigt om det innebure: utan att ha tänkt öfver om man har någon grund till att vredgas. Men häri ligger ju ett erkännande af att, *om* man har grund till att vredgas, så behöfver ej vreden vara något förkastligt.

Att Luther ej öfversatte ordet, kan möjligen förklaras ur den synpunkten att han menade hvar och en skulle nog vara färdig att försvara sin vrede med att han verkligen hade orsak därtill. Men om en sådan ur pedagogiska synpunkter härledd frihet är hos Luther — med hans öppet uttalade åsikter om stor subjektiv frihet gentemot Skriften — till en viss grad ursäktlig, så är den det näppeligen hos en öfversättare i vår tid, då man ju nu har mycket större fordringar på minutiös texttrohet än hvad femtonhundratalet hade. Och då det här betydligt förändrar meningen, om man öfversätter ifrågavarande ord eller utelämnar det, kan man ej undgå att finna det besynnerligt att bibelkommissionen utan någon förklaring förbi-gått det.

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Framtidens religion.</i>	
I. Ellen Keys kritik af kristendomen.....	9
II. "Det gudomliga Framått".....	62
<i>Framtidens kvinna.</i>	
Ellen Key och "allhärskaren Eros".....	129
Kvinnans "moraliska öfverlägsenhet".....	146
Kvinnlig orginalitet	153
Kvinnan som konstnär	175
1. Okända diktarinor	175
2. Sånger som förklingat.....	205
3. En renässansfurstinna.....	216
4. Kvinnlig konst och manlig kritik	276
Kvinnornas framryckande	289

6000100447

Göteborgs universitetsbibliotek

